

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

КУРИЛО ТЕТЯНА СЕРГІЇВНА

УДК 342.95:35.077.2:347.961

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ
В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

12.00.07 «адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Т.С. Курило

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник **Чижмарь Катерина Іванівна**, доктор юридичних наук

Київ – 2017

АНОТАЦІЯ

Курило Т.С. **Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні.** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2017.

Висвітлено загальнотеоретичні та методологічні підходи до розуміння корупції в нотаріаті, а також до характеристики інституту адміністративної відповідальності як одного з основних елементів механізму її протидії. Досліджено передумови поширення антикорупційних обмежень і заборон на сферу здійснення нотаріальної діяльності, а також проаналізовано генезис розвитку наукових поглядів та адміністративно-правового регулювання протидії корупції в цій сфері. Визначено детермінанти, які обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг.

Встановлено характер і специфічні особливості корупції в нотаріаті, що є основною передумовою формування адміністративно-правового механізму її протидії. Проаналізовано ознаки, які дозволяють отримати загальне уявлення про рівень, масштаби та особливості поширення корупції в нотаріаті. Наведено перелік негативних наслідків корумпованості нотаріату, охарактеризовано основні форми вираження корупції у сфері надання нотаріальних послуг, а також обґрунтовано найбільш оптимальні способи її подолання.

Визначено місце і роль інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, в превентивному антикорупційному механізмі. Доведено, що інститут юридичної відповідальності нотаріусів слід розглядати як один із найбільш ефективних гарантій захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які

беруть участь у нотаріальному процесі, а також як гарантію забезпечення належної реалізації нотаріальної функції в цілому. З'ясовано місце і роль інституту юридичної відповідальності в механізмі протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності.

Досліджено особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. Проаналізовано обґрунтовані в літературі наукові підходи до визначення поняття «адміністративна відповідальність» та її ознак. Сформульовано авторський погляд на систему загальних і спеціальних ознак адміністративної відповідальності нотаріуса за правопорушення, пов'язані з корупцією, а також обґрунтовано дефініцію аналізованого поняття. Вивчено обґрунтовані в літературі та чинному законодавстві дефініції поняття «корупція», а також критерії, за якими необхідно проводити відмежування між корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією, як підставою притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності.

Проаналізовано основні елементи юридичного складу адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, які вчинені нотаріусами. Досліджено законодавчу дефініцію та наукові підходи до визначення такого поняття, як «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією» і, з урахуванням специфіки предмета дослідження, сформульовано авторське трактування поняття «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом».

Висвітлено теоретичні аспекти та практичні виміри процесу кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами. Проаналізовано межі та особливості кваліфікації таких порушень на кожній стадії адміністративно-деліктного провадження. Досліджено зміст загального, родового, видового та безпосереднього об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами.

Вивчено різноманітні наукові погляди на розуміння сутності та змісту такого поняття, як «суб'єкт вчинення адміністративного правопорушення». На їх основі, а також з урахування специфіки предмета дослідження, визначено загальні та спеціальні ознаки, що характеризують адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Розкрито практичні аспекти втілення превентивних антикорупційних механізмів у сферу надання нотаріальних послуг, а також обґрунтовано пропозиції щодо підвищення їх ефективності. Визначено критерії, які дозволяють відмежувати «неправомірну вигоду» від «подарунку». Проведено розмежування між «подарунком», як предметом адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, та «подарунком», як предметом цивільно-правового договору дарування. Встановлено основні параметри «загальноновизнаних уявлень про гостинність» і з їх урахуванням запропоновано авторську дефініцію «подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність».

З метою розширення профілактичного потенціалу такого антикорупційного заходу, як обмеження щодо одержання подарунків, а також підвищення ефективності його застосування в сфері здійснення нотаріальної діяльності, обґрунтовано необхідність внесення низки змін і доповнень до ст. 172⁵ КУпАП та ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції».

Визначено співвідношення між такими поняттями, як «конфлікт інтересів», «реальний конфлікт інтересів», «потенційний конфлікт інтересів». Проаналізовано ключові сфери діяльності нотаріуса, у яких з високою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів.

Досліджено такі форми об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 172⁷ КУпАП, як неповідомлення нотаріусом у встановлених законом випадках і порядку про наявність у нього реального конфлікту інтересів; вчинення нотаріусом дій чи прийняття рішень в умовах

реального конфлікту інтересів. Доведено, що ст. 172⁷ КУпАП не охоплює всі існуючі на сьогодні форми порушення нотаріусами такої антикорупційної заборони, як «недопущення конфлікту інтересів», й обґрунтовано заходи, спрямовані на усунення цього недоліку.

Акцентовано увагу на недотриманні законодавцем принципу співрозмірності можливостей (повноважень) нотаріуса та його відповідальності під час побудови адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріальній системі. З метою усунення зазначеного недоліку обґрунтовано необхідність розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема: 1) встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; 2) встановлення адміністративної відповідальності за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень.

Ключові слова: адміністративна відповідальність нотаріуса за правопорушення, пов'язане з корупцією, адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом, адміністративно-правовий статус нотаріуса, конфлікт інтересів, корупція, неправомірна вигода, нотаріальна діяльність, нотаріус, обмеження щодо одержання подарунків, обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, подарунки, що відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Курило Т. С. Корупція в органах нотаріату: стан, тенденції та причини поширення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 83-87.
2. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Частина 2. С. 123-128.
3. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина друга). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.
4. Курило Т. С. Особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 84-89.
5. Курило Т. С. Особенности объективной стороны административного правонарушения, предусмотренного ст. 172-5 КУоАП, совершаемые нотариусами в Украине. *Право и Закон*. 2017. № 2. С. 107-112. (Киргизька Республіка).
6. Kurilo T. S. Location and the role of legal responsibility of notaries in the mechanism of anti-corruption in the sphere of activity of non-commercial activity in Ukraine. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 6/2. P. 62-66. (Словацька Республіка).
7. Курило Т. С. «Подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, вчиненого нотаріусом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 88-92.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Курило Т. С. *Форми корупції в нотаріальній системі. Актуальні питання правової теорії та юридичної практики:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12-13 серп. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 90-92.

9. Курило Т. С. *Специфічні риси корупції в нотаріальній системі. Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 28-29 жовт. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 65-67.

10. Курило Т. С. *Наслідки поширення корупції в нотаріальній системі. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи:* Міжнародна науково-практична конференція (м. Київ, 10-11 берез. 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65- 68.

11. Курило Т. С. *Передумови поширення антикорупційних обмежень і заборон на сферу надання нотаріальних послуг. Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку:* матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 58-63.

SUMMARY

T. Kurylo. Administrative and Legal Background for Corruption Prevention in Notarial Service in Ukraine. – Qualifying scientific work (manuscript).

Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; Financial Law; Information Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2017.

Thesis presents general and methodological approaches to understanding of corruption phenomenon in the notarial service area along with the characteristics of administrative liability concept as one of the key counteracting mechanisms. Author has studied the preconditions for anti-corruption restrictions and sanctions imposition within the notarial service area and analyzed the genesis of scientific interpretations regarding administrative and legal regulation of corruption counteracting in the abovementioned sector. Author has defined the determinants which indicate the level of corruption in notarial service area.

Character and specificities of corruption in notarial service area has been outlined and presented as basis for administrative and legal counteracting measures formulation. Features shaping the understanding of level, scope and specificity of corruption in notarial service area have been analyzed. List of corruptibility negative consequences is specified along with key types of corrupt practices in notarial service area and efficient counteracting tools.

Author has characterized the role of administrative liability of public notaries for corrupt practices in preventive anti-corruption mechanism. It is proved that administrative liability of public notaries should be considered as one of the most efficient guarantees for protection of citizens' rights and legal interests and guarantee of full and proper notarial services provision. The role of administrative liability for notarial service corruptness in preventive anti-corruption mechanism is identified.

Specificities of public notaries' administrative liability for corruption-related offences are studied. Author has analyzed the theoretical background for definition of «administrative liability» and its features and formulated individual interpretation of general and special features of public notaries' administrative liability for corruption-related offences with relevant justifications. Available definitions of «corruption» are presented along with criteria used for separation between the corruption-related offence and corrupt practice as foundation to bring the public official to administrative liability.

Key elements of legal content of administrative offences defined as corrupt practices are analyzed along with definitions of «corruption-related administrative offence» with formulation of individual interpretation of «corruption-related administrative offence committed by public notary».

Author presents theoretical and practical aspects of classifying the corruption-related administrative offence committed by public notary. Comprehensive analysis of the abovementioned classification – scope, peculiarities and object – has been carried out.

Different scientific interpretations of «administrative offence subject» are provided and used as a basis for general and special features formulation characterizing the public notary administrative and legal status as special subject of administrative liability for corruption-related administrative offence.

Practical aspects of preventive anti-corruption mechanisms implementation in notarial service area are revealed with recommendations for its improvement. Author outlines the criteria which allow to separate «improper advantage» from «gift» along with analysis of two different legal interpretations of the latter – object of corruption-related administrative offence and subject of gift agreement. Key parameters of «established hospitality principles» are studied and individual classification of gifts complying with its criteria is presented.

In order to expand the preventive potential of gift receipt restrictions as an anti-corruption measure and improve its efficiency author provides justification for

amendments to Article of CoAOU and Article 24 of the Law of Ukraine «On Corruption Prevention».

Correlation between such definitions as «conflict of interests», «actual conflict of interests», «potential conflict of interests» is analyzed along with assessment of relevant risk areas for public notaries.

Objective aspects of administrative offences under Article 172⁷ of CoAOU (non-notification of the actual conflict of interests by the public notary) are outlined and justification for amending the relevant provisions is provided (prevention of conflict of interests by public notaries).

Attention is paid to legislator's incompliance with principle of proportionality (notary's authorities and liability) during the process of anti-corruption mechanism establishment. In order to eliminate the abovementioned flaw we have justified the necessity to expand the limits of public notaries' administrative liability for corrupt practices: 1) establish administrative liability for any violations regarding dual jobholding; 2) establish administrative liability for for illegal use of confidential information by the public notaries.

Key words: public notary's administrative liability for corruption-related crimes, administrative liability for corruption-related crimes, notary's administrative and legal status, conflict of interests, corruption, improper advantage, notarial service, public notary, restriction on gifts receipt, restrictions on dual jobholding, acceptable gifts.

TOPICAL PUBLICATIONS

Main scientific results of the thesis:

1. T. Kurylo. Corruption in notarial service: current state, trends and preconditions. *Prykarpatskyi Legal Journal*. 2015. № 3 (9). Vol. 3. P. 83-87.
2. T. Kurylo. Administrative and legal status of public notary as special party liable for corruption-related crimes (part one). *Scientific Journal of Public and Private Law*. 2016. № 2. Part 2. P. 123-128.
3. T. Kurylo. Administrative and legal status of public notary as special party liable for corruption-related crimes (part two). *Scientific Journal of Kherson State University, «Legal Sciences»*. 2016. № 6-2. Vol. 1. P. 88-92.
4. T. Kurylo. Administrative liability of public notary for corruption-related crimes. *Scientific Journal of Uzhgorod National University, «Law»*. 2016. № 41. Vol. 3. P. 84-89.
5. T. Kurylo Objective aspect of administrative offence under Article 172-5 of CoAOU committed by public notaries in Ukraine. *Pravo i Zakon*. 2017. № 2. P. 107-112. (Kyrgyzstan).
6. T. Kurylo. Location and the role of legal responsibility of notaries in the mechanism of anti-corruption in the sphere of activity of non-commercial activity in Ukraine. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 6/2. P. 62-66. (Slovak Republic).
7. T. Kurylo. «Gift» as an object of administrative offence under Article 172-5 of CoAOU committed by public notaries in Ukraine. *Scientific Journal of Kherson State University, «Legal Sciences»*. 2017. № 2. Vol. 3. P. 88-92.

Publications of thesis approbation:

8. T. Kurylo. Corruption in notarial service. *Current issues of legal theory and practice: international scientific conference* (Odessa, August 12-13, 2016). Odessa: NGO «Prychornomorska Legal Foundation», 2016. P. 90-92.
9. T. Kurylo. Corruption in notarial service. *Current issues of legislative and law enforcement improvement: international scientific conference* (Zaporizhia, October 28-29, 2016). Zaporizhia: NGO «Istyna», 2016. P. 65-67.

10. T. Kurylo. Consequences of corruption-related crimes committed by public notaries. *Modern legal systems in the context of globalization: current trends and perspectives*: international scientific conference (Kyiv, March 10-11, 2017). Kyiv, Center of Legal Studies, 2017. P. 65- 68.

11. T. Kurylo. Preconditions for anti-corruption restrictions and sanctions imposed in the notarial service area. *Legal system of Ukraine: current trends and development factors*: international scientific conference (Zaporizhia, February 24-25, 2017). Zaporizhia: NGO «Istyna», 2017. P. 58-63.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	28
1.1 Корупція в нотаріаті: поняття, ознаки та основні причини поширення	28
1.2 Форми корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності та її вплив на розвиток нотаріальної системи	40
1.3 Адміністративна відповідальність нотаріусів як засіб протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні	54
Висновки до розділу 1	77
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ, ВЧИНЕНИХ НОТАРІУСАМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ	80
2.1 Загальна характеристика та особливості притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.....	80
2.2 Нотаріус як особливий суб'єкт адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією	93
Висновки до розділу 2	117
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕВЕНТИВНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	121
3.1 Обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків.....	121
3.2 Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в діяльності нотаріусів.	144

3.3 Перспективні напрями підвищення ефективності превентивних антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні	166
Висновки до розділу 3	182
ВИСНОВКИ.....	189
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	219

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРК – Автономна Республіка Крим

ВРУ – Верховна Рада України

ГКУ – Господарський кодекс України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – Засоби масової інформації

КЗпПУ – Кодекс законів про працю України

ККУ – Кримінальний кодекс України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

Мінфін – Міністерство фінансів України

Мінюст – Міністерство юстиції України

МСЛН – Міжнародний союз латинського нотаріату

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НПУ – Нотаріальна палата України

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПКУ – Податковий кодекс України

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

ЦКУ – Цивільний кодекс України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розбудова сучасної правової держави вимагає докорінного реформування усіх сфер економічного, політичного та суспільного життя, яке неможливе без активізації процесів євроінтеграції, впровадження сучасних демократичних принципів європейської моделі побудови суспільства, утворення міцної та стабільної інституційної системи охорони й захисту прав і законних інтересів громадян, а також забезпечення чіткого і злагодженого функціонування усіх без винятку правових інститутів. Одним із них є нотаріат, який на сьогодні по праву визнається основоположною складовою економічної структури будь-якої цивілізованої держави, а також специфічним правозахисним інститутом державної гарантії дотримання законності прав і законних інтересів громадян.

З часу проголошення незалежності України триває процес еволюційно послідовного удосконалення сфери надання нотаріальних послуг. Нотаріат сьогодні – це повноцінний самостійно-значущий публічно-правовий інститут, що виконує цілу низку правозахисних і правозастосовних функцій. Він не лише забезпечує захист прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, але також створює умови для стабільного цивільного обороту, мінімізує навантаження на судову систему завдяки зменшенню кількості цивільно-правових спорів, підвищує рівень правової освіти населення тощо. Складність завдань, які покладаються на нотаріусів, важливість та юридична значимість вчинюваних ними нотаріальних дій обумовлюють підвищені вимоги до рівня їх професійної компетентності, а також вимагають від них дотримуватись високих морально-етичних принципів та установок, достатніх для забезпечення як особистого авторитету, так і довіри до інституту нотаріату в цілому.

Нотаріус має бути взірцем чесності та порядності, бути гарантом законності та легітимності. Однак, останніми роками процес надання нотаріальних послуг усе частіше супроводжується порушеннями прав і

законних інтересів громадян. При цьому в загальній структурі таких порушень відмічається тенденція до збільшення частки тих, що вчинені з корисливих мотивів і спрямовані на отримання неправомірної вигоди чи задоволення особистих потреб. Зазначена обставина призвела до перегляду системи суб'єктів, на яких поширюються антикорупційні обмеження та заборони, включення до неї нотаріусів, а також віднесення їх до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.

Водночас, такий крок, незважаючи на його прогресивний характер і схвальну оцінку вітчизняними і зарубіжними експертами, не приніс очікуваних результатів. Деякою мірою це можна пояснити і недостатньо ефективною роботою спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, і високим рівнем корумпованості судової системи, і недоліками та прогалинами чинного законодавства тощо. Однак, в якості однієї з основних причин у даному випадку необхідно розглядати невідповідність повноважень, якими законодавець наділив нотаріуса, тим обов'язкам, які він повинен виконувати, а також тим антикорупційним обмеженням і заборонам, яких він має дотримуватись.

На відміну від корупції в органах державного управління, корупція в нотаріаті має одну специфічну особливість: вона може бути практично повністю ліквідована, оскільки в її основі лежать, переважно, суб'єктивні чинники, такі як низький рівень правової свідомості та правової культури нотаріусів, недостатній професійний рівень, прагнення до незаконного збагачення тощо. У зв'язку з цим, формуючи стратегію протидії корупції в нотаріаті, за основу необхідно брати саме ті механізми, які спрямовані на ліквідацію детермінант суб'єктивного порядку. І основне місце серед них відводиться інституту адміністративної відповідальності нотаріуса за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Викладене вище обумовлює необхідність і практичну значимість проведення ґрунтовного наукового аналізу механізму протидії корупції у

сфері надання нотаріальних послуг в розрізі його сприйняття як об'єкта саме адміністративно-правового регулювання. Водночас маємо констатувати, що даний напрям антикорупційної діяльності сьогодні залишається практично не дослідженим. Цьому сприяє і усталений стереотип щодо другорядної ролі інституту адміністративної відповідальності в превентивному антикорупційному механізмі, і численні прогалини та суперечності законодавчого регулювання процедури розгляду та вирішення справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, і низька ефективність накладених за такі порушення санкцій. Як наслідок, спеціально уповноважені органи у сфері протидії корупції не проявляють належної активності щодо здійснення контролю за дотриманням нотаріусами передбачених Законом України «Про запобігання корупції» превентивних антикорупційних обмежень і заборон, а також не вживають належних заходів реагування на виявлені порушення.

Теоретичну базу дослідження складають праці вітчизняних науковців, у яких висвітлюються загальні питання адміністративної відповідальності (В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.В. Галуцько, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, О.Ю. Дрозд, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Т.П. Мінка, В.І. Олефір), підстави та порядок реалізації превентивних антикорупційних механізмів (С.М. Алфьоров, М.Д. Данчук, Д.І. Йосифович, О.М. Охотнікова, Т.П. Попченко, О.Я. Прохоренко, С.С. Серьогін, О.В. Старцев, О.В. Ткаченко, І.В. Шруб), а також специфіка адміністративно-правового статусу нотаріуса (В.В. Баранкова, Л.Є. Єфіменко, В.В. Клемпарська, В.В. Комаров, І.В. Левченко, М.В. Саламатова, І.В. Тарасова, В.М. Черниш, К.І. Чижмар, Л.Е. Ясінська).

Викладені обставини свідчать про актуальність обраної теми дослідження, а також про її практичну значимість для удосконалення адміністративно-правових засад протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження належить до числа пріоритетних у галузі удосконалення функціонування інституту нотаріату в цілому, а також підвищення ефективності адміністративно-правових засад протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг. Зміст та основні положення роботи відповідають Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, затвердженої на засіданні президії НАПрН України 3 березня 2016 р., а також спрямовані на реалізацію Концепції реформування органів нотаріату, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3290/5, Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 і планів науково-дослідницьких робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення розвитку підприємництва та органів місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації № 0115U005255) та «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації № 0115U005495).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у тому, щоб на основі аналізу сучасних досягнень юридичної науки, узагальнення положень чинного законодавства та практики його застосування визначити та комплексно дослідити адміністративно-правовий механізм протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг і на цій основі сформулювати теоретичні висновки та науково обґрунтовані пропозиції щодо підвищення його ефективності.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

– дослідити поняття, ознаки та основні причини поширення корупції у сфері надання нотаріальних послуг;

- проаналізувати основні форми корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності та визначити її вплив на розвиток нотаріальної системи;
- розкрити особливості адміністративної відповідальності нотаріусів як засобу протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні;
- охарактеризувати особливості притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- з'ясувати специфіку адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- визначити основні проблеми, що виникають під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень щодо одержання подарунків;
- проаналізувати особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів;
- визначити перспективні напрями підвищення ефективності превентивних антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що складаються у процесі реалізації превентивних антикорупційних механізмів у сфері надання нотаріальних послуг.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність як загальнонаукових, так і спеціальних методів і прийомів наукового пізнання. Так, *діалектичний* метод дозволив проаналізувати процес формування адміністративно-правового механізму протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг (розділ 1), з'ясувати детермінанти, які

обумовлюють необхідність поширення на нотаріусів окремих антикорупційних обмежень і заборон (підрозділ 1.2, розділ 3), а також розкрити потенціал інституту адміністративної відповідальності як одного з основних елементів антикорупційного механізму (підрозділ 1.3, розділ 2). Метод *аналізу та синтезу* дозволив поглибити понятійний апарат (розділи 1–3), а метод *системного аналізу* – комплексно проаналізувати положення антикорупційного законодавства та практику його застосування (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1). *Системний підхід* дозволив нам визначити місце адміністративної відповідальності нотаріусів в системі заходів юридичної відповідальності (підрозділ 1.3), проаналізувати елементи юридичного складу адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами (підрозділ 2.1), а також з'ясувати особливості адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за такі проступки (підрозділ 2.2). *Логіко-семантичний* метод використовувався з метою побудови відповідних дефініційних конструкцій і поглиблення понятійно-категоріального апарату (розділи 1–3). Використання *історичного методу* дозволило розкрити генезис розвитку адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення антикорупційного законодавства (підрозділи 1.1, 1.2), а також простежити еволюцію нормативно-правового регулювання окремих антикорупційних механізмів (розділ 3). *Порівняльно-правовий* метод використовувався під час відмежування адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, від інших різновидів юридичної відповідальності (підрозділ 1.3), а також при розмежуванні різноманітних суміжних наукових категорій (підрозділи 3.1, 3.2). *Теоретико-прогностичний* метод використовувався під час аналізу наукових підходів до розуміння окремих елементів адміністративно-правового статусу нотаріуса, як суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (розділ 2), а також під час обґрунтування доцільності розширення адміністративно-правового механізму протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг за рахунок включення

до нього додаткових обмежень і заборон (підрозділ 3.3). За допомогою методів *класифікації та групування* було обґрунтовано авторський підхід до класифікації основних причин, наслідків і форм поширення корупції у сфері надання нотаріальних послуг (підрозділи 1.1, 1.2), проаналізовано види відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією (підрозділ 1.3), а також більш детально досліджено специфічні риси адміністративної відповідальності нотаріусів за вказані проступки (розділи 2, 3). Метод *документального аналізу*, у поєднанні з *моделюванням та прогнозуванням*, використовувались під час тлумачення законодавчих положень, які визначають порядок реалізації превентивних антикорупційних механізмів у сфері надання нотаріальних послуг, з метою виявлення їх недоліків, прогалин і суперечностей, а також розробки рекомендацій, спрямованих на підвищення їх ефективності (розділи 2, 3). *Соціологічні та статистичні* методи використовувались під час збору, обробки та узагальнення емпіричного матеріалу (розділи 1–3).

Нормативну та емпіричну базу дослідження становлять положення КУпАП, ККУ, ЦКУ, Законів України «Про запобігання корупції», «Про нотаріат», інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють порядок реалізації антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності, узагальнення практики судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, публікації в періодичних виданнях, статистичні дані, аналітичні довідки, а також результати проведеного анкетування 300 представників нотаріального корпусу та 500 громадян, які звертались за наданням нотаріальних послуг.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що за своїм характером і змістом дисертація є першим у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексним монографічним дослідженням, у якому з урахуванням положень чинного законодавства та правозастосовної практики здійснено системний аналіз адміністративно-правових засад протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні, визначено їх недоліки, а

також обґрунтовано шляхи їх усунення. Безпосередній внесок у наукову розробку адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріаті полягає в обґрунтуванні концептуальних положень, висновків та пропозицій, що характеризуються науковою новизною і мають важливе теоретичне та практичне значення, а саме:

вперше:

– визначено та систематизовано основні причини існування корупції у сфері надання нотаріальних послуг, її характерні риси, а також форми вираження, що відіграють важливе значення під час визначення меж і напрямів реалізації превентивних антикорупційних механізмів у цій сфері;

– з метою конкретизації законодавчих норм, які регулюють адміністративно-правовий статус нотаріуса в частині визначення меж його юридичної відповідальності, обґрунтовано необхідність внесення змін до Закону України «Про нотаріат» і доповнення його окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності;

– з метою розширення профілактичного потенціалу такого антикорупційного заходу, як обмеження щодо одержання подарунків, а також підвищення ефективності його застосування в сфері здійснення нотаріальної діяльності, обґрунтовано необхідність внесення низки змін і доповнень до ст. 172⁵ КУпАП, а також до ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції»;

– з метою підвищення ефективності законодавчих норм, які встановлюють порядок урегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг, обґрунтовано необхідність: 1) внесення доповнень до Правил професійної етики нотаріусів; 2) затвердження «Порядку здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»; 3) створення комісій з етики та врегулювання конфлікту інтересів; 4) внесення низки змін і доповнень до ст. 172⁷ КУпАП, а також до ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції»;

– з метою реалізації принципу співрозмірності можливостей (повноважень) нотаріуса та його відповідальності під час побудови адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріальній системі, обґрунтовано необхідність розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, зокрема, шляхом встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, а також за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень;

удосконалено:

– класифікацію негативних наслідків корумпованості нотаріату, які, залежно від їх характеру, об'єднано в шість груп: 1) політичні; 2) економічні, 3) управлінські, 4) правові, 5) соціальні, 6) морально-психологічні;

– визначення таких дефініцій, як «адміністративна відповідальність нотаріуса за правопорушення, пов'язане з корупцією», «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом», «подарунки, що відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність»;

– класифікацію адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які, залежно від родового об'єкта посягання, об'єднано в чотири групи: 1) пов'язані з порушенням встановлених антикорупційним законодавством обмежень і заборон; 2) пов'язані з порушенням встановлених антикорупційним законодавством вимог; 3) пов'язані з порушенням встановленого порядку використання інформації; 4) пов'язані з невжиттям заходів у разі виявлення корупційного правопорушення;

дістало подальшого розвитку:

– дослідження загальних ознак юридичної відповідальності, а також загальних і спеціальних ознак адміністративної відповідальності нотаріуса за правопорушення, пов'язані з корупцією;

- аналіз поняття, меж, мети та специфічних ознак процесу кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусом;
- з'ясування сутності та змісту загального, родового та безпосереднього об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами;
- дослідження специфічних особливостей адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- обґрунтування необхідності закріплення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- положення про необхідність законодавчої уніфікації адміністративно-правового статусу державного та приватного нотаріуса;
- критерії розмежування таких юридичних категорій, як: 1) «неправомірна вигода» та «подарунок»; 2) «подарунок, як предмет правопорушення, пов'язаного з корупцією» та «подарунок, як предмет договору дарування»; 3) «конфлікт інтересів», «реальний конфлікт інтересів» та «потенційний конфлікт інтересів»;
- дослідження основних параметрів подарунків, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність;
- дослідження ключових сфер діяльності нотаріуса, у яких з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень дисертанта. Ідеї, положення чи гіпотези інших авторів мають відповідні посилання і використані лише для підкріплення позицій здобувача або відповідної наукової полеміки.

Практичне значення отриманих результатів. Викладені в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції мають як теоретичне, так і прикладне

значення, оскільки містять не лише концептуальні засади осмислення наукової проблеми протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг, але також і практичні рекомендації з удосконалення антикорупційного законодавства та практики його застосування. Зокрема, вони використовуються:

– у *правотворчості* – при підготовці й прийнятті законодавчих та інших нормативних актів, спрямованих на протидію корупції у сфері надання нотаріальних послуг, а також при внесенні змін до КУпАП, Законів України «Про нотаріат», «Про запобігання корупції» (довідка Науково-дослідного інституту публічного права);

– у *науково-дослідній сфері* – для поглиблення теорії адміністративного права і процесу, зокрема при дослідженні проблем, що виникають у зв'язку з порушенням нотаріусом антикорупційного законодавства, а також при проведенні комплексного аналізу адміністративно-правових засад протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності (акти впровадження Інституту права та суспільних відносин Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» та Науково-дослідного інституту публічного права);

– у *сфері правозастосування* – для забезпечення єдності та одноманітності застосування положень антикорупційного та адміністративно-деліктного законодавства під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;

– у *навчальному процесі* – при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, удосконалення вже існуючих та розробки нових програм і планів підготовки та підвищення кваліфікації нотаріусів, а також під час викладання таких дисциплін, як «Адміністративне право», «Нотаріат», «Публічне адміністрування», «Антикорупційне законодавство та його застосування в Україні», «Адміністративна відповідальність», «Публічна служба» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми у цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: Актуальні питання правової теорії та юридичної практики (м. Одеса, 12–13 серп. 2016 р.); Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування (м. Запоріжжя, 28–29 жовт. 2016 р.); Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи (м. Київ, 10–11 берез. 2017 р.); Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку (м. Запоріжжя, 24–25 лют. 2017 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (183 найменування на 19 сторінках) та додатків. Загальний обсяг роботи – 265 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

1.1. Корупція в нотаріаті: поняття, ознаки та основні причини поширення

Загальновідомо, що корупція в Україні – загальнопоширена проблема, яка в сучасних умовах розвитку Української держави становить загрозу національній безпеці та проникає в усі без винятку сфери державного управління. Крім того, вона гальмує розвиток демократії та ринкових інститутів, зводить нанівець здобутки більшості соціально-економічних реформ, деформує уявлення про загальновизнані моральні та етичні цінності, а також унеможлиблює сталий розвиток громадянського суспільства.

До недавнього часу прийнято було вважати, що корупція характерна лише для діяльності органів державної влади. З огляду на це більшість наукових досліджень на антикорупційну тематику були спрямовані на розробку проблем протидії та запобігання корупції в діяльності того чи іншого державного органу чи в певній сфері державного управління. Зокрема, можна відмітити дисертацію О.Я. Прохоренка, присвячену дослідженню теоретико-методологічних основ та практичних аспектів протидії корупційним проявам у державній службі сучасної України [140]; С.С. Серьогіна – в якій зосереджено увагу на теоретико-методологічних і прикладних підходах до аналізу й удосконалення механізмів попередження та протидії корупції в органах публічної влади [153]; Г.І. Лелікова – в якій обґрунтовано механізм боротьби з корупцією в органах державної служби [91]; О.М. Охотнікової – в якій окрему увагу приділено дослідженню питань підвищення ефективності боротьби з корупційними

правопорушеннями керівника державного підприємства, установи, організації [107]; О.В. Старцева – в якій обґрунтовується необхідність запровадження інституту правового нагляду за діями державних службовців, які працюють на ділянках з підвищеним ризиком вчинення корупційних правопорушень [157] та ін.

Багато наукових праць присвячено протидії корупції в правоохоронній сфері. Наприклад, С.М. Алфьоровим було розглянуто зміст адміністративно-правового механізму протидії корупції в ОВС [17]; О.В. Ткаченком – розроблено організаційно-управлінські засади системи протидії корупції в ОВС [163]; М.Д. Данчуком – вивчено психологічні особливості корупційного делікту правоохоронців [41]. Також, окремі дисертації були присвячені запобіганню корупції у військовій справі [16], у сфері охорони здоров'я [112], в органах місцевого самоврядування [55] тощо.

Однак, не зважаючи на таку популярність антикорупційної тематики, на сьогодні не дослідженими або практично не дослідженими залишаються проблеми протидії корупції ще в багатьох сферах суспільного життя. І сфера надання нотаріальних послуг є однією із них.

До недавнього часу було прийнято вважати, що корупція – не характерне явище для нотаріальної системи, а відтак, нотаріуси не є суб'єктами відповідальності за корупційні делікти. Значною мірою такому уявленню сприяла позиція законодавця, який тривалий час не згадував про нотаріусів у переліках осіб, на які поширюється дія антикорупційних обмежень. Про це, зокрема, свідчить дослівний аналіз першого в Україні Закону «Про боротьбу з корупцією», ст. 2 якого не відносила нотаріусів до суб'єктів корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією [116].

Даний недолік було усунуто лише в 2009 році з прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (де-факто – з 1 січня 2011 року, коли цей Закон набув чинності). Закон суттєво розширив перелік суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення. Зокрема, про

нотаріусів згадується у підпункті «г» пункту 2 частини першої статті 2 Закону як про осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги [126].

Аналогічний підхід до розуміння правового статусу нотаріусів, як суб'єктів корупційних деліктів, зберігся і в наступних антикорупційних законах: 1) Законі України «Про засади запобігання і протидії корупції», який був прийнятий 7 квітня 2011 р. – підпункт «б» пункту 2 частини першої ст. 4 Закону [125]; 2) в Законі України «Про запобігання корупції», який був прийнятий 14 жовтня 2014 р. та є чинним на сьогодні – підпункт «б» пункту 2 частини першої ст. 3 Закону [124].

Отже, узагальнюючи викладене вище, можна зробити такий проміжний висновок: після тривалих дискусій і суперечок український законодавець в решті-решт визнав факт поширення корупції у сфері надання нотаріальних послуг, а, відтак, відніс нотаріусів до переліку осіб, на яких поширюються антикорупційні обмеження та заборони. Про характер та обсяг таких обмежень, а також відповідальність за їх порушення мова піде в наступних підрозділах роботи, а наразі більш детально зупинимось на характеристиці причин, наслідків і характерних ознак корупції в нотаріальній сфері [84, с. 62].

Найбільш об'єктивне уявлення про масштаби, рівень та основні наслідки корупції в органах нотаріату можна отримати завдяки порівняльно-правовому дослідженню різноманітного емпіричного матеріалу. У нашому випадку це будуть статистичні дані, аналітичні довідки, публікації в ЗМІ, а також результати власного соціологічного опитування, в якому взяли участь як представники нотаріату (державні та приватні нотаріуси, їх помічники, державні службовці Мін'юсту та його територіальних органів), так і пересічні громадяни, які безпосередньо звертались за отриманням нотаріальних послуг.

Насамперед з негативного боку слід відмітити той факт, що на сьогодні відсутні офіційні статистичні дані, які б дозволяли сформулювати об'єктивне

уявлення про корумпованість нотаріальної системи. В ЗМІ лише час від часу з'являються повідомлення про викриття найбільш резонансних випадків порушення антикорупційного законодавства. Так, для прикладу можна навести інформацію про виявлення прокуратурою Львівської області факту вимагання та отримання неправомірної вигоди в сумі 3448 грн завідувачем Перемишлянської нотаріальної контори за виготовлення та видачу витягів про реєстрацію права власності на земельну ділянку [51]. Однак, окрім констатації порушення антикорупційного законодавства жодної іншої інформації (наприклад, про результати проведеного розслідування, прийняті рішення, застосовані санкції тощо) по даному факту знайти не вдалося. Як правило, це пов'язано з тим, що більшість виявлених фактів корупції не мають судової перспективи і завершуються закриттям кримінального чи адміністративного провадження. Водночас, офіційної статистики про відкриті кримінальні провадження щодо нотаріусів, а також стосовно їх закриття взагалі немає. Аналогічно виглядає ситуація зі статистичною інформацією про притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, яка для даної категорії суб'єктів в узагальненому вигляді взагалі не ведеться [149, с. 130].

Описана вище ситуація є типовою для більшості випадків вчинення корупційних правопорушень як представниками нотаріального корпусу, так і іншими суб'єктами публічного управління. Як наслідок, офіційно оприлюднюються лише поодинокі факти корупції в нотаріаті, що створює ілюзію високого рівня доброчесності та порядності нотаріусів.

Той факт, що офіційна статистика не відображає реального рівня корумпованості нотаріальної системи може бути підтверджений також шляхом її зіставлення з іншими емпіричними даними. Так, проаналізувавши результати різноманітних соціологічних досліджень, які проводились останніми роками в Україні, у тому числі за підтримки міжнародних організацій і фондів, ми дійшли висновку, що рівень корупції в органах нотаріату постійно зростає і на сьогодні уже набув загрозливих масштабів.

Так, наприклад, експерти Київського міжнародного інституту соціології відмічають суттєве зростання рівня поширеності корупції в державних нотаріальних конторах з 26,8 % у 2011 році до 30,5 % у 2015 році [156, с. 34]. Поряд з цим, відмічається суттєве збільшення кількості випадків вимагання неправомірної вигоди під час звернень до державних нотаріусів: з 11,1 % до 16,4 % за вказаний період [156, с. 43].

Дещо відмінні результати були отримані нами під час проведення власного соціологічного дослідження, що охоплює корупцію не лише в сфері державного, але також і приватного нотаріату. Так, переважна більшість представників нотаріальної системи (48 %) цілком прогнозовано зазначила, що сфера надання нотаріальних послуг є менш корумпованою, ніж інші сфери публічних відносин. І лише 8 % респондентів вважає, що корупція у сфері надання нотаріальних послуг повністю відсутня.

Натомість, абсолютна більшість громадян, які безпосередньо звертались до нотаріусів (52 %), навпаки, переконана, що сфера надання нотаріальних послуг є занадто корумпованою. Ще 21 % оцінює рівень корупції в зазначеній сфері як такий, що відповідає загальному рівню поширеності корупції в інших сферах публічних відносин. При цьому, і перша, і друга категорія респондентів найбільш корумпованими вважає державних нотаріусів (67 % та 58 % відповідно), а найменш корумпованими – інших суб'єктів, які уповноважені надавати нотаріальні послуги (6 % та 4 % відповідно). Водночас, 26 % і 31 % респондентів відповідно переконані, що рівень і масштаби корупції в системі нотаріату не залежать від суб'єкта, який надає нотаріальні послуги.

Окрему увагу експерти Київського міжнародного інституту соціології присвятили дослідженню змін, що відбулися в механізмі вчинення корупційних правопорушень. Зокрема, відмічається збільшення кількості респондентів, які мали контакти з державними нотаріусами і з яких вимагали хабара (грошей, подарунка, протекції, послуги): з 11,1 % у 2011 р. до 16,4 % у 2015 р. [156, с. 42]. Також, збільшилась кількість респондентів, які мали

контакти із державними нотаріусами і які: 1) самі добровільно пропонували хабара (гроші, подарунки, протекцію, послуги): з 6,7 % у 2011 р. до 8,6 % у 2015 р. [156, с. 44]; 2) використовували особисті зв'язки, кумівство чи протекціонізм («блат») для отримання нотаріальних послуг: з 11,1 % у 2011 р. до 12,7 % у 2015 р. [156, с. 45].

Де в чому схожі результати були отримані нами під час проведення власного соціологічного дослідження. Так, добровільно давали (пропонували) неправомірну вигоду під час отримання нотаріальних послуг 13 % опитаних нами громадян. Ще 18 % використовували особисті зв'язки під час звернення до нотаріусів. Водночас, лише з 5 % опитаних респондентів нотаріуси вимагали надання неправомірної вигоди. 35 % респондентів заявили, що їм з достовірних джерел відомі випадки вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги.

Що стосується нотаріусів, то тут ми отримали кардинально протилежні результати. Так, лише 1 % із них зізнались, що вимагали неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг. Трохи більше (5 %) зазначили, що особисто приймали неправомірну вигоду. Ще 15 % вказали, що їм особисто пропонували неправомірну вигоду, а 28 % – що особи, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг, використовували особисті зв'язки. Про свою обізнаність із випадками вчинення корупційних правопорушень колегами проінформувало 21 % респондентів.

У цілому, за даними Київського міжнародного інституту соціології, поширеність корупції серед державних нотаріусів у 2015 році, в порівнянні з 2011 роком, зросла на 3,7 %. Основною причиною такого зростання є зменшення інтенсивності антикорупційних заходів, які вживає влада (на 1,1 % за вказаний період). При цьому відмічається суттєве зниження ефективності таких заходів (на 5,1 %) [156, с. 35].

Намагаючись більш детально розкрити причини поширення корупції в нотаріальній системі, ми запропонували нашим респондентам відповісти на значно більшу кількість запитань. Аналіз отриманих відповідей дозволив нам

сформулювати власний перелік детермінант, які обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг:

По-перше, більшість респондентів (51 % громадян і 64 % представників нотаріальної системи) вважають, що основною причиною поширення корупції в нотаріаті є її сприйняття громадськістю і представниками нотаріального корпусу як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг.

Ми повністю розділяємо таку точку зору і оцінюємо рівень антикорупційної правосвідомості учасників нотаріального процесу як вкрай незадовільний, а їх уявлення про корупцію в нотаріаті – деформованим. Про це свідчать також і результати нашого опитування. Так, лише 11 % громадян налаштовані звертатись до правоохоронних органів із відповідним повідомленням з метою захисту своїх прав у випадку висунення до них вимоги про надання неправомірної вигоди під час вчинення нотаріальних дій. 27 % остерігаються, що таке звернення лише ускладнить процес отримання нотаріальних послуг.

Водночас більшість громадян (52 %) переконана, що правоохоронці не вирішать їхні проблеми, а тому звертатись до них за допомогою не будуть.

Схожі відповіді дали також представники нотаріальної системи. Так, лише 8 % із них готові звернутись до правоохоронних органів із відповідним повідомленням у випадку, коли їм стане відомо про факт порушення антикорупційного законодавства їх колегами. Більшість респондентів (63 %) вважають такі повідомлення безрезультативними. А 13 % переконано, що працівники правоохоронних органів будуть використовувати такі звернення для неправомірного особистого збагачення.

По-друге, значна частина респондентів (55 % громадян і 36 % представників нотаріальної системи) серед основних детермінант поширення корупції в нотаріаті називає формальний характер та неефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством.

Ми також можемо дати досить низьку оцінку ефективності реалізації антикорупційної політики в нотаріальній системі, хоча погляди респондентів з цього питання кардинально різняться. Так, лише 25 % громадян і аж 39 % представників нотаріату вважає, що передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи є достатньо дієвими і такими, що відповідають сучасному рівню та поширеності корупції в нотаріальній системі.

Водночас, лише 13 % представників нотаріату і аж 57 % громадян вважає такі заходи малоефективними, у зв'язку з чим пропонує їх систему суттєво розширити і доповнити більш суворими заходами впливу. Також, більшість представників нотаріату (41 %) і незначна частина громадян (9 %) вважає, що такі заходи неспроможні обмежувати деякі професійні права і свободи нотаріусів, а тому мають бути скорочені та послаблені.

По-третє, значна частина респондентів (43 % громадян і 47 % представників нотаріальної системи) в якості основної причини відмітила сприяння поширенню корупції в нотаріаті шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг. Ми погоджуємось із таким висновком і вважаємо, що громадяни певною мірою особисто підтримують існування корупційних традицій в нотаріаті, оскільки добровільно, з власної ініціативи, пропонують неправомірну вигоду нотаріусам з метою прискорення певних нотаріальних процедур чи подолання незначних бюрократичних труднощів.

Для підтвердження такого висновку ми запропонували респондентам відповісти ще на одне запитання: «Яке Ваше особисте ставлення до корумпованості нотаріату?». Прогнозовано, лише незначна кількість опитуваних (23 % і 32 % відповідно) вважає корупцію неприйнятним шляхом вирішення питань, а тому сприймають її негативно. Більшість респондентів сприймає корупцію в нотаріаті абсолютно нейтрально, вважаючи її звичним і досить поширеним явищем (47 % і 33 %). Значна кількість респондентів позитивно сприймає корупцію в нотаріаті, вважаючи її найбільш

прийнятним, надійним та оптимальним способом вирішення проблемних питань (16 % і 21 %).

Водночас, незначна кількість респондентів (5 % і 7 %) вважає корупцію в нотаріаті об'єктивно необхідною, оскільки без надання неправомірної вигоди нотаріусу неможливо вирішити більшість проблемних питань.

По-четверте, традиційною причиною поширення корупції в нотаріаті опитані нами респонденти (51 % громадян і 35 % представників нотаріальної системи) вважають недоліки діяльності органів, на які, згідно з чинним законодавством, покладаються повноваження з протидії корупції.

Ми підтримуємо таку точку зору і переконані, що наразі назріла необхідність докорінного реформування форм і методів діяльності правоохоронних органів у сфері протидії корупції загалом, і в нотаріальній системі зокрема. Так, лише 12 % громадян і 29 % представників нотаріату вважають діяльність суб'єктів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, достатньо ефективною і такою, що спроможна подолати корупцію в зазначеній сфері. Натомість, 44 % і 32 % респондентів, відповідно, оцінюють таку діяльність як неефективну, безсистемну і навіть деструктивну. Ще 35 % і 41 % респондентів переконані, що на сьогодні органи, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, виконують свої обов'язки формально, безініціативно, а тому лише фіксують стан корупції в нотаріаті, а не протидіють їй.

При цьому на запитання: «На які з перерахованих суб'єктів, на Вашу думку, має бути покладено відповідальність за стан протидії корупції в органах нотаріату?» респонденти дали наступні відповіді: на вищі органи державної влади (Президента України, ВРУ, КМУ, ВСУ) – 37 % і 21 % респондентів відповідно; на Мін'юст – 27 % і 51 % респондентів; на прокуратуру – 41 % і 37 %; на правоохоронні органи – 82 % і 70 %; на спеціально створені антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, САП тощо) – 65 % і 79 %; на органи професійного самоврядування нотаріусів – 11 % і 37 %; на громадськість, у тому числі ЗМІ – 48 % і 24 %.

По-п'яте, серед основних причин поширення корупції в нотаріальній системі опитані нами респонденти (48 % громадян і 21 % представників нотаріальної системи) назвали низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення. Дійсно, низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення державних нотаріусів роблять цю професію непривабливою для чесних і сумлінних фахівців. Водночас, широкі можливості додаткового неправомірного заробітку створюють нездорову конкуренцію серед кандидатів, які прагнуть у будь-який спосіб збільшити свої статки.

Зроблений висновок підтверджується також і результатами проведеного опитування. Так, лише 23 % громадян зазначили, що нотаріус вчасно та якісно надавав їм нотаріальні послуги, не вимагаючи додаткових фінансових витрат, тоді як з 5 % респондентів вказали, що нотаріуси прямо вимагали сплатити додаткові кошти, які не передбачені чинним законодавством. Ще 46 % опитаних відзначили той факт, що хоча під час надання нотаріальних послуг нотаріус прямо не вимагав від них неправомірну вигоду, водночас створював умови, за яких необхідно було сплачувати додаткові кошти за «прискорення» його роботи чи подолання певних бюрократичних перешкод.

Що стосується нотаріусів, то лише 1 % із них прямо зізнались, що особисто вимагали неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг, і 5 % погодились із пропозицією прийняти запропоновану їм неправомірну вигоду. Ще 28 % пропонували клієнту «прискорити» роботу чи подолати певні бюрократичні перешкоди за додаткову плату. 22 % заявили про те, що їм відомі випадки вчинення корупційних правопорушень їхніми колегами.

По-шосте, значна частина опитаних нами респондентів (38 % громадян і 31 % представників нотаріальної системи) вважає, що поширенню корупції в нотаріальній системі сприяє незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства.

Дійсно, як свідчать результати проведеного нами дослідження, більшість адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, вчиняється нотаріусами у зв'язку з елементарним незнанням ними вимог антикорупційного законодавства. Так, менше половини опитаних нами нотаріусів (42 %) заявили, що вони повною мірою обізнані з положеннями антикорупційного законодавства й добре розуміють зміст вимог, обмежень і заборон, які ним встановлюються для нотаріусів. Ще 37 % вказали на свою недостатню обізнаність, а 9 % – на повне незнання антикорупційного законодавства.

Що стосується громадян, то тут ми отримали кардинально протилежні результати: більшість із них (52 %) не обізнані з положеннями антикорупційного законодавства; 30 % – недостатньо обізнані; і лише 14 % добре його розуміють.

По-сьоме, однією з причин високого рівня корупції в нотаріальній системі, на думку опитаних респондентів, є переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства (51 % громадян і 28 % представників нотаріальної системи). Ми підтримуємо таку точку зору, оскільки загальновідомо, що безкарність завжди лежить в основі повторності протиправної поведінки. У нашому випадку, ігнорування допущеного нотаріусом порушення вимог антикорупційного законодавства не лише збільшує ймовірність його повторного вчинення тим самим нотаріусом, але також сприяє вчиненню подібних правопорушень іншими представниками нотаріального корпусу.

Зроблений нами висновок цілком підтверджується результатами проведеного опитування. Так, більшість нотаріусів (36 %) утримуються від бажання порушувати антикорупційні заборони через страх перед можливістю притягнення їх до відповідальності. Значну частину респондентів зупиняє або страх перед можливим анулюванням свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (23 %), або ж негативний досвід колег, які були притягнуті до відповідальності (21 %). І лише 18 % свідомо дотримуються

антикорупційного законодавства, залишаючись вірними присязі та прагнучи чесно й сумлінно виконувати свої професійні обов'язки.

Деякою мірою таку ситуацію можна пояснити інертністю громадян під час вирішення конфліктних ситуацій з нотаріусами. Так, лише 15 % опитаних нами громадян виявили готовність повною мірою захищати порушені нотаріусом права і впевнені, що законодавцем передбачено ефективні засоби такого захисту. Більшість (53 %) респондентів буде моделювати свою поведінку залежно від ситуації, оскільки вважає, що не всім зловживанням нотаріусів можна протидіяти законними способами. Водночас кожен п'ятий опитаний громадянин (22 %) переконаний, що чинне законодавство не містить дійсно дієвих і ефективних засобів протидії корупції в нотаріальній системі.

Окрім перерахованих вище, опитані нами респонденти відзначили ще декілька важливих причин поширення корупції в нотаріальній системі. Зокрема, це високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг (43 % громадян і 26 % представників нотаріальної системи); низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів (25 % і 40 % респондентів відповідно); наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень (16 % і 31 %) тощо.

Отже, узагальнюючи результати проведеного нами соціологічного дослідження, ми можемо зробити такий проміжний висновок: однією із найважливіших складових професійної діяльності нотаріуса є безумовне та неухильне дотримання ним вимог присязи, чинного законодавства, антикорупційних обмежень і заборон, а також морально-етичних норм і правил поведінки. Водночас варто констатувати, що на сьогодні сфера нотаріальної діяльності є відносно закритою для стороннього спостереження [80, с. 86].

Як справедливо з даного приводу зауважують деякі науковці, і з цим варто погодитись, зазначена ситуація обумовлена поступовим набуттям нею

ознак клановості та кастовості [149, с. 131]. Встановлення квот щодо кількості нотаріусів, а також збільшення обсягів отримуваних ними тіньових прибутків, призвели до того, що посада нотаріуса продається або ж передається у спадок. Як наслідок, важко отримати об'єктивну інформацію про внутрішні проблеми в системі нотаріату, а також про факти протиправних дій з боку колег. Громадяни, які отримують нотаріальні послуги, теж воліють не звертатись до правоохоронних органів, оскільки викриття корупційних схем нотаріусів часто іде врозріз з їх особистими інтересами.

Ці та інші обставини негативно впливають на якість наукових досліджень, присвячених проблемі корумпованості нотаріальної системи, а також свідчать про необхідність її більш детального наукового аналізу.

1.2. Форми корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності та її вплив на розвиток нотаріальної системи

Професія нотаріуса – це одна з найдавніших юридичних професій [149, с. 127]. Її зародження пов'язують зі стрімким розвитком економіки, збільшенням обсягу товарно-грошових відносин, виникненням приватної власності, а також поширенням писемності. Перші так звані «квазінотаріальні» форми посвідчення угод з'явилися ще в Стародавньому Римі в III столітті до н.е. і були пов'язані з діяльністю «табеліонів». Ці особи не відносились до державних службовців, однак діяли від імені держави і під її контролем, складаючи за винагороду юридичні акти, судові папери, проекти правочинів та інші документи юридичного характеру [174, с. 49].

З часом, інститут нотаріату розвивався і вдосконалювався. Повноваження нотаріусів щодо посвідчення приватноправових угод постійно змінювались й розширювались, що було пов'язано з конкретними історичними умовами, пануючим політичним режимом і національними

традиціями. Однак, незалежно від того, яке місце займав нотаріат у державному апараті – чи як орган судової влади, чи як орган юстиції – він завжди безспірно вважався правозахисним інститутом.

Більшість науковців, і з цим варто погодитись, основним призначенням нотаріату називають «підсилення (укріплення) прав» [176, с. 162; 48, с. 31]. Дослідження історії становлення даного інституту на українських землях свідчить, що незалежно від правового статусу, організаційних форм функціонування та підпорядкованості, нотаріальні установи не лише зберегли за собою пріоритетне право реалізації зазначеної функції, але також зміцнили і розширили її межі: від елементарної фіксації юридично значущих фактів у стародавніх державах, до забезпечення правової безпеки учасників економічних відносин в сучасних умовах розвитку приватної власності та розширення товарно-грошового обігу [31].

Нотаріат сьогодні – це визнана апробуванням віків форма забезпечення цивільного обороту, охорони і захисту цивільних прав та інтересів як фізичних, так і юридичних осіб [47]; «інститут громадянського суспільства» [31]; «орган, який виконує правоохоронну функцію та належить до правоохоронних органів держави» [39, с. 86]; «інститут правосуддя, в основі характеристики якого визначальною є функція превентивного захисту» [90, с. 45; 104, с. 41]; «правозахисний орган держави» [160, с. 85]; «орган безспірної юрисдикції, покликаний захищати суб'єктивні права й законні інтереси фізичних та юридичних осіб, надаючи правочинам публічної довіри шляхом посвідчення юридичних фактів, прав і документів» [162].

Наведені вище міркування дозволяють розглядати нотаріат, передусім, як «інститут превентивного правосуддя». Нотаріальне посвідчення юридично значущих фактів і документів визнається загальнообов'язковою передумовою виникнення, зміни та припинення все більшої кількості важливих приватноправових відносин. Як справедливо з даного приводу зауважують деякі науковці, «в суспільній правосвідомості вже давно

сформувалось стійке уявлення про те, що «нотаріально» – це значить законно, достовірно, безспірно» [149, с. 127]. Іншими словами, нотаріально посвідчені правочини апріорі визнаються законними, а спричинені ними правові наслідки – безспірними.

Водночас було б помилковим зводити основне призначення нотаріату до суто превентивного механізму, спрямованого на запобігання виникненню судових спорів шляхом вирішення безспірних справ. На сьогодні нотаріус не лише попереджає, але також і припиняє правопорушення [39, с. 86], зокрема, шляхом відмови у вчиненні нотаріальної дії (ст. 49 Закону України «Про нотаріат») чи негайного повідомлення відповідних правоохоронних органів про виявленні під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства для вжиття необхідних заходів реагування (ст. 51 Закону України «Про нотаріат» [136]).

Отже, узагальнюючи викладене вище, є всі підстави стверджувати, що в порівнянні з радянським періодом, на сучасному етапі розвитку української демократії нотаріуси по праву зайняли важливу нішу в механізмі правового захисту, ставши ще більш помітними та потрібними суб'єктами права. При цьому, законодавець приділяє підвищену увагу подальшому розвитку інституту нотаріату, зокрема, шляхом розширення компетенції нотаріусів і передачі на їх розгляд нових категорій справ.

Варто звернути увагу на той факт, що окрім посвідчувальної функції та функції превентивного правосуддя, на сучасних нотаріусів покладається виконання ще одного важливого завдання – забезпечення високого рівня правового обслуговування населення. Надаючи правочинам публічної довіри, нотаріуси самі повинні користуватись довірою і повагою громадськості. З даного приводу варто підтримати М.В. Саламатову, яка досить влучно зауважила: «презумпція правомірності та безспірності, що закріплена на законодавчому рівні, покладає на осіб, які вчиняють нотаріальні дії, підвищену моральну та юридичну відповідальність за наслідки своєї діяльності» [149, с. 127].

Розвиваючи цю думку, зауважимо, що складність завдань, які покладаються на нотаріусів, а також важливість та юридична значимість вчинюваних ними нотаріальних дій, обумовлює висунення підвищених вимог до рівня їх професійних знань, умінь і навичок. Однак, високого рівня професійної компетентності нотаріуса недостатньо для забезпечення як його особистого авторитету, так і довіри до інституту нотаріату в цілому.

Важливу роль у цьому питанні має відігравати наявність високих морально-етичних принципів та установок. Так, будучи наділеними значним обсягом повноважень, а також покликаними надавати послуги, які безпосередньо зачіпають права та інтереси громадян, суспільства і держави, нотаріуси у жодному разі самі не повинні допускати порушення законності у своїй діяльності.

Отже, обов'язок діяти на підставі та в межах закону, дотримуватись морально-етичних норм, а також вимог присяги має розглядатись як невід'ємний елемент механізму забезпечення законності нотаріальної діяльності. У зв'язку з цим, наділення нотаріусів певними повноваженнями обов'язково має кореспондуватись із покладанням на них відповідних зобов'язань [96, с. 71], а межі відповідальності завжди мають бути адекватні наданим їм правам та обов'язкам. Відповідно, розширення повноважень нотаріусів, а також наділення їх додатковими правами та можливостями завжди повинно супроводжуватись розширенням їхніх обов'язків і посиленням відповідальності.

Водночас, маємо констатувати, що наразі процес надання нотаріальних послуг усе частіше супроводжується порушеннями прав і законних інтересів громадян. Більша частина таких порушень складає недотримання встановленого порядку вчинення нотаріальних дій, які не мають умисного характеру і пов'язані, як правило, з низьким рівнем професійної компетенції нотаріусів.

Проте, як свідчить практика, останнім часом у загальній структурі таких порушень відмічається тенденція до збільшення частки тих, що

вчинені умисно й пов'язані, насамперед, із прагненням до незаконного збагачення. Саме ця обставина й обумовила поширення на нотаріусів антикорупційних обмежень і заборон, а також включення їх до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією.

Наступне питання, на якому варто зупинитись більш детально в даному підрозділі дисертації, стосується визначення та характеристики *специфічних рис корупції в нотаріаті*.

Узагальнивши результати різноманітних наукових досліджень, предметом яких була сфера надання нотаріальних послуг, а також проаналізувавши правозастосовчу практику у сфері протидії корупції, ми сформулювали власну систему ознак, які на сьогодні найбільш точно характеризують специфіку корупції в нотаріаті.

Корупція в нотаріаті характеризується високим рівнем латентності. Деякі науковці, і з цим варто погодитись, корупційну злочинність у сфері нотаріальної діяльності відносять до природної [150, с. 100]. Дійсно, як ми уже довели вище, офіційна статистика об'єктивно не відображає реальний стан, масштаби та динаміку поширення корупції в органах нотаріату [98, с. 23].

По-перше, значна частка громадян, які звертаються до нотаріуса, не обізнана з підставами та порядком надання нотаріальних послуг, а також з фактичними розмірами оплати за їх надання.

По-друге, більшість громадян не знайомі з основними положеннями антикорупційного законодавства, не мають навіть приблизного уявлення про антикорупційні обмеження та заборони, які встановлені для нотаріусів, що свідчить про відсутність активної громадянської позиції з даного питання.

По-третє, розслідування більшості виявлених фактів порушення антикорупційного законодавства закінчується закриттям провадження, що обумовлено такими причинами, як відсутність достатніх доказів винуватості особи, порушення порядку проведення та документального оформлення тих

чи інших процесуальних дій, свідоме затягування процесу розслідування, використання різноманітних корупційних механізмів тощо.

Водночас, незважаючи на невідповідність офіційних даних реальному стану речей, беззаперечним залишається той факт, що рівень корупції в нотаріаті є високим і таким, що перешкоджає нормальному розвитку та функціонуванню даного інституту як однієї з невід'ємних складових громадянського суспільства.

Корупція в нотаріаті тісно пов'язана з високим рівнем правового нігілізму учасників нотаріального процесу. Як нам вдалося з'ясувати, на сьогодні значна частина громадян відмовляється повідомляти про порушення нотаріусами антикорупційних обмежень і заборон. І причини такого інертного відношення до корупції можуть бути найрізноманітнішими.

Так, значна частина громадян сприймає корупцію як звичне явище, норму, невід'ємний елемент процесу надання нотаріальних послуг, єдино можливий і найбільш оптимальний спосіб оперативного подолання бюрократичних перешкод і тяганини. Дехто застосовує корупційні зв'язки з метою прискорення процедури вчинення нотаріальних дій або ж підвищення їх якості. Стабільно високою залишається частка тих, хто особисто приймає участь в корупційних схемах, намагаючись у такий спосіб неправомірно обійти невігідні законодавчі норми.

Часто громадяни не звертаються до правоохоронних органів через зневіру до правоохоронної системи, або ж через побоювання, що таке звернення унеможливить або ще більше загальмує процедуру вирішення їхньої справи. У зв'язку з цим, у механізмі адміністративно-правових заходів протидії корупції чільне місце завжди мають посідати заходи, спрямовані на стимулювання громадської активності в цій сфері.

Корупція в нотаріаті має системний характер. У зв'язку з надвисокими прибутками, які мають змогу отримувати нотаріуси в результаті неправомірного використання своїх повноважень, корупція в нотаріаті набула системного та складно організованого характеру. Уже давно не йде мова про

реагування на одиничні випадки порушення нотаріусами антикорупційних обмежень і заборон.

Нагальною проблемою сьогодні є ліквідація корупційних схем, у які втягнуто практично всіх представників нотаріальної системи, а також контролюючі, правоохоронні та судові органи. Задokumentувати протиправні дії усіх учасників таких схем надзвичайно складно. І навіть за умови виключення однієї ланки, вона досить швидко заповнюється новим учасником, і схема продовжує функціонувати у звичному режимі.

З огляду на це основна увага має бути акцентована не на викритті окремих корупційних правопорушень, а на ліквідації причин, що обумовлюють їх учинення.

Корупція в нотаріаті характеризується круговою порукою. На відміну від інших сфер публічного управління, корупційні правопорушення в сфері здійснення нотаріальної діяльності вирізняються специфічним суб'єктним складом учасників.

Досить часто (за винятком випадків вимагання неправомірної вигоди) порушення нотаріусами встановленого порядку вчинення нотаріальних дій відбувається за ініціативою зацікавлених у цьому осіб. Оскільки користь від подібних дій мають обидві сторони, інформація про них залишається невідомою принаймні доти, доки їх суспільно небезпечні наслідки не почнуть безпосередньо зачіпати права та свободи третіх осіб. Однак, навіть і в таких випадках документально підтвердити наявність попередньої змови між нотаріусом і заявником вкрай важко. Річ у тім, що зазвичай протиправна діяльність нотаріусів ретельно планується, а її приховування заздалегідь обмірковується [150, с. 100].

Корупція в нотаріаті має похідний характер. Це є особливою рисою, що дозволяє розкрити специфічні причини поширення корупції в нотаріальній системі. Її сутність полягає у тому, що особи, які виявили намір стати нотаріусами, допускаються до здійснення нотаріальної діяльності лише за умови сплати «добровільних внесків». Розміри таких «внесків» різні і

залежать від рівня прибутковості конкретного нотаріального округу [85, с. 67].

Таким чином, сплативши достатньо значну суму, нотаріуси, насамперед, переймаються не вивченням Етичного кодексу та антикорупційного законодавства, а пошуком додаткових, як правило, незаконних, джерел отримання доходу. Після того, як нотаріус фактично приступив до здійснення нотаріальної діяльності, він продовжує систематично сплачувати добровільно-примусові неофіційні внески. Однак, у цьому разі основними учасниками добре організованого та безперервного працюючого механізму «викачування грошей» як з приватних, так і з державних нотаріусів є суб'єкти, наділені контрольно-наглядовими повноваженнями.

Як правило, в даному випадку використовуються прості, але надійні та перевірені роками корупційні схеми. Спочатку призначається так звана камеральна перевірка. За її результатами Мін'юст може призупинити доступ нотаріуса до електронних реєстрів терміном до півроку і навіть ініціювати питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Оскільки відключення від реєстру повністю позбавляє нотаріусів заробітку, вони намагаються «домовитись» із перевіряючими, сплативши вказану ними суму. Згодом, така оплата здійснюється на постійній основі.

Вище ми навели лише основні, найбільш характерні риси корупції в нотаріальній системі, які дозволяють отримати загальне уявлення про рівень, масштаби та особливості її поширення. Водночас проведене нами дослідження вважатиметься неповним, якщо не проаналізувати наслідки, до яких вона призводить.

Відразу ж зауважимо, що наслідки поширення корупції в нотаріальній системі досить різноманітні. Деякі з них можна оцінити у грошовому еквіваленті, інші – формують імідж інституту нотаріату загалом, і конкретного нотаріуса зокрема.

У зв'язку з цим, з метою визначення загрози, яку несуть у собі вчинені нотаріусами корупційні делікти, ми проаналізували численні публікації, різноманітні наукові джерела, висновки міжнародних експертів, а також результати власного соціологічного опитування. Узагальнивши отримані результати, ми сформували наступний перелік **негативних наслідків корумпованості нотаріату, які, для зручності аналізу, можна об'єднати у три великі групи:**

1. Політичні:

- зниження рівня довіри населення до державної влади, а також до існуючої правової системи загалом [151, с. 130] і представників нотаріального корпусу зокрема, і, як наслідок, поступова втрата ними статусу «правозахисного органу держави»;
- руйнування політичної стабільності у суспільстві, підрив законності та авторитету органів, які покликані надавати публічні послуги, зміна пріоритетів розвитку демократичних інститутів;
- гальмування процесу реформування системи надання нотаріальних послуг і впровадження в національну правову систему загальноновизнаних принципів латинського нотаріату.

2. Економічні:

- порушення нормального режиму цивільного обороту, створення перешкод у здійсненні господарської діяльності [151, с. 130];
- збільшення собівартості отриманих нотаріальних послуг за рахунок включення до неї видатків, спрямованих на покриття додаткових корупційних витрат;
- гальмування економічних реформ, деформація демократичних ринкових механізмів регулювання економіки і, як наслідок, розширення обсягів тіньової економіки;
- зменшення числа ефективних приватних власників [147, с. 4], насамперед, у зв'язку зі зловживаннями в процесі приватизації;

– збільшення обсягів транзакційних видатків під час ведення бізнесу за рахунок включення до їх складу розмірів неправомірної вигоди.

3. Управлінські:

– зміна векторів державного регулювання нотаріальної діяльності та, як наслідок, зниження ефективності контрольно-наглядових механізмів;

– зниження рівня легітимності нотаріату як усередині держави, так і на міжнародній арені;

– деформація демократичних механізмів кадрового забезпечення нотаріальної діяльності і, як наслідок, комплектування нотаріального корпусу шляхом використання корупційних зв'язків, а не висококваліфікованими фахівцями;

– формування негативного іміджу нотаріуса як суб'єкта, уповноваженого надавати публічні послуги.

4. Правові:

– дискредитація права як основного регулятора суспільних відносин; формування у громадян неповаги та недовіри до держави та закону;

– зниження рівня довіри до нотаріальних актів, поступова втрата ними статусу беззаперечних документів, які мають достатньо високий ступінь вірогідності;

– перекручування загальноприйнятого і законодавчо закріпленого порядку надання нотаріальних послуг, що обумовлює прийняття завідомо недостовірних актів і їх подальше оскарження в судовому порядку;

– вчинення нотаріусами адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є підґрунтям для більш серйозних зловживань з їхнього боку [100, с. 10].

5. Соціальні:

– деформація соціального уявлення про зміст і призначення інституту нотаріату в демократичному суспільстві: громадяни починають

сприймати його не як інструмент захисту їхніх прав і законних інтересів, а як джерело небезпеки їхнім правам і свободам;

- спотворення справжнього змісту правовідносин між нотаріусами та особами, які звернулись за наданням нотаріальних послуг: перевага надається не забезпеченню загальносуспільних інтересів, а задоволенню приватних (індивідуальних чи групових) потреб;

- ускладнення доступу громадян до нотаріальних послуг, а також зниження рівня їх соціальної активності у зв'язку з відстороненням від процесу прийняття управлінських рішень.

б. Морально-психологічні:

- деморалізація населення країни, створення атмосфери беззахисності у суспільстві;

- зниження громадської активності, втрата довіри громадян до інституту нотаріату і, як наслідок, зниження популярності нотаріальних послуг;

- формування «подвійних стандартів» надання нотаріальних послуг;

- девальвація моральних цінностей та поширення кримінальної психології, внаслідок чого перевага все частіше надається використанню неправомірних методів вирішення питання як більш оперативних, ефективних та економічно доцільних [81, с. 68].

Звісно, наведеними вище наслідками не обмежується увесь негативний вплив корупції на нотаріальну систему. З одного боку, це пов'язано з різнобічним характером самої нотаріальної діяльності, яка останнім часом охоплює все більшу сферу суспільних відносин. З іншого боку, це обумовлено правовою природою корупції, як специфічного соціального феномену, що може мати безліч форм вираження. Так, узагальнюючи та розвиваючи інформацію, яка викладена в доповіді Регіонального громадського фонду «Інформатика для демократії» [147, с. 3], ***корупція в нотаріаті може мати такі форми вираження:***

1. Корупція як засіб скорочення витрат часу – виникає у зв'язку з високим рівнем бюрократії та тяганини в нотаріальних конторах. Отримувачі нотаріальних послуг або пропонують неправомірну вигоду, або залучають особисті зв'язки з метою скорочення часу, необхідного для вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

Найбільш оптимальним способом подолання такої форми корупції є підвищення сервісу надання нотаріальних послуг, що, передусім, передбачає уніфікацію та стандартизацію нотаріального процесу, його максимальну комп'ютеризацію.

2. Корупція як засіб підвищення якості надання нотаріальних послуг – виникає у зв'язку з низьким рівнем кваліфікації деяких нотаріусів, а також наявністю архаїзмів у процедурі вчинення нотаріальних дій. Під архаїзмами в даному випадку необхідно розуміти бюрократичні вимоги, існування яких в епоху комп'ютеризації та інформатизації є недоцільним (наприклад, подання додаткових довідок і копій, обов'язкова особиста участь клієнта під час підготовчих дій тощо). Велика кількість нотаріальних актів, які визнаються нечинними в судовому порядку, змушує клієнтів звертатись до «перевірених» нотаріусів, що передбачає або використання корумпованих зв'язків, або витрачання додаткових коштів.

Найбільш оптимальним способом подолання такої форми корупції є підвищення рівня професійної майстерності нотаріусів шляхом удосконалення процедури їх відбору та запровадження обов'язкового періодичного підвищення кваліфікації, а також модернізація законодавчо встановленого порядку вчинення нотаріальних дій.

3. Корупція як спосіб отримання дефіцитної послуги – виникає у зв'язку з надмірною монополізацією сфери надання нотаріальних послуг, а також із деякими розбіжностями в адміністративно-правовому статусі державних і приватних нотаріусів. На сьогодні отримувачі нотаріальних послуг обмежені в праві вільного вибору нотаріуса, що обумовлено їх

суворим квотуванням в межах нотаріального округу, а також заборонаю на вчинення нотаріальних дій за його межами.

Найбільш оптимальним способом подолання такої корупції є уніфікація адміністративно-правового статусу нотаріусів, а також оптимізація їх кількості з метою «забезпечення балансу між попитом і пропозицією на ринку нотаріальних послуг».

4. Корупція як засіб подолання законодавчо встановлених обмежень і заборон – виникає у зв'язку з небажанням особи дотримуватись встановлених вимог і правил. Оскільки абсолютна більшість нотаріальних послуг є платними, а вартість багатьох із них залежить від фактичної вартості об'єкта правочину, клієнти досить часто намагаються зменшити витрати, пов'язані з нотаріальним оформленням договору, шляхом подання недостовірної інформації. Приватні нотаріуси, крім того, досить часто практикують одночасно подвійну оплату нотаріальної послуги – офіційну, з якої вираховуються всі податки і збори, та неофіційну – яка фактично є компенсацією за допущені нотаріусом «відхилення» від нормативно-встановлених процедур.

Найбільш оптимальним способом подолання такої форми корупції є максимальне спрощення порядку оплати нотаріальних послуг, а також запровадження фіксованих ставок, які є однаковими як для державних, так і для приватних нотаріусів.

5. Корупція як засіб виживання – виникає у зв'язку з жорстким централізованим регулюванням даної сфери надання публічних послуг, внаслідок чого абсолютно правомірна діяльність нотаріуса є економічно неефективною. Також, досить часто нотаріуси самі виступають об'єктами корупційної діяльності з боку контролюючих і наглядових органів. Як ми уже зазначали вище, на сьогодні без корупційних зв'язків і значного грошового внеску особа практично немає жодних шансів самостійно пройти процедуру професійного відбору. Звичною вже стала практика періодичних грошових відрахувань за позитивні результати проведених перевірок тощо.

Найбільш оптимальним способом подолання такої форми корупції є посилення антикорупційних заходів щодо органів, наділених контрольно-наглядовими повноваженнями, а також забезпечення максимальної прозорості та відкритості кадрових процедур.

б. Корупція як спосіб незаконного особистого збагачення – виникає у зв'язку з низьким рівнем правової свідомості та правової культури нотаріусів, їх прагненням отримати надвисокі прибутки.

Найбільш оптимальним способом подолання такої корупції є підвищення ефективності спеціальних антикорупційних заходів, які спрямовані на подолання корупції в нотаріаті.

Таким чином, підсумовуючи викладене вище, можна зробити такий узагальнюючий висновок: підвищення ролі та розширення функцій нотаріату в умовах розбудови сучасної української держави призвело до збільшення рівня його корумпованості [86, с. 90]. Звісно, таку ситуацію можна пояснити традиційним набором причин та умов поширення корупції: високий рівень бюрократії і тяганини, низький рівень заробітної плати нотаріусів, хронічне недофінансування нотаріальної системи, низька ефективність роботи правоохоронних органів тощо.

Однак, на відміну від корупції в органах державного управління, корупція в нотаріаті має одну специфічну особливість: *вона може бути практично повністю ліквідована*. Річ у тім, що в основі даного різновиду корупції лежить суб'єктивний фактор, зокрема, рівень правової свідомості та правової культури нотаріусів, а також їх загальний професійний рівень. А тому, формуючи стратегію протидії корупції в нотаріаті, за основу необхідно брати саме ті механізми, які спрямовані на ліквідацію детермінант суб'єктивного порядку. І основне місце серед переліку таких механізмів відводиться інституту адміністративної відповідальності нотаріуса за правопорушення, пов'язані з корупцією.

1.3. Адміністративна відповідальність нотаріусів як засіб протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні

Інститут юридичної відповідальності нотаріусів вважається однією з найбільш ефективних гарантій захисту прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб, які беруть участь у нотаріальному процесі, а також гарантією забезпечення належної реалізації нотаріальної функції в цілому. Як справедливо з даного приводу зауважують деякі науковці, основне призначення даного інституту полягає у попередженні протиправної поведінки особи – суб'єкта правовідносин, стимулюванні досконалого виконання службових повноважень, недопущенні протиправних дій чи бездіяльності, що може призвести до порушення прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб [88, с. 610]. Він є найбільш ефективною формою реагування держави на порушення нотаріусами чинного законодавства, забезпечуючи тим самим стабільність цивільного обігу, охорону та захист його учасників.

Виходячи з такого розуміння юридичної відповідальності, виникає необхідність у з'ясуванні її місця та ролі в механізмі протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності, що і пропонується зробити в наступних підрозділах нашої дисертації.

Відразу ж зауважимо, що інститут юридичної відповідальності нотаріусів завжди привертав увагу як науковців, так і самих представників нотаріального корпусу. При цьому найбільше дискусій викликають питання, пов'язані з: розмежуванням окремих видів відповідальності нотаріусів (в тому числі, за правопорушення, пов'язані з корупцією); підставами та порядком притягнення нотаріусів до відповідальності; віднесенням нотаріусів до спеціальних суб'єктів правопорушення як осіб, що надають публічні послуги; уніфікацією правового статусу державних і приватних нотаріусів як суб'єктів відповідальності; розширення переліку стягнень, що можуть бути застосовані до нотаріусів, тощо.

Деякі із зазначених питань досліджені досить ґрунтовно, а деякі, навпаки, викликають численні дискусії та суперечки. Однак, обмежений обсяг даної роботи не дозволяє нам у повному обсязі провести їх аналіз, а тому, за основу пропонуємо взяти лише загальноприйняті наукові погляди і лише в тому обсязі, що є необхідним для розкриття особливостей адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Насамперед з'ясуємо сутність і зміст такої категорії, як «юридична відповідальність нотаріуса». Сучасні науковці, на відміну від науковців радянського періоду, обґрунтовують різноманітні, іноді нестандартні підходи до розуміння юридичної відповідальності. Так, наприклад, Н. Нижник і Н. Плахотнюк визначають її як «здатність суб'єкта виконувати певні вимоги й реалізувати завдання, що стоять перед ним, досягаючи спільно або особисто відчутного результату» [103, с. 75]; Є.В. Родіонова – як «соціальну властивість будь-якого суспільного організму, що виступає в якості ознаки його соціальної організації» [144, с. 17].

Наведені та інші подібні визначення юридичної відповідальності відповідають широкому підходу до розуміння сутності даного інституту. Вони дозволяють провести внутрішню диференціацію юридичної відповідальності, зокрема, виділити в її рамках два види: позитивну та негативну.

Позитивна юридична відповідальність «виникає з юридичного обов'язку суб'єкта здійснювати позитивні, корисні для суспільства функції» [10, с. 211] і настає у випадку «сумлінного виконання ним своїх обов'язків перед суспільством (відповідальна поведінка)» [36, с. 80], «належного користування власними правами» [67, с. 34].

Негативна відповідальність, відповідно, «пов'язана зі скоєнням правопорушення» [34, 43] і передбачає «настання для особи негативних наслідків» [102, с. 92].

Саме негативний аспект береться за основу більшістю науковців, які досліджують ті чи інші сторони юридичної відповідальності, її окремі види чи особливості застосування в певній сфері суспільних відносин або ж до окремих категорій осіб. У зв'язку з цим, на сьогодні в науковій літературі обґрунтовано велику кількість авторських підходів до її розуміння. Так, наприклад, П.М. Рабінович юридичну відповідальність визначає як «закріплений в законодавстві та забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали» [141, с. 177]; О.Ф. Скакун – як «передбачені законом вид і міру державно-владного (примусового) впливу, що передбачає зазнавання особою певних втрат особистого, організаційного чи майнового характеру за вчинене правопорушення» [154, с. 432]; В.В. Копейчиков – як «застосування щодо правопорушників заходів державного примусу каральної спрямованості, понесення ними втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру» [161, с. 81].

Вище ми навели лише кілька найбільш поширених у науковій літературі визначень юридичної відповідальності. Провівши їх порівняльно-правове дослідження ми помітили, що, незважаючи на деякі відмінності, в наукових колах наразі вже сформувався усталений підхід до розуміння **юридичної відповідальності**, в основу якого покладено **наступні принципи ознаки**:

Юридична відповідальність є різновидом соціальної відповідальності. Як справедливо з даного приводу зауважує Ю.С. Шемшученко, «юридична відповідальність є однією з форм соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні щодо правопорушників (фізичних та юридичних осіб) передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою» [178].

З наведеного вище визначення випливає наступна ознака юридичної відповідальності – *приналежність до заходів примусу*. На примусовий характер юридичної відповідальності вказує багато науковців, визначаючи її

як: «... вид і міру державно-владного (примусового) впливу ...» [154, с. 432]; «міру державного примусу ...» [152, с. 1]; «... обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей ...» [141, с. 177]; «необхідність застосування щодо особи, яка скоїла правопорушення, засобів державного примусу ...» [70; 161, с. 81] тощо. Водночас, не зважаючи на примусовий характер, юридична відповідальність спрямована не лише на покарання правопорушника, але також і на його перевиховання, відновлення порушених прав, а також на недопущення вчинення правопорушень як самим порушником, так і іншими особами.

Юридична відповідальність має *обов'язкове законодавче закріплення*. Так, наприклад, Н.А. Маловіцька під юридичною відповідальністю пропонує розуміти «особливі, передбачені й урегульовані нормами права відносини між громадянами та державою ...» [72]. О.В. Зелена також підкреслює той факт, що юридична відповідальність «встановлюється лише нормативно-правовими актами, які видаються органами державної влади та управління, а також посадовими особами» [54, с. 35]. На жаль, ми не можемо повною мірою підтримати вказаний підхід і вважаємо його занадто широким. На нашу думку, більш обґрунтованою є точка зору тих науковців, які обмежують юридичну відповідальність виключно законодавчими рамками. Так, наприклад, П.М. Рабінович визначає її як «закріплений в законодавстві ... юридичний обов'язок правопорушника ...» [141, с. 177], О.Ф. Скакун – як «передбачені законом вид і міру державно-владного (примусового) впливу ...» [154, с. 432].

В основі юридичної відповідальності завжди лежить така гарантія, як *забезпеченість державою*. Відразу ж зауважимо, що науковці по-різному інтегрують вказану ознаку у сформульовані ними визначення. Так, наприклад, дехто вказує, що юридична відповідальність передбачає «застосування щодо правопорушників ... санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку» [178]; інші розглядають її як «забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника ...» [141, с. 177]. Проте,

якими б різними не були формулювання, їх сутність зводиться до одного: обов'язок щодо застосування до правопорушника передбачених у законі примусових заходів впливу покладається на державу.

По-різному науковці також підходять і до розуміння такої ознаки юридичної відповідальності, як наявність відповідного суб'єкта. Так, наприклад, Н.А. Маловіцька під юридичною відповідальністю розуміє «... відносини між громадянами та державою» [72]. Однак, ми не можемо повною мірою погодитись із таким підходом і вважаємо його необґрунтовано звуженим. Річ у тім, що сучасна правова доктрина в якості суб'єкта юридичної відповідальності розглядає не лише фізичних, але також і юридичних осіб. У зв'язку з цим, більш обґрунтованою, на нашу думку, є позиція тих науковців, які в якості суб'єкта відповідальності розглядають не конкретного «громадянина», а «особу» (як фізичну, так і юридичну) [154, с. 432; 70; 178].

Основне призначення юридичної відповідальності полягає у позбавленні правопорушника певних благ. Акцентуючи увагу на даній ознаці, науковці використовують різні формулювання. Так, наприклад, одні вказують на «застосування щодо правопорушників ...передбачених законодавством санкцій» [178]; другі – на «застосування ... засобів державного примусу особистого (у формі позбавлення волі), майнового (покладання штрафних санкцій) або організаційного характеру (звільнення з роботи)» [70]; треті – на «застосування ... заходів державного примусу каральної спрямованості, понесення втрат особистого, організаційного чи матеріального характеру» [161, с. 81]; четверті – на «обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали» [141, с. 177]; п'яті – на «зазнавання особою певних втрат особистого, організаційного чи майнового характеру ...» [154, с. 432] і т. ін.

Не менш важливою ознакою юридичної відповідальності є те, що вона застосовується виключно за вчинене особою правопорушення. На цьому, зокрема, акцентується увага практично в кожній науковій дефініції. Так,

наприклад, деякі науковці під юридичною відповідальністю розуміють «... відносини ... що виникають у разі й унаслідок правопорушення» [72], інші – «необхідність застосування щодо особи, яка скоїла правопорушення, засобів державного примусу ...» [70], або ж «застосування щодо правопорушників передбачених законодавством санкцій ...» [178].

На останній ознаці юридичної відповідальності хотілося б зупинитись більш детально, оскільки саме вона лежить в основні її найбільш поширеної класифікації.

Традиційно, в науковій літературі розрізняють **чотири види відповідальності нотаріусів**: кримінальну, адміністративну, цивільно-правову (матеріальну) та дисциплінарну [27, с. 193]. Дехто із науковців доповнює цей перелік ще й конституційно-правовою та міжнародно-правовою відповідальністю [102, с. 92], а дехто навіть обґрунтовує доцільність виокремлення «професійної відповідальності» нотаріуса, яка настає «виключно при невиконанні або неналежному виконанні ним своїх професійних обов'язків» [164, с. 66].

Проаналізувавши чинне законодавство, ми дійшли висновку, що на сьогодні немає ані наукових, ані правових підстав для виокремлення конституційно-правової, міжнародно-правової і, тим більше, професійної відповідальності нотаріусів. На користь такого висновку свідчать, принаймні, наведені нами вище ознаки юридичної відповідальності нотаріусів.

По-перше, обов'язковою умовою настання певного виду юридичної відповідальності є факт вчинення особою правопорушення. Водночас, сучасна правова доктрина не визнає нотаріуса суб'єктом конституційного, міжнародного чи професійного правопорушення.

По-друге, ще однією ознакою юридичної відповідальності є застосування до правопорушника певних стягнень.

Однак, чинне законодавство не передбачає застосування до нотаріусів жодних інших стягнень, окрім як адміністративних, кримінальних, дисциплінарних чи цивільно-правових (матеріальних).

Враховуючи наведені вище аргументи, є всі підстави стверджувати, що на сьогодні нотаріус може бути суб'єктом лише адміністративної, кримінальної, дисциплінарної та цивільно-правової (матеріальної) відповідальності.

Зроблений нами висновок повною мірою узгоджується із положеннями антикорупційного законодавства. Так, згідно з частиною першою ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупційним правопорушенням є «діяння, що містить ознаки корупції, ... за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність», а правопорушенням, пов'язаним із корупцією, – «діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом вимоги, заборони та обмеження, ... за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [124].

Отже, з метою протидії корупції в нотаріальній системі, законодавець передбачив можливість притягнення нотаріусів лише до чотирьох видів відповідальності: кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової. При цьому, як свідчить аналіз Закону України «Про запобігання корупції», жоден із вказаних різновидів юридичної відповідальності не має статусу пріоритетного. І хоча перед кожним із них стоять специфічні завдання і функції, однак у своїй сукупності вони утворюють цілісний і звершений елемент єдиного механізму протидії корупції.

На жаль, цього не можна сказати про Закон України «Про нотаріат». Він хоч і містить одразу дві статті, присвячені відповідальності нотаріусів (ст. 21 – «Відповідальність державного нотаріуса», ст. 27 – «Відповідальність приватного нотаріуса» [136]), однак, по-суті, регулює порядок притягнення їх лише до цивільно-правової відповідальності.

Такий обмежений підхід законодавця до обсягів юридичної відповідальності нотаріуса обумовив поширення у суспільстві хибного уявлення з приводу того, що нотаріус, як суб'єкт надання публічно-правових

послуг, може бути притягнутий лише до цивільно-правової відповідальності й то лише за шкоду, що була заподіяна особі внаслідок його незаконних або недбалих дій під час виконання професійних обов'язків. Відповідно, вказаний вид юридичної відповідальності нотаріусів в науковій літературі досліджений досить ґрунтовно [168, с. 11; 108, с. 37; 170, с. 81; 173, с. 116; 101, с. 234].

Також, частково законодавцем врегульовано питання дисциплінарної відповідальності нотаріусів за невиконання або неналежне виконання ними своїх трудових і професійних обов'язків. І хоча Закон України «Про нотаріат» не містить окремої статті, яка була б спеціально присвячена підставам і порядку притягнення нотаріусів до даного виду відповідальності, однак, у ньому досить детально прописано механізм застосування до нотаріусів таких специфічних дисциплінарних стягнень, як анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю (ст. 12 Закону), зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса (ст.ст. 29-1 та 29-2 Закону), а також припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса (ст.ст. 30 та 30-1 Закону [136]).

Що стосується інших видів відповідальності, зокрема адміністративної та кримінальної, то Закон України «Про нотаріат» згадує про них лише як про підстави притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності, а також у взаємозв'язку із виконанням ними вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

На нашу думку, подібний підхід законодавця до визначення меж відповідальності нотаріусів є невиправдано усіченим. Він не лише створює ілюзію безкарності нотаріального корпусу, але також породжує безпідставні та необґрунтовані дискусії з приводу доцільності віднесення нотаріусів до спеціальних суб'єктів відповідальності за певні злочини та адміністративні проступки, в тому числі й корупційні.

Найбільш оптимальним варіантом усунення зазначеного недоліку, на нашу думку, є конкретизація законодавчих норм, які регулюють адміністративно-правовий статус нотаріуса в частині визначення меж його юридичної відповідальності. До речі, більшість опитаних нами респондентів (54 % представників нотаріального корпусу та 61 % громадян) висловлюють подібні міркування і, у зв'язку з цим, наполягають на необхідності внесення змін до Закону України «Про нотаріат» і доповнення його окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності.

З метою реалізації зазначеного підходу на практиці пропонуємо внести наступні зміни до Закону України «Про нотаріат»:

По-перше, Главу 1 Розділу I Закону України «Про нотаріат» необхідно доповнити новою статтею 5-1 наступного змісту: «Стаття 5-1. Відповідальність нотаріусів.

У разі вчинення протиправних діянь нотаріуси несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність, установлену законом.

За вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією, нотаріуси несуть відповідальність згідно з Законом України «Про запобігання корупції».

За невиконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу нотаріуси несуть відповідальність відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій нотаріуса, відшкодовується в порядку, встановленому цим Законом.».

По-друге, необхідно внести зміни до ст.ст. 21 та 27 Закону України «Про нотаріат», виклавши їх назви в наступній редакції: «Стаття 21. Цивільно-правова відповідальність державного нотаріуса» та «Стаття 27.

Цивільно-правова відповідальність приватного нотаріуса», що обумовлено невідповідністю назви зазначених статей їх фактичному змісту.

Також, доцільно розширити сферу регулювання зазначених статей. Зокрема, в них має бути чітко прописано вичерпний перелік підстав цивільно-правової відповідальності нотаріусів; випадки, коли така відповідальність не застосовується; порядок відшкодування шкоди та інші питання [183, с. 62].

Водночас, деталізуючи законодавчі норми про юридичну відповідальність нотаріусів, ми наполягаємо на необхідності дотримання об'єктивного балансу та рівноваги. У зв'язку з цим, варто висловити категоричну незгоду з позицією тих науковців, які пропонують перерахувати в Законі України «Про нотаріат» всі правопорушення, за якими нотаріус може нести юридичну відповідальність.

Так, наприклад, «з метою удосконалення нормативного регулювання відповідальності державного нотаріуса, її конкретизації та деталізації, усунення можливості застосування відповідальності у якості важеля впливу на державного нотаріуса» О.О. Висеканцев пропонує «в окремій статті зазначити види відповідальності, до якої може бути притягнутий нотаріус», а також «в подальших статтях відповідного розділу, присвяченого відповідальності нотаріуса, по кожному конкретному виду відповідальності перелічити види проступків, за вчинення яких нотаріуса може бути притягнуто до відповідальності та засоби примусового впливу, які до нього можуть бути застосовані» [27, с. 193]. Схожу точку зору обґрунтовує також О.І. Нелін, який з негативного боку відмічає той факт, що наразі «в Україні немає спеціалізованих нормативних актів, що містять вичерпний перелік порушень, за які нотаріус може понести відповідальність» [101, с. 234].

На нашу думку, подібна деталізація та конкретизація Закону України «Про нотаріат» не вирішить проблему зміцнення правових гарантій діяльності нотаріусів, однак може призвести до виникнення численних колізій між спеціальними законодавчими актами.

Наступне питання, яке необхідно розглянути в рамках даного дослідження, стосується визначення *особливостей адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією*.

Відразу ж зауважимо, що в сучасній адміністративно-правовій доктрині питання, які пов'язані з притягненням нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, ще не знайшли свого належного дослідження. Насамперед це обумовлено тим, що нотаріуси були віднесені до суб'єктів, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства, лише в 2009 році, одночасно із прийняттям Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (де-факто – з 1 січня 2011 року, коли цей Закон набув чинності) [126]. У цей же період КУпАП було доповнено спеціальною главою 13-А, яка містить склади адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією [117].

Очевидно, що за такий короткий проміжок часу (6 років) об'єктивно неможливо напрацювати достатній науково-теоретичний та емпіричний матеріал з даної проблематики. У зв'язку з цим, в основу нашого подальшого дослідження будуть покладені загальновизнані постулати доктрини адміністративно-деліктного права, одним із яких є категорія адміністративної відповідальності.

Незважаючи на те, що інститут адміністративної відповідальності визнається фундаментом, серцевиною адміністративно-деліктного права, чинний КУпАП, на відміну від ККУ, не закріплює її офіційну дефініцію. Водночас така дефініція досить широко представлена в спеціальній літературі. Так, наприклад, одні науковці під адміністративною відповідальністю пропонують розуміти «застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, особливих санкцій – адміністративних стягнень» [159, с. 223]; інші розглядають її більш широко – як «сукупність адміністративних правовідносин, що виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, які вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права

особливих санкцій – адміністративних стягнень» [13, с. 430], або ж як «застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що мають для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права» [5, с. 8; 87].

Існує також підхід, за якого адміністративна відповідальність визначається як «специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів, згідно з якою особи, які їх вчинили, повинні дати відповідь перед повноважним органом за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення у встановлених законом формах і порядку» [33, с. 17].

Більш детальний аналіз наведених, а також інших обґрунтованих в літературі наукових підходів до визначення адміністративної відповідальності свідчить, що, незважаючи на деякі відмінності, всі вони охоплюють у собі ключові ознаки адміністративної відповідальності.

Традиційно, такі ознаки прийнято поділяти на дві групи: до першої групи відносяться ознаки, що характерні для всіх видів юридичної відповідальності (вони були проаналізовані нами вище); до другої групи – ознаки, що дозволяють провести відмежування адміністративної відповідальності від інших різновидів юридичної відповідальності. На останній групі ознак пропонуємо зупинитись більш детально.

Як свідчить аналіз найбільш популярних наукових публікацій [5, 66, 93, 1, 8, 7, 12, 159, 54, 65, 33], ***адміністративна відповідальність характеризується такими спеціальними ознаками:***

1. *Адміністративна відповідальність є різновидом негативної юридичної відповідальності.* Як уже зазначалося вище, загальні ознаки адміністративної відповідальності повною мірою співпадають з ознаками негативної юридичної відповідальності, а також з ознаками соціальної відповідальності у цілому.

2. *Адміністративна відповідальність є засобом охорони специфічного кола суспільних відносин.* Зазначена ознака дозволяє відмежувати адміністративну відповідальність від дисциплінарної, цивільно-правової, а також, у переважній більшості випадків, від кримінальної відповідальності.

На сьогодні науковці обґрунтовують різноманітні, іноді – кардинально протилежні погляди на сферу дії адміністративно-деліктного законодавства. Однак, ми не будемо заглиблюватись у наукову полеміку з даного питання, оскільки це виходить за рамки предмета нашого дослідження і потребує окремого наукового аналізу.

Разом з тим дослівний аналіз ст. 9 КУпАП дає нам всі підстави стверджувати, що на сьогодні заходи адміністративної відповідальності спрямовані на охорону «громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, а також встановленого порядку управління» [61].

Якщо при цьому врахувати специфіку предмета нашого дослідження, то можна зробити такий узагальнений висновок: адміністративна відповідальність нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є одним із основних елементів механізму протидії корупції та нейтралізації корупційних ризиків у сфері надання нотаріальних послуг.

3. *Адміністративна відповідальність встановлюється виключно законодавчими актами, які досить часто мають бланкетний характер.* Відразу ж зауважимо, що деякі науковці невинувато широко трактують дану ознаку адміністративної відповідальності, що, фактично, спотворює її справжню сутність й обумовлює виникнення численних правових колізій. Так, наприклад, В.К. Колпаков стверджує, що «норми, які регламентують адміністративну відповідальність, містяться у різних за своєю правовою природою актах», які «варто поділяти на кодекси, закони і правила». І далі, він уточнює, що «правила можуть затверджуватися Кабінетом Міністрів, органами виконавчої влади, встановлюватися рішеннями місцевих рад» [65, с. 84].

Ми не можемо погодитись із таким підходом і вважаємо його таким, що суперечить ст. 2 КУпАП, де, серед іншого, зазначається, що «законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України», «закони України про адміністративні правопорушення до включення їх у встановленому порядку до цього Кодексу застосовуються безпосередньо» [61].

До речі, останнє положення до недавнього часу використовувалось також і в сфері протидії корупції. Нагадаємо, що в Розділі III Закону України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року безпосередньо визначались і склади корупційних правопорушень, і відповідальність за їх учинення [116]. Сьогодні ситуація дещо змінилась і всі склади адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, зосереджені в главі 13-А КУпАП. Однак, незважаючи на таку уніфікацію, під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за вказані правопорушення у будь-якому випадку необхідно додатково звертатись не лише до Законів України «Про запобігання корупції» та «Про нотаріат», але також до цілої низки підзаконних нормативно-правових актів.

Таким чином, з викладеного вище випливає, що заходи адміністративної відповідальності можуть бути встановлені лише КУпАП або іншими законами України (а не підзаконними актами). Водночас більшість таких законодавчих норм мають бланкетний характер, тобто відсилають до інших нормативно-правових актів, які встановлюють певні правила, норми, стандарти. І такі акти можуть мати як законодавчий, так і підзаконний характер.

4. *Підставою адміністративної відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення (проступку).* Традиційно, в науковій літературі ця підстава називається нормативною і пов'язується з наявністю норми права, що охороняється адміністративною санкцією [76]. Окрім неї, окремо виділяється фактична підстава – вчинення особою конкретного адміністративного правопорушення (що передбачає

встановлення усіх елементів складу правопорушення – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони [102, с. 91]), а також процесуальна підстава – видання індивідуального правозастосовчого (юрисдикційного) акта, що передбачає притягнення конкретної особи до відповідальності, визначає її вид і міру [13, 11, 63].

Викладене вище дозволяє розглядати адміністративне правопорушення як серцевину, фундамент адміністративної відповідальності, що обумовлює необхідність у більш детальному його дослідженні.

Згідно з частиною першою ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визнається «протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [61]. Беручи за основу наведену вище дефініцію, науковці виділяють такі основні ознаки адміністративного правопорушення: це діяння (дія або бездіяльність), суспільна шкідливість, протиправність, винність, караність [5, 35, 65, 94].

Досліджуючи підстави адміністративної відповідальності нотаріусів більш детально, необхідно розглянути специфіку їх застосування у сфері протидії корупції. Насамперед, варто звернути увагу на той факт, що сьогодні законодавець передбачає можливість притягнення особи до адміністративної відповідальності лише за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, на відміну від кримінальної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності, яка настає також і за вчинення корупційних правопорушень.

З огляду на це виникає питання: наскільки принциповою є різниця між корупційним правопорушенням і правопорушенням, пов'язаним з корупцією?

Як свідчить дослівний аналіз Закону України «Про запобігання корупції», корупційним правопорушенням є діяння, що містить ознаки корупції, тоді як правопорушенням, пов'язаним з корупцією, є діяння, що не

містить ознак корупції, але порушує встановлені законом вимоги, заборони та обмеження (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [124]).

На перший погляд, відмінність між наведеними дефініціями є очевидною: це наявність або відсутність у діях особи ознак корупції. Водночас складність у розумінні такої категорії, як «корупція», а також її неоднозначне сприйняття в наукових колах, вітчизняному та міжнародному законодавстві зумовлює потребу у її комплексному аналізі.

Традиційно прийнято вважати, що термін «корупція» походить від латинського «*corruptio*» – «псування, розбещення» [26, с. 578] і використовується для позначення такого негативного явища, як «підкуп хабарами, продажність посадових осіб, політичних діячів» [105].

Сьогодні в юридичній літературі представлено безліч визначень корупції, і всі вони мають право на існування, адже корупція, як соціальне явище, надзвичайно складна та багатогранна. З позитивного боку слід також відмітити той факт, що законодавець теж не залишився осторонь проблеми окреслення її меж, хоча при цьому основну увагу зосередив на висвітленні юридичної складової даного феномена. Зокрема, під корупцією він пропонує розуміти «використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей» (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» [124]).

Якщо порівняти наведене визначення корупції з тим, що було закріплене в попередньому антикорупційному законі (мається на увазі Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 року [125]), то суттєвої різниці ми не помітимо. Водночас варто звернути увагу на одну

принципову відмінність між цими законами, яка має важливе значення для нашого подальшого дослідження.

Мова йде про зміни, які були внесені до визначення корупційного правопорушення. Так, якщо раніше за вчинення даного правопорушення було передбачено кримінальну, *адміністративну*, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону 2011 р.), то тепер, як ми уже зазначали вище, згадка про адміністративну відповідальність у цьому визначенні відсутня.

Однак, це зовсім не означає, що інститут адміністративної відповідальності був повністю виключений з антикорупційного механізму. Навпаки, законодавець приділив йому особливу увагу, доповнивши Закон таким новим терміном, як «правопорушення, пов'язане з корупцією».

Дослівний аналіз цього визначення у його взаємозв'язку з іншими нормами Закону, а також іншими законодавчими актами дозволяє нам зробити кілька важливих практичних висновків:

– по-перше, з юридичної точки зору правопорушення, пов'язане з корупцією, – це збірне поняття [29 с. 67]. Воно включає в себе «різні за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдині за своєю суттю взаємопов'язані правопорушення, за які може наставати адміністративна, кримінальна, дисциплінарна та/або цивільно-правова відповідальність» [87, с. 67];

– по-друге, нотаріуси (як і інші суб'єкти, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства) несуть адміністративну відповідальність лише за правопорушення, пов'язані з корупцією. Тобто, якщо в діях нотаріуса будуть встановлені ознаки корупції, то його дії необхідно кваліфікувати виключно за відповідними статтями ККУ [75];

– по-третє, нотаріуси, як випливає з аналізу глави 13-А КУпАП, несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, оскільки на них поширюються далеко не всі обмеження та

заборони, визначені в законі (більш детально про межі адміністративної відповідальності нотаріусів мова піде в наступних підрозділах роботи).

5. *Правом притягувати до адміністративної відповідальності наділено широке коло осіб.* На відміну від кримінальної та цивільно-правової відповідальності, яка застосовується виключно в судовому порядку, адміністративна відповідальність може бути реалізована великою кількістю органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (тобто в позасудовому порядку). Зокрема, розглядати справи про адміністративні правопорушення на сьогодні можуть: адміністративні комісії; виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад; районні, районні у місті, міські чи міськрайонні суди (судді); місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди та ВСУ; органи Національної поліції та ще ціла низка центральних органів виконавчої влади (глава 17 Розділу III КУпАП [61]).

Водночас, якщо говорити про адміністративну відповідальність нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, то варто звернути увагу на деякі винятки з цього правила:

– по-перше, згідно зі ст. 221 КУпАП всі справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст. ст. 172-4–172-9-1-1), розглядаються виключно в судовому порядку, тобто районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами;

– по-друге, правом складати протоколи за даною категорією справ наділено теж виключне коло суб'єктів: уповноважені на те посадові особи органів внутрішніх справ (Національної поліції), органів Служби безпеки України та Національного агентства з питань запобігання корупції (ст. 255 КУпАП [61]).

Зважаючи на підвищену суспільну небезпечність та особливий характер адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, обмеження кола суб'єктів, уповноважених на їх документування та вирішення, на нашу думку, є цілком виправданим. Однак, деякі науковці

відстоюють протилежну точку зору. Так, наприклад, О.І. Нелін наполягає на необхідності наділення органів юстиції виключним правом складання протоколів про адміністративні правопорушення, вчинені нотаріусами [102, с. 93].

Ми не можемо погодитись із таким підходом і вважаємо його необґрунтованим і таким, що не враховує специфіку антикорупційної діяльності у сфері нотаріату. Аналогічну точку зору висловили також і опитані нами респонденти, більшість з яких (78 % представників нотаріального корпусу і 82 % громадян) вважає, що з метою забезпечення об'єктивного, справедливого та кваліфікованого розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, правом складання протоколу мають бути наділені лише спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції.

На недоцільність наділення органів юстиції правом складання протоколів про адміністративні правопорушення, вчинені нотаріусами, а також вирішувати справи про такі правопорушення вказує ще одна специфічна ознака адміністративної відповідальності. Її сутність полягає у тому, що на відміну від дисциплінарної відповідальності, між суб'єктом, що здійснює провадження, і особою, яка притягується до відповідальності, мають бути відсутні відносини службового підпорядкування [44, с. 51]. Саме це забезпечує реалізацію принципу об'єктивності та неупередженості під час вирішення адміністративної справи, а також гарантує накладення на правопорушника справедливого покарання.

6. *Суб'єктом адміністративної відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, винні в порушенні правових приписів* [154, с. 431; 3, с. 10]. Це ще одна ознака адміністративної відповідальності, яка дозволяє відмежувати її від дисциплінарної відповідальності, до якої можуть бути притягнуті лише фізичні особи.

Питання відповідальності юридичних осіб – відносно нове для теорії адміністративного процесу, а тому ще недостатньо досліджене. На жаль,

обмежений обсяг дисертації не дозволяє нам детально його розглянути, тим більше, що це виходить за межі окресленого нами предмета. У зв'язку з цим, акцентуємо увагу лише на найбільш принципових моментах:

– по-перше, юридичні особи, згідно з чинним законодавством можуть бути притягнуті до адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності.

По-друге, на відміну від Закону 2011 року, новий Закон України «Про запобігання корупції» містить окрему главу, посвячену відповідальності юридичних осіб, у якій закріплено спеціальні антикорупційні механізми [125].

Провівши порівняльно-правове дослідження КУпАП, Законів України «Про нотаріат» та «Про запобігання корупції», ми дійшли висновку, що у сфері здійснення нотаріальної діяльності суб'єктами адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, можуть бути лише нотаріуси як фізичні особи (більш детально про адміністративно-правовий статус нотаріусів як суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, мова піде в наступному підрозділі дисертації).

7. *Адміністративна відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника специфічних правових санкцій – адміністративних стягнень.* Згідно зі ст. 23 КУпАП адміністративне стягнення є «мірою відповідальності та застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами» [61].

Особливістю адміністративної відповідальності є те, що, на відміну від ККУ, КУпАП не містить вичерпного переліку адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані до правопорушника. Так, в частині першій ст. 24 визначено десять основних адміністративних стягнень, які можуть застосовуватись за вчинення адміністративних правопорушень. Водночас в

частині другій цієї ж статті зазначено, що «законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень». А це означає, що в кожному конкретному випадку застосування заходів адміністративного примусу необхідно встановлювати їх приналежність до адміністративних стягнень.

Звісно, що даний недолік законодавчого регулювання породжує численні незручності та непорозуміння, а тому, на нашу думку, має бути усунутий шляхом закріплення в КУпАП вичерпного переліку адміністративних стягнень, які можуть бути застосовані до правопорушників.

Відразу ж зауважимо, що сьогодні практично не виникає суперечливих питань з приводу застосування до нотаріусів адміністративних стягнень за правопорушення, пов'язані з корупцією. Так, провівши порівняльно-правове дослідження КУпАП, а також Законів України «Про нотаріат» та «Про запобігання корупції», нами було встановлено, що за вчинення даної категорії проступків до нотаріусів може бути застосовано лише три види адміністративних стягнень:

- 1) штраф;
- 2) конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

8. *Адміністративна відповідальність реалізується у специфічних процесуальних формах (провадження в справах про адміністративні правопорушення).* Традиційно прийнято вважати, що процедура притягнення особи до адміністративної відповідальності має спрощений характер (у порівнянні з процедурою притягнення до кримінальної чи цивільної відповідальності). І в більшості випадків це твердження є вірним. Водночас, зважаючи на підвищену суспільну небезпечність та особливо складний

характер деяких категорій адміністративних справ, законодавець передбачив цілу низку винятків із загального порядку адміністративного провадження.

Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, відносяться до цього переліку, а тому їх розгляд відбувається з деякими особливостями, які, серед іншого, стосуються: строків розгляду справи, притягнення особи до адміністративної відповідальності, застосування адміністративного стягнення; обов'язкової участі прокурора та правопорушника під час розгляду та вирішення справи; встановлення виключної судової підвідомчості даної категорії справ тощо. І хоча за задумом законодавця всі ці додаткові вимоги спрямовані на підвищення якості адміністративного провадження, а також слугують додатковими гарантіями захисту прав нотаріусів, однак, на практиці, вони лише ускладнюють, а інколи – взагалі унеможливають притягнення правопорушників до відповідальності.

Вище нами було визначено та детально розглянуто особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. В результаті проведеного дослідження було з'ясовано, що законодавче закріплення цілої низки винятків і додаткових умов адміністративної відповідальності за даною категорією справ обумовлено: з одного боку, – специфікою правопорушень, пов'язаних з корупцією, як особливої категорії адміністративних деліктів; з іншого боку, – специфікою нотаріальної діяльності та пов'язаною із цим специфікою правового статусу нотаріусів як суб'єктів адміністративної відповідальності.

Урахування зазначених вище особливостей дозволило нам виокремити наступні особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією:

- адміністративна відповідальність у даному випадку спрямована не лише на захист певного кола суспільних відносин, але також на підтримання високого рівня довіри до нотаріату як основного інституту позасудового захисту прав і законних інтересів громадян в цивільно-правових відносинах;

– нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності лише за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто за умови відсутності в його діях ознак корупції;

– за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, окрім заходів адміністративної відповідальності до нотаріусів одночасно можуть бути застосовані також заходи дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності;

– нотаріуси несуть обмежену адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами лише деяких із них;

– в законодавстві передбачено цілу низку додаткових умов, які мають бути дотримані під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;

– нормативно-правове регулювання порядку притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, є результатом поєднання норм КУпАП, Законів України «Про нотаріат» та «Про запобігання корупції», а також ще цілої низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

Узагальнюючи наведені вище ознаки, ми можемо запропонувати авторську дефініцію такого поняття, як **«адміністративна відповідальність нотаріуса за правопорушення, пов'язане з корупцією»**. На нашу думку, *це специфічна форма негативного реагування держави на допущене нотаріусом порушення встановлених антикорупційним законодавством вимог, обмежень і заборон, що полягає у застосуванні до нього в судовому порядку передбачених законом адміністративних стягнень.*

Висновки до розділу 1

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг обумовлена такими причинами: 1) сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг; 2) формальний характер і низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством; 3) сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг; 4) недоліки діяльності органів, на які, згідно з чинним законодавством, покладаються повноваження з протидії корупції; 5) низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення; 6) незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства; 7) переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства; 8) високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг; 9) низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів; 10) наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень.

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг характеризується такими специфічними рисами, як: 1) високий рівень латентності; 2) високий рівень правового нігілізму учасників нотаріального процесу; 3) системний характер; 4) кругова порука; 5) похідний характер.

Негативні наслідки корумпованості нотаріату можуть бути класифіковані на 6 груп: 1) політичні; 2) економічні; 3) управлінські; 4) правові; 5) соціальні; 6) морально-психологічні.

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг може мати такі форми вираження: 1) корупція як засіб скорочення витрат часу; 2) корупція як засіб підвищення якості надання нотаріальних послуг; 3) корупція як спосіб отримання дефіцитної послуги; 4) корупція як засіб подолання законодавчо

встановлених обмежень і заборон; 5) корупція як засіб виживання; 6) корупція як спосіб незаконного особистого збагачення.

Юридичній відповідальності притаманні такі загальні ознаки:

1) приналежність до заходів примусу; 2) обов'язкове законодавче закріплення; 3) забезпеченість державою; 4) наявність відповідного суб'єкта; 5) основне призначення – позбавлення правопорушника певних благ; 6) застосування виключно за вчинене особою правопорушення.

З метою протидії корупції в нотаріальній системі законодавець передбачив можливість притягнення нотаріусів лише до чотирьох видів відповідальності: кримінальної, адміністративної, дисциплінарної та цивільно-правової.

З метою конкретизації законодавчих норм, які регулюють адміністративно-правовий статус нотаріуса в частині визначення меж його юридичної відповідальності, необхідно внести зміни до Закону України «Про нотаріат» і доповнити його окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності.

Адміністративній відповідальності притаманні такі ознаки:

1) адміністративна відповідальність є різновидом негативної юридичної відповідальності; 2) адміністративна відповідальність є засобом охорони специфічного кола суспільних відносин; 3) адміністративна відповідальність встановлюється виключно законодавчими актами, які досить часто мають бланкетний характер; 4) підставою адміністративної відповідальності є вчинення особою адміністративного правопорушення (проступку); 5) адміністративна відповідальність встановлюється виключно законодавчими актами, які досить часто мають бланкетний характер; 6) правом притягувати до адміністративної відповідальності наділено широке коло осіб; 7) суб'єктом адміністративної відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, винні в порушенні правових приписів; 8) адміністративна відповідальність полягає у застосуванні до правопорушника специфічних

правових санкцій – адміністративних стягнень; 9) адміністративна відповідальність реалізується у специфічних процесуальних формах (провадження в справах про адміністративні правопорушення).

Адміністративна відповідальність нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, характеризується такими особливостями: 1) адміністративна відповідальність у даному випадку спрямована не лише на захист певного кола суспільних відносин, але також на підтримання високого рівня довіри до нотаріату як основного інституту позасудового захисту прав і законних інтересів громадян у цивільно-правових відносинах; 2) нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності лише за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто за умови відсутності в його діях ознак корупції; 3) за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, окрім заходів адміністративної відповідальності до нотаріусів одночасно можуть бути застосовані також заходи дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності; 4) нотаріуси несуть обмежену адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами лише деяких із них; 5) в законодавстві передбачено цілу низку додаткових умов, які мають бути дотримані під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією; б) нормативно-правове регулювання порядку притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, є результатом поєднання норм КУпАП, Законів України «Про нотаріат» та «Про запобігання корупції», а також ще цілої низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

Під адміністративною відповідальністю нотаріуса за правопорушення, пов'язане з корупцією, необхідно розуміти специфічну форму негативного реагування держави на допущене нотаріусом порушення встановлених антикорупційним законодавством вимог, обмежень і заборон, що полягає у застосуванні до нього в судовому порядку передбачених законом адміністративних стягнень.

РОЗДІЛ 2.

ЮРИДИЧНИЙ СКЛАД АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ, ВЧИНЕНИХ НОТАРІУСАМИ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

2.1. Загальна характеристика та особливості притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією

Базовою категорією, покладеною в основу характеристики адміністративно-правових засад протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності, є категорія «адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією».

Відразу ж зауважимо, що дана категорія має досить складну структуру, а її правове регулювання відзначається численними недоліками, прогалинами та суперечностями. З метою їх виявлення, а також розробки найбільш оптимальних шляхів їх усунення, даний розділ дисертаційного дослідження пропонуємо повною мірою присвятити характеристиці особливостей притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення.

Дослідження будь-якого наукового питання доцільно розпочинати з характеристики понятійно-категоріального апарату. У нашому випадку, насамперед, необхідно з'ясувати сутність і зміст такого поняття, як «адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом». З цією метою найбільш доцільно звернутись до антикорупційного законодавства.

Так, частина перша ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» дає офіційне визначення такого поняття, як «правопорушення, пов'язане з корупцією», під яким пропонується розуміти діяння, що не містить ознак

корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність [124].

Взявши за основу наведене законодавче визначення, а також врахувавши специфіку предмета нашого дослідження, ми можемо запропонувати авторську дефініцію такого поняття, як **«адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом»**: це вчинене нотаріусом (як державним, так і приватним) протиправне умисне діяння (дія чи бездіяльність), що не містить ознак корупції, але порушує встановлені в антикорупційному законодавстві вимоги, заборони та обмеження, за яке передбачено адміністративну відповідальність.

Як ми уже довели в попередньому розділі роботи, за вчинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, окрім адміністративної відповідальності чинним законодавством передбачено також притягнення нотаріуса до кримінальної, дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності. З огляду на це цілком закономірно виникає питання: «За якими критеріями необхідно проводити розмежування різних за правовою природою і, головне, за юридичними наслідками, корупційних діянь?».

Для того, щоб дати відповідь на це питання, необхідно бодай коротко розглянути теоретичний аспект і практичні виміри **кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами**.

Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є одним із основних елементів превентивного антикорупційного механізму, що забезпечує ефективну реалізацію відповідних норм антикорупційного законодавства у сфері надання нотаріальних послуг.

У загальній теорії права кваліфікація правопорушень розглядається як одна із стадій процесу правозастосування, сутність якої полягає у «встановленні та процесуальному закріпленні точної відповідності ознак

вчинених особою протиправних дій або бездіяльності до ознак складу проступку, передбаченого законодавством» [106, с. 11; 15, с. 24].

Кваліфікувати адміністративне правопорушення – означає дати йому правову оцінку, тобто встановити всі ознаки та обставини вчиненого нотаріусом протиправного діяння та зіставити їх з ознаками адміністративного правопорушення, які закріплені законодавцем у відповідній адміністративно-правовій нормі. Будучи складовою частиною діяльності спеціально-уповноважених суб'єктів щодо застосування норм адміністративного законодавства, кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, носить державно-владний характер. Її результатом є офіційний висновок уповноваженого суб'єкта про наявність або відсутність у діях (бездіяльності) нотаріуса всіх ознак складу конкретного правопорушення, передбаченого главою 13-А КУпАП.

Правильно проведена кваліфікація адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, має важливе значення для правозастосовної діяльності. Вона не лише забезпечує реалізацію принципів об'єктивності та відповідності накладеного стягнення ступеню небезпечності правопорушення та особи правопорушника, але й забезпечує дотримання законності під час всієї процедури притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності за порушення вимог антикорупційного законодавства.

Крім того, кваліфікація адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, передбачає обов'язкове встановлення всіх обставин його вчинення, а також з'ясування усіх ознак, що характеризують особу правопорушника. Отримана інформація має важливе практичне значення, оскільки саме вона береться за основу під час розробки та впровадження превентивних антикорупційних механізмів.

Процеси щодо кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, характерні практично для всіх стадій адміністративно-деліктного провадження (за винятком хіба що стадії

виконання постанови у справі). Оскільки кожна стадія провадження характеризується власним колом завдань, обсяг та межі кваліфікації тут теж різняться:

1. На першій стадії адміністративного провадження процес кваліфікації обмежується, як правило, лише з'ясуванням таких основних питань: до якого виду правопорушення (адміністративного, кримінального, цивільно-правового чи дисциплінарного) відноситься допущене нотаріусом порушення вимог антикорупційного законодавства; чи відноситься нотаріус до переліку суб'єктів, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за таке порушення, тощо.

2. На стадії адміністративного розслідування процес кваліфікації діяння часто обмежується з'ясуванням формальних ознак правопорушення та їх співставленням із відповідною статтею КУпАП, що відображається у протоколі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією.

3. Під час розгляду адміністративної справи процес кваліфікації носить найбільш повний характер, оскільки передбачає з'ясування усіх обставин, які мають значення для належного та об'єктивного її вирішення і накладення справедливого й обґрунтованого стягнення. Результати кваліфікації на даній стадії фіксуються у постанові про адміністративне правопорушення.

4. Процес кваліфікації триває також і під час оскарження (опротестування) постанови в справі про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією. І хоча на даній стадії провадження кваліфікація обмежується лише рамками заявлених скаржником вимог, однак здебільшого вимагає проведення перевірки та уточнення результатів раніше проведеної кваліфікації.

Таким чином, викладене вище дозволяє дійти висновку, що процес кваліфікації адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, пронизує усю процедуру адміністративного провадження і закінчується лише після ухвалення остаточного рішення в справі. При цьому, основною метою

такого процесу є встановлення відповідності ознак вчиненого нотаріусом діяння ознакам складу конкретного адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

З огляду на викладене вище виникає необхідність у дослідженні сутності та змісту такої категорії, як **«склад адміністративного правопорушення»**, а також у з'ясуванні її специфіки під час кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами.

«Склад адміністративного правопорушення» – це суто теоретична конструкція: в чинному законодавстві відсутнє визначення даного поняття, а також не закріплені його основні ознаки. Водночас дана обставина в жодному разі не применшує практичної значимості аналізованої категорії, оскільки законодавець розглядає її як одну з обставин, що виключає провадження в справі (п. 1 ч. 1 ст. 247 КУпАП [61]).

На особливому значенні встановлення складу адміністративного правопорушення в процесі його кваліфікації наголошується також в юридичній літературі. Адміністративісти визначають його як закріплену в адміністративному законодавстві сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак (складових, елементів), за наявності яких те чи інше діяння (дія або бездіяльність) вважається адміністративним правопорушенням [4, с. 127; 21, с. 36; 37, с. 13; 68, с. 76; 69, с. 48].

Виходячи з наведеного визначення, можна виділити дві групи ознак (елементів) складу адміністративного правопорушення: об'єктивні та суб'єктивні.

Перші дозволяють розкрити зовнішню сторону проступку. До них відносяться об'єкт та об'єктивна сторона правопорушення.

Другі характеризують внутрішню сторону проступку. До них належать суб'єкт та суб'єктивна сторона правопорушення.

Всі елементи складу правопорушення тісно взаємопов'язані між собою, а їх встановлення у кожному конкретному випадку є необхідною і

достатньою підставою для кваліфікації діяння як адміністративного проступку. Відсутність або недоведеність хоча б одного з них заперечує існування протиправного делікту в цілому, і, як випливає з дослівного аналізу ст. 247 КУпАП, є підставою для закриття провадження в справі про адміністративне правопорушення.

З'ясувавши загальнотеоретичні аспекти, що характеризують юридичний склад адміністративного проступку, пропонуємо перейти до безпосереднього аналізу **окремих елементів складу адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією.**

Насамперед, зазначимо, що склади всіх адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, закріплені в главі 13-А КУпАП, яка наразі включає сім статей: 1) ст. 172-4. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; 2) ст. 172-5. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; 3) ст. 172-6. Порушення вимог фінансового контролю; 4) ст. 172-7. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів; 5) ст. 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень; 6) ст. 172-9. Невжиття заходів щодо протидії корупції; 7) ст. 172-9-1. Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням [61].

Як нами уже було доведено вище, нотаріуси несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами правопорушень, що передбачені лише ст.ст. 172-5 та ст. 172-7 КУпАП. З огляду на це виникає необхідність у більш детальному дослідженні складів вказаних правопорушень, що є необхідною передумовою отримання цілісного уявлення про особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення антикорупційного законодавства. Передусім пропонуємо проаналізувати ті

елементи складу адміністративних проступків, які є спільними для всіх визначених нами проступків.

Спільним для усіх адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які можуть бути вчинені нотаріусами, є **об'єкт посягання**. Відразу ж зауважимо, що встановлення об'єкта адміністративного правопорушення має важливе як теоретичне, так і практичне значення, оскільки дозволяє:

- чітко й вичерпно встановити всі ознаки конкретного правопорушення;
- точно визначити його місце в Особливій частині КУпАП;
- оцінити характер і ступінь його суспільної небезпечності;
- провести його відмежування від суміжних складів правопорушень (як адміністративних, так і дисциплінарних й цивільно-правових).

Традиційно під об'єктом адміністративного правопорушення прийнято розуміти «певне коло суспільних відносин, які охороняються адміністративною санкцією і яким протиправним діянням була заподіяна шкода, або ж створена загроза заподіяння такої шкоди» [94, с. 43]. Іншими словами, це те, на що посягає правопорушення. Однак, незважаючи на таке, на перший погляд, просте формулювання, об'єкт адміністративного правопорушення, як один із елементів його складу, відзначається більш складною побудовою та багаторівневим характером. Зокрема, залежно від рівня узагальнення, в рамках об'єкта адміністративного правопорушення прийнято розрізняти такі його види: загальний, родовий, видовий та безпосередній об'єкти [38, 110].

Загальний об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами, тотожний загальному об'єкту всіх інших адміністративних проступків. Зокрема, як випливає з аналізу ст. 9 КУпАП, це суспільні відносини, якими охороняється «громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління» [61]. У

результаті порушення нотаріусом антикорупційного законодавства відбувається дестабілізація вказаних суспільних відносин, заподіюється, або створюється загроза заподіяння соціальної шкоди їх учасникам.

Складна соціальна природа корупції, а також широка сфера розповсюдження її негативних наслідків, обумовлюють певні специфічні риси загального об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Так, на відміну від інших різновидів правопорушень, що посягають на одну чи декілька суміжних сфер суспільних відносин, які охороняються адміністративними санкціями, корупційні проступки руйнують соціальні зв'язки практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, заподіюючи досить серйозну і суттєву шкоду найбільш важливим і значущим для інтересів держави та суспільства суспільним відносинам [58, с. 514].

Дійсно, на сьогодні вже не залишилось галузі державного управління, яка більшою чи меншою мірою не була б уражена корупційною корозією. Відтак, цілком варто погодитись із популярними останніми роками твердженнями науковців з приводу того, що «на відміну від інших адміністративних правопорушень, які не носять такого суспільно небезпечного характеру, хоч і є антисуспільними проявами, корупційні правопорушення, у яких би діяння вони не проявлялися, завжди становлять суспільну небезпеку, адже можуть об'єктивно завдавати або загрожувати завданням шкоди державі й суспільству» [59, с. 21; 177, с. 306].

Родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами, охоплюється частина суспільних відносин, які входять до загального об'єкта і яким заподіюється або створюється загроза заподіяння шкоди в результаті порушення нотаріусом вимог антикорупційного законодавства.

Відразу ж зауважимо, що на сьогодні в юридичній літературі обґрунтовано різноманітні підходи до розуміння родового об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Насамперед це

пов'язано з тим, що феномен корупції має багатогранну природу і різноманітні форми прояву. Відтак, межі родового об'єкта вказаних проступків визначається науковцями залежно від їхнього розуміння корупції як юридичної категорії.

Так, наприклад, на думку А.О. Мухатаєва, зазначений об'єкт охоплює «суспільні відносини, які забезпечують авторитет і порядок здійснення державної служби, цілі та завдання установ і організацій публічного та приватного сектора тощо» [52, с. 207]. В.І. Іванюк переконаний, що родовим об'єктом переважної більшості правопорушень, пов'язаних з корупцією, є «встановлений порядок управління, який регулюється багатьма нормами адміністративного права і охороняється санкціями багатьох статей КУпАП» [56, с. 80]. Схожу точку зору висловлює також С.С. Рогульський, на думку якого, «об'єктом корупційних правопорушень є суспільні відносини з приводу встановленого порядку управління в державі» [143, с. 12].

Неважко помітити, що в основі наведених вище підходів до розуміння родового об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, лежить усталене уявлення про об'єкт службових злочинів. Однак, якщо при кваліфікації корупційних злочинів подібне тлумачення родового об'єкта є достатнім для того, щоб відмежувати їх від інших суспільно-небезпечних діянь, то при кваліфікації адміністративних проступків воно є неприпустимим. Річ у тім, що відносини з приводу «виконавчо-розпорядчої діяльності держави» чи «встановленого порядку управління» охороняються санкціями переважної більшості статей КУпАП, а тому, як ми уже зазначали вище, вважаються загальним об'єктом правопорушень [14, с. 94].

У зв'язку з викладеним більш обґрунтованим видається підхід А.О. Васьковцова, який під родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, розуміє «суспільні відносини, що забезпечують об'єктивність і неупередженість прийняття службовою особою рішень і вчинення (невчинення) дій під час виконання наданих їй службових повноважень, а також відсутність при цьому задоволення приватних

(особистих, групових) інтересів службової особи за рахунок інтересів інших осіб, держави, суспільства» [24, с. 2].

Однак, незважаючи на зовнішню логічність і виваженість, використання наведеного підходу для кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які були вчинені нотаріусами, – є неприйнятним. На користь такого висновку можна навести кілька аргументів:

– по-перше, при визначенні родового об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, недоцільно використовувати таку категорію, як «службова особа», оскільки це призводить до необґрунтованого звуження сфери дії антикорупційного законодавства.

Дійсно, нотаріуси (як нами було доведено в першому розділі роботи), не є службовими особами у класичному розумінні цього поняття. Принаймні, про це свідчить дослівний аналіз і примітки до ст. 364 ККУ [75], і ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». Остання, нагадаємо, відносить нотаріусів до осіб, які «не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги» [124];

– по-друге, при визначенні родового об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, необґрунтованою є також вказівка на «задоволення приватних (особистих, групових) інтересів службової особи за рахунок інтересів інших осіб, держави, суспільства», оскільки дана ознака характерна виключно для кримінально-караних діянь.

Дійсно, у новому антикорупційному Законі 2014 р. закріплено принципово новий підхід до розмежування корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією. Відтепер, якщо діяння особи містить ознаки корупції (тобто «використання наданих службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди...» [124]), то воно кваліфікується як корупційне правопорушення. Водночас, як випливає з аналізу ст. 1 цього ж Закону, адміністративна відповідальність настає лише за вчинення особою

правопорушення, пов'язаного з корупцією, а не корупційного правопорушення, як було раніше.

Відсутність єдиного розуміння родового об'єкта адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, обумовлена складною природою корупції як юридичної категорії. Кожен день вона розширює свої межі, охоплюючи нові сфери суспільних відносин і набуваючи нових форм вираження. І сфера надання нотаріальних послуг є якраз тим прикладом, який свідчить про постійне оновлення і трансформацію суспільних відносин, які складають зміст корупції як протиправного суспільного явища.

У даному аспекті варто нагадати, що до 2009 р. законодавець вважав корупцію нехарактерним явищем для нотаріальної системи, а, відтак, не відносив нотаріусів до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні делікти. І лише після ухвалення в 2009 році Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» (де-факто – після 1 січня 2011 року, коли цей Закон набув чинності), даний недолік було усунуто. Водночас, на цьому процес розширення меж юридичної відповідальності за порушення антикорупційного законодавства не зупинився. Він триває й нині, яскравим свідченням чого є велика кількість змін, які були внесені до ст. 3 Закону 2014 р. протягом останніх трьох років.

Отже, беручи до уваги викладене вище, а також враховуючи положення ст. 2 Закону України «Про запобігання корупції», під родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, ми пропонуємо розуміти суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання корупції і охороняються адміністративними санкціями. Запропонований нами підхід має більш широкий характер, що дозволяє охопити всі сфери суспільних відносин, які наразі перебувають під охороною антикорупційного законодавства.

Видовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, охоплюється частина схожих за характером і правовою природою

суспільних відносин, які входять до родового об'єкта та охороняються адміністративними санкціями.

Аналізуючи видовий об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами, передусім варто звернути увагу на складний характер превентивного антикорупційного механізму, який має досить складну будову і поширюється на значне коло різноманітних за своїм характером і правовою природою суспільних відносин. Відповідно, різноманітними можуть бути і видові об'єкти адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Проаналізувавши чинне законодавство, ми дійшли висновку, що залежно від специфіки родового об'єкта посягання всі адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, можуть бути класифіковані на чотири групи: 1) пов'язані з порушенням встановлених антикорупційним законодавством обмежень і заборон (ст. 172-4. Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; ст. 172-5. Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків; ст. 172-9-1. Порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням); 2) пов'язані з порушенням встановлених антикорупційним законодавством вимог (ст. 172-6. Порушення вимог фінансового контролю; ст. 172-7. Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів); 3) пов'язані з порушенням встановленого порядку використання інформації (ст. 172-8. Незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень); 4) пов'язані з невжиттям заходів у разі виявлення корупційного правопорушення (ст. 172-9. Невжиття заходів щодо протидії корупції).

Як ми уже неодноразово наголошували, нотаріуси несуть адміністративну відповідальність лише за ст.ст. 172-5 та 172-7 КУпАП, які відносяться до перших двох виділених нами груп. Відповідно, говорячи про

видовий об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які були вчинені нотаріусами, ми маємо на увазі лише два можливих об'єкти:

1) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень і заборон;

2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю виконання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог.

Безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини, що охороняються санкцією конкретної статті КУпАП. Безпосередній об'єкт завжди є конкретизацією видового об'єкта і визначається залежно від того, яку саме вимогу чи заборону було порушено.

Виходячи з такого загального розуміння, безпосереднім об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами, можуть бути:

1) за ст. 172-5 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень щодо одержання подарунків;

2) за ст. 172-7 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог щодо недопущення конфлікту інтересів.

Вище нами було детально проаналізовано такий елемент складу адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, як об'єкт посягання. Оскільки викладені нами положення стосуються всіх без винятку проступків даної групи, в третьому розділі роботи немає необхідності у їх повторному викладенні. Водночас, такий елемент, як суб'єкт правопорушення, відзначається цілою низкою специфічних ознак, а тому, його аналізу пропонуємо приділити окремий підрозділ нашого дослідження.

2.2. Нотаріус як особливий суб'єкт адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією

Однією з особливостей адміністративно-правових заходів щодо протидії корупції в нотаріальній системі є їх цілеспрямований характер. Реалізація даної вимоги на практиці вимагає чіткого та однозначного визначення кола суб'єктів, які підлягають адміністративній відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. З одного боку, це пов'язано з необхідністю безумовної реалізації принципу невідворотності покарання, згідно з яким будь-яка особа, яка вчинила правопорушення, має бути притягнута до відповідальності та зазнати відповідного покарання. З іншого боку, – обумовлено дуалістичною правовою природою адміністративно-правового статусу нотаріуса, а також покладанням повноважень щодо вчинення нотаріальних дій на широке коло суб'єктів.

З огляду на викладене вище виникає необхідність більш детально проаналізувати адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, якому і буде присвячено даний підрозділ дисертаційного дослідження.

«Суб'єкт вчинення адміністративного правопорушення» – це суто теоретичне поняття, оскільки чинний на сьогодні КУпАП, на відміну, наприклад, ККУ, не дає йому офіційного визначення.

Традиційно під суб'єктом вчинення адміністративного правопорушення науковці розуміють «фізичну осудну особу, яка вчинила діяння, за яке законом передбачено адміністративну відповідальність» [9, с. 416], або ж «осудну особу, яка досягла певного віку і вчинила описаний у законі склад адміністративного проступку» [13].

Поряд з цим, в сучасній юридичній літературі обґрунтовуються дещо ширші визначення. Зокрема, суб'єктом адміністративного правопорушення визнаються «деліктоздатні фізичні та юридичні особи, що скоїли ті чи інші

адміністративні правопорушення» [25, с. 149; 37, с. 40]. Таке «розширене» трактування, на нашу думку, є більш обґрунтованим і таким, що враховує сучасні тенденції розвитку адміністративно-деліктного законодавства.

Про суб'єктів вчинення адміністративних правопорушень згадується в багатьох нормах КУпАП, а примітки до деяких статей Особливої частини навіть спеціально присвячені їх характеристичі. Детальний аналіз положень адміністративно-деліктного законодавства дозволяє науковцям виділяти дві групи ознак, що характеризують індивідуального суб'єкта: загальні та спеціальні [13].

Загальні ознаки притаманні всім без винятку суб'єктам адміністративного правопорушення. Зокрема, це деліктоздатність, а також досягнення певного віку (для фізичних осіб).

Спеціальні ознаки визначають особливості адміністративно-правового статусу деяких суб'єктів, наявність у них додаткових характеристик, які впливають на кваліфікацію протиправного діяння та забезпечують справедливу правову оцінку їх протиправних дій. До таких ознак можна віднести наявність особливого правового статусу, специфіку трудової діяльності чи виконуваних службових обов'язків, вчинення протиправних дій у минулому тощо.

Виходячи з наявності чи відсутності в суб'єктів спеціальних ознак, вони поділяються на дві групи: загальні та спеціальні. Такий поділ суб'єктів вчинення адміністративних правопорушень має особливе значення для нашого дослідження і дозволяє зробити декілька важливих практичних висновків:

- по-перше, суб'єктами усіх без винятку адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є виключно спеціальні суб'єкти;
- по-друге, перелік спеціальних суб'єктів для даної категорії адміністративних правопорушень не є сталим і залежить від характеру та специфіки конкретного проступку;

– по-третє, нотаріуси, у зв'язку зі своїм особливим адміністративно-правовим статусом, належать до спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності;

– по-четверте, з огляду на особливий характер виконуваних нотаріусами функцій, вони несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією. Тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких адміністративних проступків, які передбачені главою 13-А КУпАП;

– по-п'яте, відмінності в адміністративно-правовому статусі державних, приватних нотаріусів, а також завідувачів державних нотаріальних контор обумовлюють різний обсяг їх адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Наведені вище висновки мають важливе теоретичне та практичне значення. Вони визначають зміст і спрямованість нашого подальшого дослідження і будуть покладені в основу характеристики адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Насамперед варто наголосити на тому, що **суб'єктами усіх без винятку адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є виключно спеціальні суб'єкти**. Такий висновок випливає з порівняльного аналізу змісту глави 13-А КУпАП та загальних положень антикорупційного законодавства. Так, аналізована глава КУпАП має назву «Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією» [61]. Своєю чергою, частина перша ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» під правопорушенням, пов'язаним з корупцією, пропонує розуміти «діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій ст. 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» (виділено нами – Т. К.) [124].

Дослівне тлумачення наведених вище законодавчих положень дозволяє зробити декілька висновків:

По-перше, правопорушення (в тому числі адміністративні), пов'язані з корупцією, можуть бути вчинені лише окремими категоріями суб'єктів, вичерпний перелік яких закріплено в ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції». При цьому, залежно від характеру виконуваних функцій, а відтак, від рівня ймовірної корумпованості, законодавець розділяє їх на п'ять груп:

1) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією;

4) кандидати на деякі виборні посади, зареєстровані у встановленому порядку;

5) деякі категорії фізичних осіб [124].

Що стосується нотаріусів, то законодавець відніс їх до другої групи суб'єктів, а саме до осіб, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але які надають публічні послуги (п. «б» пункту 2 ч. 1 ст. 3 Закону).

У цілому, такий підхід відповідає сучасному уявленню про роль і призначення нотаріусів в публічному управлінні: вони посвідчують права, а також факти, що мають юридичне значення, вчиняють інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [136].

Таким чином, нотаріуси завжди діють від імені держави, однак безпосередньо функції держави не виконують.

По-друге, глава 13-А КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за порушення окремими категоріями осіб встановлених для них Законом України «Про запобігання корупції» вимог, заборон та обмежень. Оскільки жоден інший законодавчий акт, окрім Закону України «Про запобігання корупції», не містить визначення корупційного правопорушення, є всі підстави стверджувати, що адміністративна відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, може наставати за порушення вимог, заборон та обмежень, встановлених виключно цим Законом.

Водночас таке твердження не відповідає змісту глави 13-А КУпАП. Так, 3 листопада 2015 р. зазначену главу було доповнено ст. 172-9-1, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням [123]. Згідно з приміткою суб'єктом правопорушення у цій статті є особи, перелік яких міститься в частині другій ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань» [123].

Дослівний аналіз наведених вище законодавчих положень свідчить про неузгодженість викладених у них підходів до розуміння корупційного правопорушення. З метою усунення зазначеного недоліку варто внести деякі уточнюючі зміни до визначення поняття «правопорушення, пов'язане з корупцією», яке закріплене в частині першій ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, його необхідно визначити як «діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом, а також іншими законодавчими актами у сфері запобігання корупції, вимоги, заборони та обмеження...» і далі по тексту.

Реалізація запропонованих змін, на нашу думку, дозволить уніфікувати матеріальні та процесуальні норми антикорупційного законодавства, а також усунути наявні суперечності й неточності [78, с. 125].¹

Наступний важливий аспект, на якому варто наголосити: **перелік спеціальних суб'єктів вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, не є сталим і залежить від характеру та специфіки конкретного проступку.** Так, у примітці практично до кожної статті, яка міститься в главі 13-А КУпАП (або безпосередньо в диспозиції статті), чітко окреслюється коло осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за вчинення того чи іншого проступку. При цьому, законодавець використовує відсильний спосіб викладення відповідних норм, кожного разу вказуючи в примітці конкретні положення Закону України «Про запобігання корупції»:

1. За порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП) до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті особи, зазначені у пункті 1 частини першої ст. 3 Закону, за винятком депутатів Верховної Ради АРК, депутатів місцевих рад (крім тих, які здійснюють свої повноваження у відповідній раді на постійній основі), присяжних.

2. За порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5), а також за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП) до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої ст. 3 Закону.

3. За порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті особи, які відповідно до частин першої та другої ст. 45 Закону зобов'язані подавати

¹Оскільки діяльність нотаріусів не торкається сфери дії Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», в даному дисертаційному дослідженні він розглядатись не буде.

декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

4. За незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП) до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті особи, зазначені у пункті 1 частини першої ст. 3 Закону.

5. За невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КУпАП) до адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті посадові чи службові особи органу державної влади, посадові особи місцевого самоврядування, юридичної особи, їх структурних підрозділів, які виявили корупційне правопорушення [22, с. 53].

З аналізу наведеного переліку видно, що законодавець наділяє осіб, на яких поширюються антикорупційні обмеження, різним обсягом адміністративної деліктоздатності, що залежить від їх адміністративно-правового статусу, посади, виконуваних функцій та ще цілої низки факторів. З огляду на це об'єктивно неможливо сформулювати та офіційно закріпити в КУпАП єдиний перелік суб'єктів для всіх категорій адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Нотаріуси, у зв'язку зі специфікою адміністративно-правового статусу, теж відносяться до категорії суб'єктів, які несуть обмежену адміністративну відповідальність за порушення антикорупційного законодавства, тобто можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності лише за деякі правопорушення, пов'язані з корупцією.

Більш детально про обсяг і межі адміністративної деліктоздатності нотаріусів за порушення антикорупційного законодавства мова піде пізніше. Наразі пропонуємо зупинитися на дослідженні особливостей **адміністративно-правового статусу нотаріусів як спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.**

Характеристика адміністративно-правового статусу нотаріуса, як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, вимагає, насамперед, з'ясування сутності та змісту такого поняття, як «нотаріус».

Відразу ж зауважимо, що на сьогодні дане поняття має чітко визначене офіційне законодавче закріплення. Так, згідно з частиною першою ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріус – це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [136].

Дослівний аналіз цього визначення, у його взаємозв'язку з іншими положеннями Закону, а також міжнародними нормативно-правовими актами, дозволяє зробити кілька важливих висновків щодо специфіки адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

По-перше, *нотаріус є «носієм» публічної влади, учасником публічних правовідносин*. На підтвердження публічно-правового характеру нотаріальної діяльності можна навести цілу низку аргументів:

1. Основним завданням нотаріату, як одного з фундаментальних інститутів громадянського суспільства, є охорона та захист закріплених у Конституції України та чинному законодавстві прав і законних інтересів громадян та юридичних осіб. Це завдання нотаріуси виконують шляхом вчинення від імені держави нотаріальних дій.

2. На відміну від більшості правоохоронних органів, зокрема таких, як суд, прокуратура, поліція тощо, нотаріат виконує покладену на нього функцію правового захисту на засадах безспірності. Як справедливо з даного приводу зауважують деякі науковці, нотаріат «сприяє і допомагає державі, попереджуючи спори вже на стадії домовленості щодо умов правочину, тим

самим профілактично зменшуючи кількість цивільно-правових спорів» [172, с. 118].

3. Оскільки нотаріат виконує функції, які були передані йому державою, об'єктом державного регулювання охоплюються найбільш важливі питання організації і діяльності нотаріату, зокрема: умови допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядок зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, здійснення контролю за організацією нотаріату, визначення органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, визначення ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами, встановлення переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані з вчинюваними нотаріальними діями, та встановлення розмірів плати за їх надання державними нотаріусами, встановлення правил професійної етики нотаріусів тощо [136].

4. Державним регулюванням охоплюється також питання визначення меж нотаріальних округів і граничної чисельності нотаріусів у них. Необхідність у квотуванні нотаріальної діяльності (обмеження кількості нотаріусів) пояснюється, передусім, публічним характером функцій, виконання яких покладається на нотаріусів, а також об'єктивно необхідною умовою дотримання прав та охоронюваних законом інтересів осіб, які звертаються до них. Вчинення нотаріусом нотаріальних дій за межами визначеного округу розцінюється як порушення порядку вчинення нотаріальних дій і призводить до визнання їх недійсними.

5. Взаємовідносини нотаріуса та зацікавленої особи мають не договірну, а публічну основу. Саме у зв'язку з публічним характером функцій, покладених на нотаріат, вчинення нотаріальних дій законодавцем віднесено не до прав, а до обов'язків нотаріуса. Тобто, він не вправі відмовити зацікавленій особі у вчиненні нотаріальних дій, якщо наявні усі передбачені законом підстави для їх здійснення [50, с. 86]. Частина перша ст. 5 Закону України «Про нотаріат» зобов'язує нотаріуса відмовити у

вчиненні нотаріальної дії лише в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам [136].

6. Виходячи з публічного характеру нотаріальної діяльності, держава гарантує доказове значення нотаріально засвідчених документів. Такі документи мають подвійну презумпцію законності та достовірності, а тому можуть бути спростовані лише у виняткових випадках у судовому порядку. Тобто, у порівнянні з правочинами, які вчинені в простій письмовій формі, нотаріально посвідчена форма є додатковою гарантією забезпечення правомірної поведінки усіх учасників цивільних правовідносин.

По-друге, *нотаріус є представником держави і діє від її імені*. Таке розуміння правового статусу нотаріуса обумовлене державно-владним характером нотаріальної діяльності й свідчить про його подвійну правову природу.

З одного боку, нотаріус здійснює свої функції на підставі виконання делегованих державою повноважень. Тобто держава уповноважує нотаріуса (як державного, так і приватного) на здійснення нотаріальної діяльності [73, с. 115], тим самим надаючи йому статусу представника держави у відповідній сфері суспільних відносин.

Такий підхід цілком відповідає базовим принципам латинського нотаріату, ухваленим МСЛН: «нотаріус діє від імені держави, але підкоряється лише закону»; «функція нотаріату – державне служіння, яке нотаріус здійснює незалежним чином, не входячи в ієрархію державних службовців чи службовців громадських організацій» [19].

Крім того, такий підхід дозволяє забезпечити комплектування нотаріального корпусу компетентними, висококваліфікованими фахівцями в галузі права, що є додатковою гарантією забезпечення законності та достовірності нотаріальних актів.

З іншого боку, держава наділена обмеженим обсягом повноважень у сфері здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності. Так, нотаріус отримує право на вчинення нотаріальних дій на умовах і в порядку,

які визначені законодавством, і на підставі дозволу, виданого від імені держави. Однак, конкретні нотаріальні дії він вчиняє від власного імені, а відтак, несе за них повну відповідальність.

Саме такий підхід до відповідальності нотаріуса був закріплений у постанові Суду ЄС ще у 1987 р., де наголошувалось, що «нотаріуси не перебувають у будь-якій ієрархічній підпорядкованості стосовно органів державної влади і не є частиною системи державного управління. Вони здійснюють професійну діяльність за свій власний рахунок і під свою власну відповідальність» [113].

Аналогічний підхід відображено у базових принципах латинського нотаріату, ухвалених МСЛН: «нотаріус несе повну майнову відповідальність за професійні помилки»; «якщо нотаріус, виконуючи свої обов'язки, в результаті недбалості або несумлінності заподіяв шкоду особі, яка звернулася до його послуг, то він зобов'язаний відшкодувати її зазначеній особі» [19].

Водночас варто зауважити, що не всі науковці підтримують доцільність встановлення такого правового зв'язку нотаріуса з державою. Так, наприклад, С.Я. Фурса свого часу негативно висловлювалась з приводу надання нотаріусам права діяти від імені держави, оскільки, на її думку, це призведе до фактичного зрівняння їх статусу із статусом судді, тоді як вони виконують різні функції та повноваження. Нотаріальні документи не слід прирівнювати до рішень суду, оскільки в протилежному випадку, при порушенні нотаріусом прав громадян – позов може бути звернений до держави [167, с. 16]. Таку позицію підтримує також О.У. Палієнко, на думку якого немає потреби піднімати статус нотаріуса до положення «державного», а цілком достатньо обмежитись «публічним» [109, с. 355]. Однак, автор не уточнює, які саме критерії він вкладає в цю категорію і не пояснює її зміст.

На нашу думку, при визначенні ступеня взаємозв'язку держави та нотаріуса необхідно виходити насамперед з того, що нотаріальна діяльність спрямована на виконання функцій держави. Відповідно, нотаріус вчиняє

нотаріальні дії від імені Української держави, тобто є публічним функціонером (а не державним чиновником). Держава, своєю чергою, гарантує законність і достовірність нотаріальних актів, а також створює всі умови для відшкодування шкоди, заподіяної особі внаслідок неправомірних дій нотаріуса (бере на себе зобов'язання відшкодувати шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, а також забезпечує дотримання умов про загальнообов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса).

По-третє, *нотаріус є представником «вільної професії»*. Найбільш чітко дана ознака адміністративно-правового статусу нотаріуса сформульована у постанові Суду ЄС 1987 р., де зазначається, що «нотаріуси ... вільно організовують умови своєї роботи в межах, встановлених законом, і отримують за це доходи» [113].

Як свідчить аналіз чинного законодавства, на сьогодні вітчизняний інститут нотаріату не повною мірою відповідає таким вимогам:

- нотаріальна діяльність здійснюється на постійній професійній основі, висококваліфікованими спеціалістами, які мають достатні знання і навички та пройшли спеціальну процедуру відбору. Водночас право на здійснення нотаріальної діяльності делегується нотаріусам від імені держави;
- нотаріуси не відносяться до жодної з гілок влади, або, принаймні, не є в класичному розумінні складовими системи органів державної влади. У даному аспекті варто погодитись з думкою тих науковців, які розглядають нотаріат як інститут, що діє безпосередньо і незалежно в рамках громадянського суспільства [2, с. 84]. Водночас, безпосередній контроль за організацією нотаріату і здійсненням нотаріальної діяльності покладається на органи виконавчої влади, а саме – на Мінюст України, Головні управління юстиції Мінюсту в АРК, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі;
- нотаріуси незалежні при здійсненні своєї діяльності. Держава не має права втручатися у сферу їх професійної компетенції. Водночас держава

контролює дотримання нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства;

– нотаріуси діють на основі принципів безсторонності, самофінансування та особистої відповідальності за надані нотаріальні послуги. Водночас держава гарантує відшкодування шкоди, заподіяної особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, а також створює умови для відшкодування такої шкоди приватним нотаріусом.

Таким чином, узагальнюючи викладене вище, можна зробити такий висновок: в адміністративно-деліктному законодавстві нотаріусів, передусім, необхідно розглядати як представників держави та учасників публічних правовідносин. Особливий характер взаємозв'язку нотаріусів з державою, а також специфіка виконуваних ними функцій впливають на характеристику їх правового статусу як спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Наступне питання, яке необхідно розглянути в даному підрозділі дисертаційного дослідження, стосується **визначення обсягу адміністративної деліктоздатності нотаріусів як спеціальних суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.**

Як ми уже неодноразово наголошували, законодавець не відносить нотаріусів до переліку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Також, законодавець однозначно заперечує приналежність нотаріусів до державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування. Він лише прирівнює їх до таких осіб, зокрема, у тих питаннях, які стосуються надання публічних послуг (ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції») [124].

Такий специфічний адміністративно-правовий статус нотаріусів, а також особливий характер виконуваних ними функцій безпосередньо впливає на обсяг їх адміністративної деліктоздатності як спеціальних суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. Зокрема, вони *несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за*

такі проступки, тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких правопорушень, які передбачені главою 13-А КУпАП.

Про які саме проступки йде мова в даному випадку? Для того, щоб дати відповідь на це питання, необхідно проаналізувати примітки до ст. ст. 172-4 – 172-9 КУпАП у їх системному зв'язку із положеннями Закону України «Про запобігання корупції».

Отже, як нам вдалося з'ясувати, на сьогодні нотаріуси можуть бути суб'єктами лише двох адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією:

1. Порухення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5).
2. Порухення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).

Інші антикорупційні обмеження та заборони на нотаріусів не поширюються, що неоднозначно сприймається як самими представниками нотаріального корпусу, так і пересічними громадянами.

Про це, зокрема, свідчать результати проведеного нами соціологічного дослідження. Так, переважна більшість опитаних нами громадян (64 %) вважає, що перелік статей глави 13-А КУпАП, за якими нотаріуси можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, не відповідає нинішньому рівню корумпованості нотаріальної системи, а тому має бути розширений.

Водночас більшість представників нотаріального корпусу (56 %), навпаки, наголошує на тому, що встановлення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є цілком виправданим і відповідає їх специфічному адміністративно-правовому статусу. А 13 % респондентів навіть висловились за те, що оскільки нотаріуси не є державними службовцями, то їх взагалі недоцільно відносити до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення.

На нашу думку, встановлення обмеженого обсягу адміністративної деліктоздатності нотаріусів у цілому є виправданим і відповідає тим завданням і функціям, що покладаються на них як на представників держави, які надають публічні послуги. Водночас, як нами було доведено в попередніх підрозділах дисертації, рівень корумпованості сучасної нотаріальної системи, а також ті наслідки, до яких це може призвести, свідчить про необхідність поширення на нотаріусів додаткових антикорупційних обмежень і заборон, а також розширення у зв'язку з цим меж їх адміністративної деліктоздатності. Насамперед, мова має йти про віднесення нотаріусів до суб'єктів адміністративної відповідальності за такі проступки, як порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), а також незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП). Зазначені обмеження для нотаріусів частково уже знайшли своє законодавче закріплення в Законі України «Про нотаріат». Однак, на сьогодні є нагальна необхідність в офіційному наданні їм статусу антикорупційних².

Завершуючи характеристику адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, необхідно більш детально зупинитись на **визначенні обсягів адміністративної деліктоздатності представників нотаріального корпусу, що пов'язано з відмінностями у їхньому адміністративно-правовому статусі.**

Як ми вже неодноразово наголошували, на сьогодні ані в чинному законодавстві, ані в науковій літературі питання уніфікації адміністративно-правового статусу осіб, які надають нотаріальні послуги, так і не знайшло свого однозначного вирішення.

Насамперед, це пов'язано із затягуванням процесу переходу до нотаріату латинського типу та передачі всіх повноважень щодо вчинення

² Більш детально про необхідність розширення меж адміністративної деліктоздатності нотаріусів мова піде в третьому розділі роботи.

нотаріальних дій приватним нотаріусам. Як наслідок, все ще продовжує зберігатись дуалістичний правовий статус нотаріусів, який запроваджувався лише на тимчасовий, перехідний період, однак й досі так і не був ліквідований.

Крім того, неясність у розумінні правового статусу нотаріусів обумовлюється відсутністю чіткого, уніфікованого та однозначного понятійно-категоріального апарату, який використовується в чинному законодавстві, передусім, в ККУ, КАСУ та КУпАП. Хаотичне науково необґрунтоване впровадження нової термінології ще більше загостило наукові дискусії з приводу розмежування таких фундаментальних для державного управління категорій, як «посадова особа», «службова особа», «державний службовець», «публічні послуги», «суб'єкт публічного управління» тощо і, відповідно, віднесення нотаріусів до однієї з них.

Нарешті, з негативного боку слід відмітити підхід до розуміння суб'єктів корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень, який міститься в спеціальних антикорупційних законах. Річ у тім, що, визнаючи суб'єктами відповідних правопорушень не всіх, а лише частину представників тієї чи іншої сфери державного управління, законодавець, тим самим, штучно розділяє їх цілісний адміністративний статус, що негативно впливає на правозастосовчу практику, обумовлює ухвалення суперечливих і неоднозначних судових рішень.

З огляду на викладене вище при визначенні обсягів адміністративної деліктоздатності представників нотаріального корпусу, як спеціальних суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, нам необхідно буде дати відповідь на кілька важливих для теорії і правозастосовної практики питань.

1. Чи всі особи, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії, є суб'єктами адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією?

Відразу ж зауважимо, що потреба у розв'язанні даного питання обумовлена відсутністю однозначного підходу до визначення співвідношення між такими фундаментальними категоріями, як «нотаріат», «нотаріус», «нотаріальна діяльність» і «вчинення нотаріальних дій».

Згідно з частиною першою ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [136].

Наведене законодавче формулювання дозволяє науковцям визначати нотаріат як «систему органів та посадових осіб, яким делеговано повноваження по вчиненню нотаріальних дій та дій, що до них прирівняні» [142, с. 7], що «має певну організаційну побудову у формі організаційної структури» [57, с. 155], «із взаємозв'язками як всередині, так і поза її межами» [42, с. 7].

Як свідчить аналіз чинного законодавства, таку «організаційну структуру» на сьогодні утворюють: державні нотаріальні контори, державні нотаріальні архіви, приватні нотаріуси, а також інші посадові особи, які наділені правом вчиняти певні нотаріальні дії [179, с. 391].

На останній категорії пропонуємо зупинитись більш докладно, оскільки саме її існування викликає найбільше суперечок і дискусій.

Так, згідно зі ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріальні дії можуть вчинятись:

- у населених пунктах, де немає нотаріусів, – уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування;
- за кордоном – консульськими установами України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – дипломатичними представництвами України;
- при посвідченні заповітів і доручень, прирівняних до нотаріальних, – особами, які зазначені в ст. 40 Закону (наприклад, головними

лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів; капітанами суден, що ходять під прапором України; начальниками пошукових або інших експедицій; командирами (начальниками) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів тощо) [136].

Як бачимо, окрім державних і приватних нотаріусів окремі нотаріальні послуги надає ще ціла низка осіб, які «згідно з посадовими повноваженнями мають право здійснювати певні, окремо визначені законодавством України дії, за умови відсутності доступу громадян до професійного нотаріуса» [160, с. 86]. Водночас той факт, що такі особи надають повноцінні нотаріальні послуги ще не дає підстави відносити їх до суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією. У цьому аспекті такі поняття, як «нотаріус» та «особа, уповноважена на вчинення нотаріальних дій», не є тотожними [73, с. 115].

На користь зробленого нами висновку свідчить також дослівне трактування поняття «нотаріус», що закріплене в частині першій ст. 3 Закону України «Про нотаріат». Зокрема, нотаріусом визнається «уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність ...» [136].

Принципове значення для розуміння правового статусу нотаріуса тут мають три моменти.

По-перше, особа має бути «уповноважена державою» на здійснення нотаріальної діяльності. Це означає, що така особа повинна відповідати всім вимогам, які висуваються до кандидата на посаду нотаріуса, пройти відповідну процедуру добору та отримати свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Саме в такий спосіб держава «делегує» нотаріусу частину своїх публічних функцій [166, с. 73].

По-друге, особа повинна бути уповноважена саме на «здійснення нотаріальної діяльності». Термін «нотаріальна діяльність» тут необхідно розуміти значно ширше, аніж «вчинення нотаріальних дій», оскільки така діяльність здійснюється «виключно на професійній основі» [23, с. 71; 32, с. 194].

По-третє, особа повинна здійснювати нотаріальну діяльність у певному місці – в державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або на робочому місці (в конторі) приватного нотаріуса.

Лише за умови відповідності всім перерахованим вище вимогам, особа визнається нотаріусом у повному розумінні цього слова і, відповідно, на неї поширюються всі антикорупційні обмеження та заборони, встановлені законом для даної категорії суб'єктів.

Таким чином, *термін «нотаріус», який вживається в пункті 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», включає в себе лише уповноважених державою осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність, тобто державних і приватних нотаріусів.* Оскільки аналогія закону в адміністративно-деліктному законодавстві не застосовується, цей термін не підлягає розширеному тлумаченню [18, с. 121]. Відтак, *усі інші посадові особи, які наділені правом вчиняти окремі нотаріальні дії, не підлягають адміністративній відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.*

2. Чи однаковим є обсяг адміністративної деліктоздатності державних і приватних нотаріусів як спеціальних суб'єктів відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією?

Відповідаючи на це питання, насамперед, необхідно зауважити, що в пункті 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» законодавець використовує узагальнене поняття «нотаріус», яке при детальному аналізі дозволяє говорити про його більш складну структуру [18, с. 120]. Зокрема, на сьогодні, як впливає з дослівного аналізу частини другої ст. 1 та частини першої ст. 3 Закону України «Про

нотаріат» [136], дане поняття охоплює собою відразу дві категорії осіб: державних нотаріусів (які працюють в державних нотаріальних конторах і державних нотаріальних архівах) і приватних нотаріусів (які займаються приватною нотаріальною діяльністю). Особливості організації діяльності державних нотаріусів регулюються другою главою Закону, а приватних – третьою.

Різниця в правовому статусі державних і приватних нотаріусів суттєва. Зокрема, це стосується реєстрації нотаріальної діяльності, підстав і порядку її зупинення і припинення, фінансового і матеріально-технічного забезпечення, оплати послуг, відповідальності нотаріусів, та ще цілої низки важливих питань.

У найбільш загальному вигляді відмінності в правовому статусі державних і приватних нотаріусів полягають у наступному:

– державні нотаріуси перебувають у штаті відповідних державних нотаріальних контор, що створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Призначення на посаду державного нотаріуса та звільнення з цієї посади провадиться Головним управлінням юстиції Мін'юсту в АРК, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (ст. 17 Закону України «Про нотаріат» [136]).

Що стосується приватної нотаріальної діяльності, то вона «реєструється» зазначеними вище органами на підставі заяви особи, яка має свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, та акта про сертифікацію про відповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса (ст. 24 Закону України «Про нотаріат» [136]);

– державні нотаріальні контори, а відтак і державні нотаріуси, утримуються за рахунок державного бюджету [160, с. 85]. Таким чином, в частині оплати праці та пенсійного забезпечення вони прирівнюються до державних службовців [45, с. 112].

Приватні нотаріуси організовують свою діяльність самостійно [175, с. 44]. Податковий кодекс відносить їх до категорії «самозайнятих осіб». Так,

згідно з підпунктом 14.1.226, «самозайнята особа» – це платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. При цьому, під «незалежною професійною діяльністю» в аспекті зазначеного вище необхідно розуміти участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, *приватних нотаріусів*, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [111];

– державний нотаріус вчиняє нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори, використовуючи при цьому печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером (ст. 22 Закону України «Про нотаріат» [136]).

Що стосується приватного нотаріуса, то з метою здійснення нотаріальної діяльності він зобов'язаний облаштувати робоче місце (контору) в межах визначеного для нього нотаріального округу, яке має відповідати встановленим вимогам і пройти необхідну сертифікацію. На печатці приватного нотаріуса має бути зображено Державний герб України, слова «приватний нотаріус», а також його прізвище, ім'я, по батькові та назва нотаріального округу (ст. 26 Закону України «Про нотаріат» [136]);

– державний нотаріус не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності. Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується державою.

Приватний нотаріус несе особисту відповідальність за заподіяну ним шкоду внаслідок незаконних дій або недбалості. Така шкода відшкодовується особі в повному розмірі (ст. 27 Закону України «Про нотаріат» [136]).

Однак, незважаючи на наявність суттєвих відмінностей в організації діяльності приватних і державних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій, вони наділені однакою обсягом повноважень [45, с. 111; 165, с. 185], а оформлені ними документи мають однакою юридичну силу (ч. 4 ст. 1 Закону України «Про нотаріат»).

Розвиваючи це законодавче положення, Мін'юст в одному зі своїх листів роз'яснив: «вчинення нотаріальних дій – це особливий вид діяльності, яка за своїм правозастосовчим характером не залежить від її суб'єктивного складу. Тому поділ нотаріусів на державних і приватних обумовлений не характером їх обов'язків, а особливостями внутрішньої організації і фінансового забезпечення нотаріальної діяльності» [182].

У зв'язку з викладеним, цілком обґрунтованою видається позиція тих науковців, які зазначають, що «в розумінні ретроспективного аспекту юридичної відповідальності державний і приватний нотаріуси володіють однакою правовим статусом» [73, с. 116].

Отже, відповідаючи на поставлене питання, ми можемо стверджувати, що *всі нотаріуси (як державні, так і приватні) мають однаковий обсяг адміністративної деліктоздатності, а тому вони однаковою мірою несуть адміністративну відповідальність, у тому числі, за правопорушення, пов'язані з корупцією.*

3. Чи залежить обсяг адміністративної деліктоздатності нотаріусів у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, від виконання ними додаткових адміністративних функцій?

Відповідаючи на поставлене запитання, передусім необхідно з'ясувати, які саме додаткові адміністративні функції можуть бути покладені на нотаріусів. Проаналізувавши Закон України «Про нотаріат», ми дійшли висновку, що додатковими адміністративними функціями, окрім

безпосереднього здійснення нотаріальної діяльності, можуть бути наділені лише дві категорії осіб:

1) завідувач державною нотаріальною конторою (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про нотаріат»);

2) завідувач державним нотаріальним архівом (ч. 3 ст. 23 Закону України «Про нотаріат») [136].

У зв'язку з тим, що виконання зазначеними особами організаційних та адміністративних функцій є додатковим корупціогенним фактором, логічним було б поширити на них додаткові антикорупційні обмеження та заборони, які б дозволили мінімізувати відповідні корупційні ризики. Водночас, вимушені констатувати, що Закон України «Про запобігання корупції» хоч і передбачає такі заходи, але не містить прямої вказівки на них. Зокрема, мова йде про заходи фінансового контролю, а саме обов'язок подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Неоднозначне законодавче тлумачення переліку суб'єктів загальнообов'язкового декларування, а також спори про включення до цього переліку нотаріусів обумовили виникнення численних дискусій як серед представників нотаріального корпусу, так і серед науковців.

З метою їх врегулювання та забезпечення одноманітності правозастосовної практики, НАЗК було підготовлено та ухвалено кілька офіційних роз'яснень з даного питання. Так, 11 серпня 2016 р. НАЗК у своєму рішенні роз'яснило наступне: «згідно з ст. 1, підпунктом «б» п. 2 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 45 Закону особи, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але надають публічні послуги, зокрема, нотаріуси, не є суб'єктами декларування» [146].

Водночас, незважаючи на чіткість та однозначність формулювань, надане НАЗК роз'яснення не розв'язало усіх спірних питань. У зв'язку з цим, 03 лютого 2017 р. НАЗК було підготовлене нове, більш розширене тлумачення особливостей застосування окремих положень Закону України

«Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю [145]. Як і раніше, повідомляється, що ані приватні, ані державні нотаріуси не належать до суб'єктів декларування та декларації не подають. Однак, при цьому наголошується, що це правило не поширюється на завідувачів державних нотаріальних контор.

На користь такого висновку НАЗК наводить достатні аргументи, які зводяться до наступного:

– згідно зі ст. 17 Закону України «Про нотаріат» державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється в установленому законом порядку (Мін'юстом);

– державну нотаріальну контору очолює завідувач, який призначається з числа осіб, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

– оскільки завідувач державної нотаріальної контори виконує організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки, він має бути віднесений до посадових осіб юридичної особи публічного права (підпункт «а» пункту 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»);

– зважаючи на такий правовий статус завідувача державної нотаріальної контори, він належить до суб'єктів декларування, а тому зобов'язаний подавати шляхом заповнення на офіційному веб-сайті НАЗК декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Таким чином, узагальнюючи викладене вище, ми можемо зробити висновок, що *обсяг адміністративної деліктоздатності нотаріусів у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, не є сталим для всіх представників нотаріального корпусу і залежить від виконання ними додаткових адміністративних функцій* [79, с. 90].

Вище ми проаналізували особливості адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта адміністративної відповідальності за

правопорушення, пов'язані з корупцією. На підставі проведеного аналізу можна констатувати, що він характеризується неповнотою і суперечністю, а тому потребує вдосконалення, насамперед, шляхом уніфікації правового становища приватних і державних нотаріусів.

Висновки до розділу 2

Адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом, – це вчинене нотаріусом (як державним, так і приватним) протиправне умисне діяння (дія чи бездіяльність), що не містить ознак корупції, але порушує встановлені в антикорупційному законодавстві вимоги, заборони та обмеження, за яке передбачено адміністративну відповідальність.

Процес кваліфікації адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, пронизує всю процедуру адміністративного провадження і закінчується лише після ухвалення остаточного рішення у справі. При цьому, основною метою такого процесу є встановлення відповідності ознак вчиненого нотаріусом діяння ознакам складу конкретного адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Загальний об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами, тотожний загальному об'єкту всіх інших адміністративних проступків. Зокрема, як випливає з аналізу ст. 9 КУпАП, це суспільні відносини, якими охороняється «громадський порядок, власність, права і свободи громадян, встановлений порядок управління». У результаті порушення нотаріусом антикорупційного законодавства відбувається дестабілізація вказаних суспільних відносин, заподіюється або створюється загроза заподіяння соціальної шкоди їх учасникам.

Під родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, необхідно розуміти суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання корупції та охороняються адміністративними санкціями.

Оскільки нотаріуси несуть адміністративну відповідальність лише за ст.ст. 172-5 та 172-7 КУпАП, говорячи про *видовий об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які були вчинені нотаріусами, необхідно мати на увазі лише два можливих об'єкти*: 1) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень і заборон; 2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю виконання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог.

Безпосереднім об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами, є: 1) за ст. 172-5 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень щодо одержання подарунків; 2) за ст. 172-7 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог щодо недопущення конфлікту інтересів.

Характеризуючи специфіку адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, необхідно виходити з наступного: 1) суб'єктами усіх без винятку адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, є виключно спеціальні суб'єкти; 2) перелік спеціальних суб'єктів для даної категорії адміністративних правопорушень не є сталим і залежить від характеру та специфіки конкретного проступку; 3) нотаріуси, у зв'язку зі своїм особливим адміністративно-правовим статусом, належать до спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності; 4) у зв'язку з особливим характером виконуваних нотаріусами функцій, вони несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані

з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких адміністративних проступків, які передбачені главою 13-А КУпАП; 5) відмінності в адміністративно-правовому статусі державних, приватних нотаріусів, а також завідувачів державних нотаріальних контор обумовлюють різний обсяг їх адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Специфіка адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, визначається такими ознаками: 1) нотаріус є «носієм» публічної влади, учасником публічних правовідносин; 2) нотаріус є представником держави і діє від її імені; 3) нотаріус є представником «вільної професії».

В адміністративно-деліктному законодавстві нотаріусів передусім необхідно розглядати як представників держави та учасників публічних правовідносин. Такий особливий характер взаємозв'язку нотаріусів із державою, а також специфіка виконуваних ними функцій впливають на характеристику їх правового статусу як спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Нотаріуси несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за порушення антикорупційного законодавства, тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких правопорушень, які передбачені главою 13-А КУпАП: 1) порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5); 2) порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП).

Встановлення обмеженого обсягу адміністративної деліктоздатності нотаріусів у цілому є виправданим і відповідає тим завданням і функціям, що покладаються на них як на представників держави, які надають публічні послуги. Водночас рівень корумпованості сучасної нотаріальної системи, а також ті наслідки, до яких це може призвести, свідчить про необхідність поширення на нотаріусів додаткових антикорупційних обмежень і заборон, а також розширення у зв'язку з цим меж їх адміністративної деліктоздатності.

Насамперед мова має йти про віднесення нотаріусів до суб'єктів адміністративної відповідальності за такі проступки, як порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КУпАП), а також незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУпАП).

Термін «нотаріус», який вживається в пункті 2 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», включає в себе лише уповноважених державою осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність, тобто державних і приватних нотаріусів. Оскільки аналогія закону в адміністративно-деліктному законодавстві не застосовується, цей термін не підлягає розширеному тлумаченню. Відтак, усі інші посадові особи, які наділені правом вчиняти окремі нотаріальні дії, не підлягають адміністративній відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Усі нотаріуси (як державні, так і приватні) мають однаковий обсяг адміністративної деліктоздатності, а тому вони однаковою мірою несуть адміністративну відповідальність, у тому числі за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Обсяг адміністративної деліктоздатності нотаріусів у справах про правопорушення, пов'язані з корупцією, не є сталим для усіх представників нотаріального корпусу і залежить від виконання ними додаткових адміністративних функцій. Зокрема, додатковими обов'язками щодо дотримання антикорупційного законодавства наділені дві категорії представників нотаріального корпусу: 1) завідувач державною нотаріальною конторою; 2) завідувач державним нотаріальним архівом.

Адміністративно-правовий статус нотаріуса як суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, характеризується неповнотою і суперечністю, а тому потребує вдосконалення, насамперед, шляхом уніфікації правового становища приватних і державних нотаріусів.

РОЗДІЛ 3.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРЕВЕНТИВНИХ АНТИКОРУПЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків

Обмеження щодо одержання подарунків – відносно нове явище для вітчизняної нотаріальної системи. Де-юре, воно було встановлено для нотаріусів Законом України «Про засади запобігання та протидії корупції» 2009 р. [126], підпункт «г» пункту 2 частини першої ст. 2 якого вперше відніс нотаріусів до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, а частина перша ст. 5 заборонила їм приймати подарунки у зв'язку з виконанням функцій держави. Водночас, як відомо, Закон 2009 р. так і не набув чинності, а, отже, правозастосовній практиці невідомі випадки притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення зазначеного обмеження.

Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 р., який змінив Закон 2009 р., теж відніс нотаріусів до переліку суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення (підпункт «б» пункту 2 частини першої ст. 4 Закону), а також поширив на них обмеження щодо одержання дарунків (пожертв) (ч. 1 ст. 8 Закону [125]).

Згодом, обмеження щодо одержання подарунків з деякими редакційними правками було закріплене в чинному на сьогодні антикорупційному Законі 2014 р. (підпункт «б» пункту 2 частини першої ст. 3 Закону [124]), що, як показали результати проведеного нами опитування, свідчить про його важливу роль та особливе значення в механізмі протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг (зокрема,

таку думку висловило 78 % представників нотаріальної системи та 82 % громадян).

Відтак, даний підрозділ роботи пропонуємо присвятити загальній характеристиці предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторони даного правопорушення, а також визначенню особливостей притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за його вчинення.

Адміністративна відповідальність нотаріусів за порушення обмежень щодо одержання подарунків передбачена ст. 172-5 КУпАП. Характеризуючи склад даного правопорушення, насамперед, необхідно звернути увагу на його **предмет**, який має цілу низку специфічних особливостей, що потребують додаткового роз'яснення.

Традиційно предмет адміністративного правопорушення розглядається як складова частина об'єкта або його факультативна ознака [24, с. 2]. В кримінальному та адміністративно-деліктному праві його визначають як «речі, предмети матеріального світу, гроші, цінні папери, з приводу яких виникають суспільні відносини» [14, с. 94], або ж як «матеріальні цінності (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється протиправне діяння» [89, с. 8].

Предмет адміністративного правопорушення може виступати і як обов'язкова, і як факультативна ознака його складу. Іноді законодавець дає пряму вказівку на предмет в диспозиції відповідної статті, а іноді щоб з'ясувати його наявність необхідно проводити додаткові наукові дослідження і звертатись до інших нормативно-правових актів.

Що стосується аналізованої нами ст. 172-5 КУпАП, то законодавець, з одного боку, конструюючи диспозицію відповідної правової норми безпосередньо вказав у ній предмет даного проступку, яким є *подарунок*; однак, з іншого боку, – чітко не визначив його основні кваліфікуючі ознаки. Водночас чітке розуміння сутнісних характеристик предмета даного правопорушення має не лише теоретичне, але й досить важливе практичне

значення, оскільки дозволяє відмежувати адміністративне правопорушення від суміжних складів злочинів (передусім, від ст. 368 ККУ – «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»).

З огляду на це пропонуємо далі більш детально зупинитись на з'ясуванні сутності та правової природи «подарунку» як предмета адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією.

Насамперед, варто зазначити, що обмеження, пов'язані з отриманням подарунків, були встановлені для осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, ще Законом України «Про боротьбу з корупцією» 1995 р. [116]. Однак, Закон визначав їх у загальному вигляді, а також не передбачав застосування конкретних заходів відповідальності за їх порушення.

У подальшому, дана превентивна антикорупційна заборона постійно розвивалась й удосконалювалась. І вже в антикорупційному Законі 2009 р., а згодом і в Законі 2011 р. їй було присвячено окремі норми (відповідно, ст. ст. 5 [126] та 8 [125]), а 07 квітня 2011 р. КУпАП було доповнено статтею, що передбачає адміністративну відповідальність за їх порушення [117].

Однак, незважаючи на таку посилену увагу, ані КУпАП, ані вказані антикорупційні Закони не містили офіційного формулювання терміна «подарунок». У зв'язку з цим, за основу, як правило, бралось визначення подарунку, яке було закріплене в цивільному законодавстві. Зокрема, до подарунків, як предмета договору дарування, ст. 718 ЦКУ віднесено «рухомі речі, в тому числі гроші та цінні папери, а також нерухомі речі; майнові права, якими дарувальник володіє або які можуть виникнути у нього в майбутньому» [171].

Дослівний аналіз наведеного формулювання свідчить, що воно не відображає всю специфіку подарунку як предмета ст. 172-5 КупАП, не охоплює більшість протиправних дій, які за своєю природою мають корупційний характер, а, відтак, значно ускладнює правозастосовну практику

і навіть у деяких випадках дозволяє правопорушникам уникати адміністративної відповідальності.

Даний недолік було усунуто лише в 2014 році, разом із прийняттям Закону України «Про запобігання корупції», пункт 9 частини першої ст. 1 якого вперше закріпив офіційне визначення подарунку, як предмета правопорушення, пов'язаного з корупцією. Зокрема, законодавець визначив його як **«грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової»** [124].

Провівши детальне дослідження наведеного визначення, в тому числі у системному зв'язку з іншими положеннями антикорупційного законодавства, КУПАП та ККУ, ми дійшли висновку, що його застосування на практиці породжує численні дискусії та суперечності, які у найбільш загальному вигляді зводяться до трьох основних питань:

1. У чому полягає різниця між «подарунком» і «неправомірною вигодою»?

Дане питання виникає у зв'язку з тим, що до недавнього часу більшість науковців у якості обов'язкового предмета усіх корупційних правопорушень розглядали саме неправомірну вигоду. Однак, ухвалення нового антикорупційного Закону 2014 р., у якому закріплено принципово новий підхід до розмежування правопорушень, пов'язаних з корупцією, та корупційних правопорушень, а також скасовано адміністративну відповідальність за вчинення останніх, поставило під сумнів цю тезу. Річ у тім, що на сьогодні розмежування вказаних видів протиправних діянь відбувається саме за ознакою наявності або ж відсутності в діях особи ознак корупції. Своєю чергою, визначальною характеристикою корупції, як випливає з дослівного тлумачення її законодавчо закріпленої дефініції, є якраз умисел на отримання «неправомірної вигоди» (п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону 2014 р. [124]).

З викладеного випливає однозначний висновок: *неправомірна вигода не може визнаватись предметом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП.*

Останнім часом в науковій літературі поширений ще один цікавий погляд на співвідношення «подарунку» та «неправомірної вигоди». Так, наприклад, А.О. Васьковцов, порівнюючи конструкцію складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, з ознаками неправомірної вигоди, доходить висновку, що дарунок (пожертву) необхідно розглядати у якості «окремого різновиду неправомірної вигоди» (так само як і винагороду, отриману від зайняття підприємницькою чи іншою оплачуваною діяльністю) [24, с. 3].

Однак, на нашу думку, такий підхід спотворює справжню сутність і зміст аналізованих категорій. Так, якщо провести порівняння законодавчо закріплених визначень «неправомірної вигоди» та «подарунка», то ми помітимо, що різниця між ними незначна:

- і подарунком, і неправомірною вигодою можуть бути «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи»; додатково, в якості неправомірної вигоди законодавець також розглядає «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру»;
- подарунок «надають або одержують», а неправомірну вигоду, окрім цього, «обіцяють і пропонують»;
- подарунок отримують «безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової», а неправомірну вигоду – «без законних на те підстав».

Звісно, це далеко не повний перелік ознак, за якими можна провести відмежування неправомірної вигоди від подарунку. Однак, навіть і їх достатньо для того, щоб зробити однозначний висновок: *подарунок і неправомірну вигоду не можна розглядати як ціле і частину. Це самостійні правові категорії, які відрізняються між собою як за змістом, так і за характером й способом учинення* [77, с. 90].

2. Який зміст вкладається законодавцем у терміни, що використовуються для визначення «подарунку»?

Насамперед, мова йде про такі поняття, як «грошові кошти», «майно», «переваги», «пільги», «послуги», «нематеріальні активи». Для їх пояснення пропонуємо звернутись до спеціального законодавства.

«Грошові кошти». На сьогодні дане визначення закріплено лише на підзаконному рівні. Зокрема, НБУ відносить до грошових коштів «грошову одиницю України, яка виконує функцію засобу платежу та обліковується на рахунках у банках» [128], а Мінфін – «готівку, кошти на рахунках у банках і депозити до запитання» [130].

Як бачимо, наведені формулювання містять ще цілу низку спеціальних термінів, які потребують додаткового роз'яснення. Так, до коштів, згідно з чинним законодавством необхідно відносити «гривню або іноземну валюту» [111]; до готівки – «грошові знаки у вигляді банкнот і монет» [129]; до готівкових коштів – «грошові знаки національної валюти України – банкноти і монети, у тому числі розмінні, обігові, пам'ятні монети, які є дійсними платіжними засобами» [133].

Під коштами клієнта необхідно розуміти «гроші в національній або іноземній валюті чи їх еквіваленти, що обліковуються на поточних (у тому числі рахунках за спеціальним режимом їх використання) і вкладних (депозитних) рахунках» [131], а під депозитами до запитання – «кошти, що залучені на депозит без визначеного строку погашення та поповнюються і використовуються власниками залежно від потреби в цих коштах» [127].

«Майно». Відповідно до ст. 190 ЦКУ під майном, як особливим об'єктом, необхідно розуміти «окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [171]. Стаття 139 ГКУ дає дещо інше тлумачення. Зокрема, майном у цьому Кодексі визнається «сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання

та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів» [40].

Незважаючи на зовнішню логічність і повноту наведених вище дефініцій, вони не повною мірою враховують специфіку антикорупційної діяльності, оскільки розкривають лише цивільно-правову або ж господарську природу майна. З огляду на це більш доцільним у даному випадку є звернення до міжнародного законодавства, зокрема до Конвенції ООН проти корупції. Під майном тут пропонується розуміти «будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або в правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них» [71]. Саме таке розуміння майна, на нашу думку, необхідно брати за основу під час кваліфікації правопорушення за ст. 172-5 КУпАП.

«Переваги». Офіційно дане визначення в законодавстві відсутнє. Однак, у загальному розумінні перевагою є «надання особі першочергового права на реалізацію наданих їй прав чи задоволення якихось потреб». Переваги можуть надаватись у вигляді гарантій, привілеїв тощо.

Характерною ознакою переваги, яка дозволяє відрізнити її від суміжних понять (наприклад, від неправомірної вигоди) є те, що особа, якій вона надається, має законне право на отримання певних матеріальних чи нематеріальних благ, однак вони надаються їй позачергово, першочергово, або з порушенням встановленого порядку без передбачених на те законом підстав, що ставить її у нерівне становище з іншими аналогічними суб'єктами.

«Пільги». Це визначення теж офіційно не закріплене в чинному законодавстві. Однак, у загальному розумінні пільгою є встановлені законодавством або іншими нормативними актами переваги, що надаються особі (або групі осіб), порівняно з іншими громадянами. Надання пільги може виражатись у повному або частковому звільненні особи від певних зобов'язань; встановлення для особи додаткових прав чи надання

можливостей; здійснення додаткових виплат і компенсацій тощо. За своїм змістом пільги можуть бути майновими та немайновими, а за характером – соціальними, податковими, трудовими, житловими тощо.

Провівши детальний аналіз Закону України «Про нотаріат», нами було з'ясовано, що він не встановлює для нотаріусів спеціальних пільг і переваг, пов'язаних з характером виконуваних ними обов'язків. А тому, при оцінці факту отримання нотаріусом певної пільги, необхідним є звернення до спеціального законодавства, зокрема до ПКУ, КЗпПУ, Законів України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», «Про відпустки», а також до Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, які мають право на пільги.

«Послуга». Найбільш детально порядок надання послуг регулюється цивільним законодавством. Так, згідно зі ст. 901 ЦКУ за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором» [171].

Однак, дослівний аналіз наведеного визначення дозволяє стверджувати, що воно не відображає справжній характер послуги як предмета правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП. На нашу думку, в даному випадку більш доцільним є звернення до спеціального законодавства, зокрема, до Закону України «Про захист прав споживачів», який під послугою пропонує розуміти «діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб» [135].

«Нематеріальні активи». Раніше визначення поняття «нематеріальні активи» було закріплено в ст. 14.1.120 ПКУ. Зокрема, під такими активами в податковому законодавстві розумілось «право власності на результати

інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами» [111]. Однак, минулого року, з метою покращення інвестиційного клімату в Україні, до ПКУ було внесено цілу низку змін, в тому числі виключено згадку про дане поняття та його визначення [120].

З огляду на викладене вище під час ідентифікації того чи іншого об'єкта саме як нематеріального активу, на нашу думку, найбільш доцільним є звернення до стандартів бухгалтерського обліку. Зокрема, під нематеріальними активами згідно з чинною редакцією Положення (стандарту) бухгалтерського обліку необхідно розуміти немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [132].

3. Чи у всіх випадках отримання подарунку нотаріусом його дії слід кваліфікувати як порушення антикорупційного законодавства?

Доповнення КУпАП ст. 172-5, якою передбачено адміністративну відповідальність за порушення встановленого порядку одержання подарунків, деякі науковці та практичні працівники ототожнюють із встановленням абсолютної заборони особам, уповноваженим на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, укладати договори дарування. На нашу думку, такий підхід є хибним і спотворює справжню сутність і мету аналізованого антикорупційного обмеження.

Як ми уже зазначали вище, визначення «подарунку», яке закріплене в антикорупційному Законі 2014 р., а також тлумачення подарунку як предмета договору дарування – суттєво відрізняються між собою не лише за змістом, але також і за метою, призначенням та іншими істотними ознаками:

– предметом договору дарування, як випливає зі змісту ст. 718 ЦКУ, можуть бути лише «рухомі речі», «нерухомі речі» та «майнові

права» [171]. Водночас, як предмет правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, подарунком визнаються, окрім зазначеного, також і «переваги», «пільги» та «послуги» [124];

– відповідно до договору дарування, дарувальник передає або зобов'язується передати в майбутньому обдаровуваному дарунок у власність безоплатно. При цьому законодавець не визнає наявність договору дарування у тому випадку, коли на обдаровуваного покладається обов'язок вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру (ст. 717 ЦКУ [171]). Протилежний підхід закріплений в антикорупційному законодавстві, який забороняє особам, уповноваженим на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, не лише отримувати подарунок *безоплатно*, але також і *за ціною, нижчою мінімальної ринкової*.

Спробуємо з'ясувати зміст названих термінів, що є необхідною передумовою їх правильного застосування під час кваліфікації дій нотаріуса за ст. 172-5 КУпАП.

Відповідно до ст. 14.1.13 ПКУ *безоплатно наданими товарами, роботами, послугами є:*

1) товари, що надаються згідно з договорами дарування, іншими договорами, за якими не передбачається грошова або інша компенсація вартості таких товарів чи їх повернення, або без укладення таких договорів;

2) роботи (послуги), що виконуються (надаються) без висування вимоги щодо компенсації їх вартості;

3) товари, передані юридичній чи фізичній особі на відповідальне зберігання і використані нею [111].

Згідно зі ст. 14.1.219 ПКУ *ринковою ціною є ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, обидві сторони є взаємно незалежними юридично та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи,*

послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівняних економічних (комерційних) умовах [111].

Виходячи з такого розуміння, *ціною, нижчою мінімальної ринкової*, є ціна, яка виходить за нижню межу ціни, що склалася на ринку товарів і послуг у конкретний період часу. Водночас варто пам'ятати, що аналізована категорія є оціночною, а тому має бути доведена в кожному конкретному випадку.

Проаналізувавши предмет, пропонуємо перейти до характеристики **об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП**. Так, під об'єктивною стороною адміністративного правопорушення прийнято розуміти один із основних елементів його складу, що характеризує зовнішній прояв протиправного посягання на охоронюваний адміністративними санкціями об'єкт [21, с. 36; 37, с. 28]. В межах даного елемента виділяють обов'язкові та факультативні ознаки. До перших відноситься діяння (дія чи бездіяльність), суспільно шкідливі наслідки, а також причинний зв'язок між ними [23, с. 73]; до других – місце, обстановка, час, предмети, засоби та способи вчинення правопорушення [58, с. 514].

Під час кваліфікації адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, за об'єктивною стороною, передусім, варто з'ясувати ознаки, що характеризують протиправність *діяння*.

Протиправним визнається виключно діяння (дія чи бездіяльність). Думки, наміри, бажання особи, якщо вони не мають зовнішньої форми вираження як правопорушення розглядатися не можуть, а, відтак, не тягнуть за собою адміністративної відповідальності.

Традиційно «дія», як елемент об'єктивної сторони, – це «протиправна, активна, свідомо і вольова поведінка особи, яка завдає або може створити реальну можливість завдання шкоди об'єкту, що охороняється нормами адміністративного права» [14, с. 96].

Бездіяльність виражається у «пасивній поведінці особи, свідомому утриманні від дій, які особа зобов'язана була або могла вчинити, недотриманні загальнообов'язкових правил, унаслідок чого була заподіяна (створена загроза заподіяння) шкоди охоронюваним суспільним відносинам.

Кваліфікація правопорушення за об'єктивною стороною передбачає зіставлення зовнішніх проявів діяння із його законодавчо закріпленим описом. Як правило, таке зіставлення не викликає особливих труднощів, оскільки в переважній більшості випадків законодавець намагається максимально повно відобразити характеристику протиправного діяння у диспозиції відповідної статті КУпАП.

Водночас, у зв'язку зі складним характером охоронюваних суспільних відносин, їх швидкоплинністю чи іншими обставинами, законодавець об'єктивно неспроможний відобразити в диспозиції відповідної статті чіткий опис усіх дій, що утворюють об'єктивну сторону адміністративного правопорушення. У таких випадках законодавець: або лише перераховує протиправні дії, не розкриваючи їх зміст; або формулює ознаки об'єктивної сторони в узагальненому вигляді; або прямо відсилає до іншого нормативно-правового акту; або вказує лише на наслідки протиправного діяння, маючи на увазі будь-яку дію, що може спричинити їх настання.

Відповідно, в процесі кваліфікації протиправного діяння необхідно додатково провести тлумачення правової норми, що передбачає з'ясування її дійсного змісту.

До такого роду правопорушень відноситься також і ст. 172-5 КУпАП, частина перша якої встановлює адміністративну відповідальність за **«порушення встановлених законом обмежень** щодо одержання подарунків» [61]. Дослівний аналіз наведеної норми дає підстави стверджувати, що закріплені в ній заборони мають бланкетний характер викладення, а тому для визначення їх обсягу та змісту обов'язковим є звернення до антикорупційного законодавства. Також, необхідно обов'язково

враховувати ту редакцію відповідного Закону, який діяв на момент учинення проступку.

Останнє зауваження має особливе значення під час кваліфікації дій нотаріусів за ст. 172-5 КУпАП, оскільки за останні 8 років антикорупційне законодавство з даного питання зазнало суттєвих змін. Пропонуємо їх розглянути більш детально.

В антикорупційному Законі 2009 р. обмеження щодо одержання подарунків були закріплені в ст. 5 і в найбільш загальному вигляді зводились до наступного:

1) нотаріусам заборонялось приймати подарунки у зв'язку з виконанням ними функцій держави або органів місцевого самоврядування;

2) дозволялось приймати особисті подарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, за умови, що вартість одного подарунка не перевищує розміру однієї податкової соціальної пільги;

3) встановлювався обов'язок щодо передачі органу державної влади, організації або іншій юридичній особі, за місцем роботи подарунків, одержаних під час проведення офіційних заходів [126].

Антикорупційний Закон 2011 р. значно розширив обмеження щодо одержання дарунків (пожертв). Зокрема:

1) нотаріусам заборонялось безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб: а) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами; б) якщо особа, яка дарує (здійснює) дарунок (пожертву), перебуває в підпорядкуванні такої особи;

2) у всіх інших випадках нотаріусам дозволялось приймати дарунки, які відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, та пожертви, але лише за умови, що їх вартість не перевищує 50 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунка (пожертви), одноразово, а сукупна вартість таких дарунків (пожертв), отриманих з одного

джерела протягом року, – однієї мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня поточного року;

3) нотаріусам дозволялось приймати дарунки (пожертви) без обмеження їх вартості, якщо вони: а) даруються (здійснюються) близькими особами; б) одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси;

4) встановлювався обов'язок передачі дарунків, які були отримані нотаріусом як подарунки державі, АРК, територіальній громаді, державним або комунальним установам чи організаціям, до органу, установи чи організації у порядку, визначеному КМУ [125].

Новий антикорупційний Закон 2014 р. у цілому передбачив для нотаріусів такі ж самі обмеження щодо одержання подарунків, як і попередній Закон. Однак, якщо деякі положення були перенесені без змін, то інші – зазнали деталізації та конкретизації.

По-перше, було уточнено предмет даного правопорушення: якщо раніше це були «дарунки (пожертви)», то наразі – це лише «подарунки».

По-друге, уточнено загальну забороняючу норму: нотаріусам відтепер було заборонено безпосередньо або через інших осіб не лише одержувати, але також і вимагати, просити подарунки, причому не лише для себе, але також і для близьких їм осіб.

По-третє, було уточнено підстави для відмови в отриманні подарунку: нині – це «здійснення діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави».

По-четверте, змінено базу обрахування вартості заборонених подарунків: вона не повинна перевищувати одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість подарунків, отриманих з одного джерела протягом року, – двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня поточного року [126].

По-п'яте, додатково було наголошено, що рішення, прийняте нотаріусом на користь особи, від якої вона чи її близькі особи отримали подарунок, вважаються такими, що прийняті в умовах конфлікту інтересів.

По-шосте, прописано алгоритм поведінки у разі надходження пропозиції щодо подарунка та поводження з ним. Зокрема, у випадку надходження пропозиції подарунка нотаріуси зобов'язані негайно вжити таких заходів: 1) відмовитися від пропозиції; 2) можливості ідентифікувати особу, яка зробила пропозицію; 3) залучити свідків, якщо це можливо, у тому числі з числа співробітників; 4) письмово повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу юстиції, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. У випадку виявлення подарунка чи його отримання, нотаріус зобов'язаний: невідкладно, але не пізніше одного робочого дня, письмово повідомити про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу юстиції [124].

У 2016 році було внесено деякі зміни в законодавчо встановлений порядок отримання подарунків, які стосуються бази обрахування їх вартості. Наразі нотаріусам дозволяється отримувати подарунки лише в тому випадку, якщо їх вартість не перевищує один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, одноразово [118]. Решта обмежень залишилась без змін.

Вище ми навели узагальнений перелік правил, що регулюють порядок отримання подарунків і за порушення яких нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за ст. 172-5 КУпАП. Більшість із них сформульовані чітко та однозначно, а деякі – потребують додаткового роз'яснення. На аналізі останніх пропонуємо зупинитись більш детально.

По-перше, деякі запитання викликає сформульована законодавцем причина отримання подарунку – «у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування».

Зазначене положення є своєрідною гарантією захисту цивільних прав нотаріусів, оскільки повністю не забороняє (як вважають деякі науковці), а лише обмежує його можливості як учасника договору дарування. Це означає, що нотаріус, за загальним правилом, може бути обдарованим іншими особами. Однак, якщо буде доведено наявність причинного зв'язку між фактом отримання подарунку та виконанням нотаріусом своїх безпосередніх повноважень, то такі дії нотаріуса слід кваліфікувати за ст. 172-5 КУпАП. При цьому, конкретна мета отримання подарунку в даному випадку особливої ролі не відіграє. Це може бути подяка за оперативність при вчиненні нотаріальних дій чи за надання допомоги у подоланні деяких бюрократичних перешкод, бажання налагодити ділові стосунки, привітання з професійним святом тощо.

По-друге, порушенням антикорупційного законодавства слід вважати отримання нотаріусом подарунку від підпорядкованих йому осіб. У даному випадку підпорядкованими особами для всіх без винятку нотаріусів є помічник нотаріуса. Окрім цього, для приватних нотаріусів підпорядкованими особами є працівники, з якими він уклав трудові угоди; для завідувачів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів – працівники, які там працюють.

По-третє, адміністративно-караним визнається отримання нотаріусом подарунку, що не відповідає «загально визнаним уявленням про гостинність». Відразу ж зауважимо, що використовуваний законодавцем термін є оціночним. Це визначення не закріплене в жодному нормативному акті, що призводить до його неоднозначного тлумачення у кожній конкретній справі.

На нашу думку, для того, щоб з'ясувати справжній зміст даного поняття, його необхідно розбити на дві окремі складові: «гостинність» і «загально визнані уявлення». У найбільш загальному розумінні «гостинність» розглядається як «традиція з любов'ю та повагою приймати і частувати гостей» [49, с. 151]; «готовність, бажання приймати гостей і пригощати їх» [155, с. 143].

Тлумаченням терміна «загально визнані уявлення» є більш складним. Річ у тім, що в даному випадку мова має йти про норми корпоративної етики, які існують не лише у сфері надання нотаріальних послуг в цілому, а склалися в конкретному трудовому колективі.

То які ж подарунки слід вважати такими, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність? На нашу думку, це: подарунки, які даруються відкрито, в урочистій обстановці чи під час офіційних заходів, візитів, свят; подарунки, дарування яких передбачене нормами дипломатичного протоколу, загально визнаними нормами етикету чи національними традиціями (наприклад, обмін речей з національною символікою під час міжнародних зустрічей); подарунки, характер яких відповідає обстановці дарування та приводу, з якого він дарується (наприклад, пригощання вечерею під час відрядження); подарунки, розмір яких не перевищує середньостатистичні показники.

Окреслені нами вище параметри «загально визнаних уявлень про гостинність» мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють уніфікувати правозастосовну практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а, з іншого, – безпідставного уникнення ними справедливого покарання.

До речі, таку ж точку зору висловила переважна більшість опитаних нами респондентів (56 % представників нотаріального корпусу та 71 % громадян). Саме тому, ми пропонуємо закріпити ці параметри на законодавчому рівні, зокрема, шляхом доповнення частини другої ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» новим абзацом наступного змісту: «Такими, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, є подарунки, які: даруються відкрито, в урочистій обстановці чи під час офіційних заходів, візитів, свят; дарування яких передбачене нормами дипломатичного протоколу, загально визнаними нормами етикету чи національними традиціями; характер яких відповідає обстановці дарування

та приводу, з якого він дарується; розмір яких не перевищує середньостатистичні показники».

По-четверте, вартість отриманих нотаріусом подарунків, які відповідають загально визнаним уявленням про гостинність, не повинна перевищувати певних розмірів, а саме: 1) один прожитковий мінімум для працездатних осіб, встановлений на день прийняття подарунка, – одноразово; 2) двох прожиткових мінімумів, встановлених для працездатної особи на 1 січня того року, в якому прийнято подарунки, – для подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» прожитковим мінімум – це вартісна величина достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів і мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних й культурних потреб особистості. Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення, в тому числі, окремо для працездатних осіб. При цьому, до працездатних Закон відносить осіб, які не досягли встановленого законом пенсійного віку [138].

Розмір прожиткового мінімуму – це динамічна величина, яка встановлюється на кожен рік окремо і закладається у державний бюджет. Для прикладу, Законом України «Про державний бюджет України на 2017 рік» було встановлено такі розміри прожиткового мінімуму для працездатних осіб: з 1 січня 2017 року – 1600 гривень, з 1 травня – 1684 гривні, з 1 грудня – 1762 гривні [121].

По-п'яте, нотаріус не може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за ст. 172-5 КУпАП, якщо він:

– одержав подарунок від близьких осіб. При цьому «близькі особи» – це не оціночна категорія. Вона має чітке законодавче закріплення.

Так, згідно зі ст. 1 антикорупційного Закону 2014 р. близькими особами (з урахуванням специфіки даного дослідження) є особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із нотаріусом (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із нотаріусом не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням нотаріуса [124];

– одержав подарунок як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси. При цьому під «знижкою» необхідно розуміти «зменшення ціни товару виробником (постачальником) під час його продажу (реалізації)» (ст. 1 Закону України «Про ціни і ціноутворення» [139]), а під «призом (виграшем)» – «кошти, майно, майнові чи немайнові права, які підлягають виплаті (видачі) гравцю у разі його виграшу в державну лотерею відповідно до оприлюднених умов її проведення» (ст. 1 Закону України «Про державні лотереї в Україні» [122]). Визначення «премії» та «бонусу» законодавець не дає. Однак, у даному випадку їх необхідно розуміти як засіб заохочення особи за певну поведінку, досягнуті успіхи, а також як форму знижки на вартість товару чи послуги. При цьому, спільним для всіх перерахованих видів подарунків є те, що вони мають бути загальнодоступними, в тому числі, доступними для всіх категорій громадян, а не лише для нотаріусів.

По-шосте, як ми уже зазначали вище, Закон України «Про запобігання корупції» 2014 р., на відміну від попереднього антикорупційного Закону 2011 р., встановлює не лише обмеження щодо одержання подарунків, але також детально регулює порядок поводження з ними. Водночас, як свідчить дослівний аналіз ст. 172-5 КУпАП, на сьогодні відповідальність за

недотримання такого порядку не встановлено. На думку більшості опитаних нами респондентів (49 % представників нотаріального корпусу та 86 % пересічних громадян), такий підхід законодавця суттєво обмежує профілактичний потенціал аналізованого антикорупційного обмеження, оскільки дозволяє багатьом порушникам безпідставно уникати адміністративної відповідальності [82, с. 110].

Дійсно, на сьогодні остаточно не вирішеним залишається питання, чи законним є притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності за ст. 172-5, зокрема, за такі діяння:

1) у разі недотримання нотаріусом встановленого КМУ порядку передачі подарунків, які отримані ним як подарунки державі, АРК, територіальній громаді, державним або комунальним підприємствам, установам чи організаціям;

2) якщо у разі надходження пропозиції одержання подарунка нотаріус не відмовився від нього, не вжив заходів для ідентифікації особи, яка його передала, не залучив свідків, а також письмово не повідомив про подарунок безпосереднього керівника або спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;

3) у разі виявлення у своєму службовому приміщенні чи отримання майна, що може бути подарунком, нотаріус не повідомив (або несвоєчасно повідомив, чи недотримався обов'язкової письмової форми повідомлення) про цей факт свого безпосереднього керівника або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації;

4) якщо завідувач державної нотаріальної контори чи нотаріального архіву не склав акт про виявлення майна, що може бути подарунком, який він виявив особисто, або про який йому було повідомлено підлеглим, а також якщо такий акт відмовляються підписувати особи, яких на це зобов'язує Закон.

На нашу думку, всі перераховані вище випадки є порушенням антикорупційного законодавства, а тому особи, які їх вчинили, мають бути

притягнуті до адміністративної відповідальності. Однак, чинна на сьогодні редакція ст. 172-5 КУпАП не містить достатньо законних підстав для цього, у зв'язку з чим правозастосовна практика є досить суперечливою та розрізною.

З метою розширення профілактичного потенціалу такого антикорупційного заходу, як обмеження щодо одержання подарунків, а також підвищення ефективності його застосування в сфері здійснення нотаріальної діяльності, ми наполягаємо на необхідності внесення деяких змін і доповнень до КУпАП. Зокрема: 1) назву ст. 172-5 КУпАП пропонуємо викласти в такій редакції: «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків *і правил поводження з ними*»; 2) частину першу ст. 172-5 КУпАП пропонуємо викласти в такій редакції: «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків *і правил поводження з ними*».

Також, необхідно внести деякі уточнюючі зміни до ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції», спрямовані на удосконалення законодавчо встановленого порядку поводження з подарунками. Зокрема: 1) пункт 4 частини першої ст. 24 пропонуємо викласти в такій редакції: «4) *невідкладно, але не пізніше одного робочого дня* повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції»; 2) абзац другий частини другої ст. 24 пропонуємо викласти в такій редакції: «Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка *безпосередній керівник чи керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації у той же день* зобов'язаний скласти акт, який підписується ним та особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок» [83, с. 87].

Переконані, що запропоновані нами зміни, доповнення та уточнення позитивно вплинуть на правозастосовну практику, оскільки усунуть більшість існуючих на даний час прогалин і суперечностей.

Проаналізувавши об'єктивну сторону, пропонуємо перейти до характеристики **суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП.**

Традиційно прийнято вважати, що суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення розкриває його внутрішню сторону, оскільки відображає психічні процеси, які характеризують свідомість і волю суб'єкта в момент вчинення правопорушення [18, с. 122]. Іншими словами, суб'єктивна сторона правопорушення проявляється у психічному ставленні особи до вчиненого нею протиправного діяння та до його наслідків [97, с. 50].

Так само як і об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона включає в себе обов'язкові та факультативні ознаки.

Обов'язковою ознакою у даному випадку є *вина*, під якою прийнято розуміти «психічне ставлення осудного дієздатного суб'єкта до вчиненого діяння та до його шкідливих наслідків, яке проявляється у формі умислу чи необережності» [62, 65]. Згідно зі ст.ст. 10–11 КУпАП адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання цих наслідків; а з необережності – коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити [61].

Більшість науковців переконана, що порушення антикорупційного законодавства може бути вчинене лише умисно [169, с. 283; 24, с. 5; 56, с. 85; 18, с. 122; 58, с. 515]. Водночас, А.О. Мухатаєв не повною мірою підтримує цю думку і наполягає на тому, що «порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви) може бути вчинено як умисно, так і з необережності» [52, с. 216].

Ми не погоджуємось із цим підходом і вважаємо його таким, що суперечить загальноприйнятим уявленням про правову природу і спрямованість антикорупційних обмежень, які встановлені для нотаріусів. Річ у тім, що всі особи, на яких поширюють обмеження та заборони, передбачені антикорупційним законодавством, ознайомлені з їх змістом, усвідомлюють їх основне призначення, а також свідомо взяли на себе обов'язок їх неухильного дотримання і виконання.

Факультативними ознаками суб'єктивної сторони правопорушення є мета та мотив. При цьому під метою, як правило, розуміють уявний образ результату, якого прагне досягнути суб'єкт внаслідок вчинення правопорушення (бажані наслідки), а під мотивом – рушійну силу, внутрішнє спонукання на вчинення правопорушення [56, с. 85].

Як свідчить дослівний аналіз складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, обов'язковою ознакою його суб'єктивної сторони є мета. У даному випадку така мета має корисливий характер і зводиться до отримання нотаріусом подарунку. Визнання мети як обов'язкової ознаки адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, є ще одним аргументом на користь зробленого нами вище висновку про виключно умисний характер вини нотаріуса. Адже загальновідомо, що як обов'язкова ознака складу правопорушення мета присутня лише тоді, коли діяння вчиняється умисно.

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо зробити такий узагальнений висновок: із суб'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, може бути вчинене нотаріусом лише умисно і, як правило, з корисливою метою.

Кваліфікованим складом адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, є його повторне вчинення протягом року (ч. 2 ст. 172-5 КУпАП).

Вчинення нотаріусом правопорушення, передбаченого частиною першою ст. 172-5 КУпАП, тягне за собою накладення штрафу від ста до

двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією подарунка; а правопорушення, передбаченого частиною другою ст. 172-5 КУпАП, – штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією подарунку та з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Завершуючи аналіз адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення встановлених обмежень щодо одержання подарунків, вважаємо за необхідне проаналізувати одне зауваження, яке зробив законодавець в частині четвертій ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, у ній йде мова про те, що рішення, які були прийняті нотаріусом на користь особи, від якої він чи його близькі особи отримали подарунок, вважаються такими, що були прийняті в умовах конфлікту інтересів і на них розповсюджуються положення ст. 67 Закону [99].

З огляду на викладене вище наступний підрозділ дисертації пропонуємо присвятити характеристиці заходів, спрямованих на запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в діяльності нотаріусів.

3.2. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів в діяльності нотаріусів

Так само, як і обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків, законодавчі норми, спрямовані на запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, розвивались й удосконалювались поступово.

Уперше на законодавчому рівні термін «конфлікт інтересів» з'явився лише в 2009 р. в Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції». Зокрема, під конфліктом інтересів тут розумілись «реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення

чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» (абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону [126]). Правила, спрямовані на врегулювання конфлікту інтересів, були закріплені в ст. 12 Закону і поширювались, в тому числі, також і на нотаріусів. Однак, єдиним їх обов'язком у даному випадку було лише «вжиття заходів щодо недопущення будь-якої можливості виникнення конфлікту інтересів» [126].

Дещо більше уваги недопущенню конфлікту інтересів приділив Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 р. Водночас у своїй початковій редакції в ньому було закріплено практично таке ж саме визначення «конфлікту інтересів», а на нотаріусів було покладено лише один додатковий обов'язок – «повідомляти невідкладно безпосереднього керівника про наявність конфлікту інтересів» [125].

З метою забезпечення реалізації зазначеного обов'язку КУПАП було доповнено окремою ст. 172-7, яка встановлювала адміністративну відповідальність за «порушення вимог щодо повідомлення про конфлікт інтересів». Крім того, адміністративно караною визнавалась лише бездіяльність нотаріуса, що полягала у «неповідомленні безпосереднього керівника у випадках, передбачених законом, про наявність конфлікту інтересів» [117].

У 2013 році, під натиском правозастосовної практики та міжнародних стандартів, законодавче регулювання конфлікту інтересів було розширене й уніфіковане [119]. Однак, з усіх нововведень, відношення до сфери нотаріальної діяльності мають лише два. По-перше, конфлікт інтересів відтепер розглядався, як «суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» (абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону 2011 р.). По-друге, повідомлення про наявність конфлікту інтересів

відтепер обов'язково повинно бути зроблене у письмовій формі (п 2 ч. 1 ст. 14 Закону 2011 р.).

Однак, вимушені констатувати, що, незважаючи на суттєве розширення законодавчих заборон, пов'язаних із недопущенням конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг, межі адміністративної відповідальності за їх порушення залишились такими ж самими.

Така ситуація тривала аж до 14 жовтня 2014 р., тобто до ухвалення нового Закону України «Про запобігання корупції» [124]. По-перше, Закон закріпив принципово нові правила врегулювання конфлікту інтересів: відтепер даному правовому інституту було присвячено не одну статтю, як в антикорупційному Законі 2011 р., а окремий розділ. По-друге, Закон удосконалив заходи адміністративної відповідальності за їх порушення: зокрема, ст. 172-7 КУпАП була викладена в новій редакції і доповнена двома новими частинами.

То в чому ж полягають особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів? Для того, щоб дати відповідь на це питання, насамперед необхідно з'ясувати сутність і зміст такого поняття, як «реальний конфлікт інтересів». Водночас зробити це непросто, оскільки чинний на сьогодні антикорупційний Закон 2014 р. містить відразу три суміжні дефініції: «реальний конфлікт інтересів», «потенційний конфлікт інтересів» та «приватний інтерес» [124].

У зв'язку з цим, нижче пропонуємо хоча б коротко зупинитись на їх розмежуванні та на визначенні їх співвідношення.

Передусім розкриємо зміст таких понять, як «інтерес» і «конфлікт».

Термін «інтерес» має латинське походження («interest» – «має значення, є важливим» [53]) і в найбільш загальному вигляді означає «потребу, яка набула форми свідомого мотиву, що виявляється у вигляді побажань, намірів, прагнень» [95]. Маючи величезний евристичний

потенціал, категорія «інтересу» є базовою у ряді суспільних наук, зокрема, політології, філософії, соціології, а також у правознавстві [148].

Інтерес є рушійною силою будь-якої діяльності. Він формується на підставі потреб, які виражають відносини соціальної або біологічної необхідності, усвідомленої та оціненої через мету (цілі) інтересу. На відміну від потреб, що детермінуються біологічною або соціальною необхідністю, інтерес має суто соціальний характер [30, с. 32].

Будучи мірою зацікавленості, інтерес може мати різноманітні прояви, що дає підстави для його класифікації за різноманітними критеріями. Так, наприклад, за сферою поширення інтерес може бути побутовий, економічний, політичний, правовий тощо. За кількістю суб'єктів – колективний та приватний (особистий). На останньому пропонуємо зупинитись більш детально, оскільки саме він лежить в основі аналізованої нами категорії «конфлікт інтересів».

Відразу ж зауважимо, що на законодавчому рівні вперше було закріплено визначення саме «особистих інтересів». Зокрема, в Правилах етичної поведінки дане поняття вживалось у значенні «будь-яких інтересів особи, зумовлених особистими, родинними, дружніми чи будь-якими іншими позаслужбовими стосунками з іншими особами, у тому числі особисті майнові та немайнові інтереси, а також ті, що виникають у зв'язку з членством особи або з її діяльністю, не пов'язаною з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, у громадських, релігійних чи інших організаціях» [137].

Однак, у 2014 р. з ухваленням Закону України «Про запобігання корупції» ці правила втратили свою чинність, а поняття «особистих інтересів» було замінене на «приватні інтереси» та дещо уточнене. Зокрема, під «приватним інтересом» сьогодні необхідно розуміти «будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку

з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях» [124].

Термін «конфлікт» теж походить від латинського «conflictus» і дослівно означає «зіткнення» [181]. Найбільшого розповсюдження він набув у соціальних науках – соціології, психології, конфліктології і, звичайно ж, в юриспруденції. Тут він використовується у таких значеннях: «зіткнення сторін, думок, інтересів; серйозна розбіжність; гостра суперечка» [64, с. 23]; «зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодії» [92, с. 59]; «суперечність, яку суб'єкт сприймає як важливу життєву проблему, що вимагає свого розв'язання і викликає активність щодо її подолання» [46, с. 13].

Поєднавши проаналізовані вище терміни, отримаємо таку категорію, як «конфлікт інтересів», яка на сьогодні по праву визнається основою, фундаментом побудови всього антикорупційного механізму. Зважаючи на таке важливе практичне значення, законодавець приділяє багато уваги визначенню її сутності та змісту. Свідченням цього є та велика кількість офіційних дефініцій «конфлікту інтересів», яка на сьогодні закріплена в різноманітних нормативно-правових актах.

Для прикладу, наведемо кілька найбільш поширених визначень:

– «реальні або такі, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» [126];

– «суперечність між особистими інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» [125];

– «надання особою переваги її приватному інтересу над інтересом належного виконання нею свого публічного обов'язку» [123];

– «суперечність між особистими інтересами адвоката та його професійними правами і обов'язками, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість під час виконання адвокатом його професійних обов'язків, а також на вчинення чи невчинення ним дій під час здійснення адвокатської діяльності» [114];

– «наявні та потенційні суперечності між особистими інтересами і посадовими чи професійними обов'язками особи, що можуть вплинути на добросовісне виконання нею своїх повноважень, об'єктивність та неупередженість прийняття рішень» [115].

Незважаючи на таке важливе теоретичне і практичне значення, новий антикорупційний Закон 2014 р. не містить офіційного визначення терміна «конфлікт інтересів», на відміну від попереднього антикорупційного Закону 2011 р., а також інших, чинних на сьогодні нормативно-правових актів.

Натомість, Закон містить дефініції відразу двох похідних від нього категорій:

1) «потенційний конфлікт інтересів», під яким пропонується розуміти «наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень»;

2) «реальний конфлікт інтересів», під яким пропонується розуміти «суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень» [124].

У чому ж полягає відмінність між зазначеними категоріями? Провівши порівняння наведених дефініцій, ми дійшли висновку, що принципова відмінність між ними полягає в наступному:

– потенційний конфлікт інтересів передбачає лише наявність в нотаріуса приватного інтересу у сфері, в якій він виконує свої службові повноваження. Причому це має бути не будь-який інтерес, а лише такий, який може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття ним рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання повноважень;

– реальний конфлікт інтересів, на відміну від потенційного, передбачає не просто наявність у нотаріуса приватного інтересу, а його суперечність з виконуваними ним службовими повноваженнями. При цьому, така суперечність обов'язково має впливати на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень.

Крім того, при відмежуванні потенційного та реального конфлікту інтересів до уваги пропонується брати «ступінь впливу суперечності на прийняття рішення чи вчинення дії, який повинен мати об'єктивний вираз, а також часовий взаємозв'язок між прийняттям рішення та наявністю певних ознак, що мають місце при цьому» [28].

Викладене вище дає підстави для висновку: наявність у нотаріуса приватного інтересу в будь-якій сфері ще не є підставою для притягнення його до адміністративної відповідальності. Така підстава з'являється лише тоді, коли приватний інтерес вступає у суперечність із службовими повноваженнями нотаріуса. Саме за таких умов конфлікт інтересів переходить із потенційного в реальний, що впливає на об'єктивність та неупередженість виконання нотаріусом своїх службових повноважень.

З метою недопущення подібних випадків у сфері надання нотаріальних послуг законодавець покладає на нотаріусів цілу низку обов'язків, спрямованих на запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

По-перше, він зобов'язаний вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів під час виконання своїх професійних обов'язків.

По-друге, нотаріус повинен повідомити не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли він дізнався про наявність у нього реального чи потенційного конфлікту інтересів, або завідувача державної нотаріальної контори чи нотаріального архіву, або Національне агентство з питань запобігання корупції.

По-третє, нотаріусу заборонено вчиняти будь-які дії та приймати будь-які рішення в умовах реального конфлікту інтересів.

По-четверте, він зобов'язаний вживати заходів щодо врегулювання як реального, так і потенційного конфлікту інтересів.

По-п'яте, нотаріусу заборонено прямо чи опосередковано спонукати у будь-який спосіб підлеглих до прийняття рішень, вчинення дій або бездіяльності всупереч закону на користь своїх приватних інтересів або приватних інтересів третіх осіб [124].

На перший погляд, проаналізовані нами дефініції та наведені зобов'язання дозволяють отримати досить чітке уявлення про теоретичну конструкцію такої юридичної категорії, як «конфлікт інтересів».

Однак, на практиці вкрай складно ідентифікувати і довести існування реальної суперечності між публічними повноваженнями нотаріуса та його приватними інтересами. І все тому, що сфера надання нотаріальних послуг, як ми уже зазначали вище, є специфічною сферою професійної діяльності нотаріусів щодо посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій, передбачених законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [136]. Крім того, законодавець не відносить нотаріусів до державних службовців, а лише прирівнює їх до осіб, уповноважених на виконання функцій держави, які надають публічні послуги.

Такий специфічний правовий статус нотаріусів вже сам по собі вносить певну невизначеність до структури їх особистих та професійних пріоритетів і цінностей. Юридично оформивши своє бажання стати нотаріусом (отримавши свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю) та підкріпивши його урочистим складанням присяги, нотаріус, тим самим, бере на себе обов'язок «чесно і сумлінно, згідно із законом і совістю, поважати права та законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса» [136]. Виходячи з викладеного, особисті інтереси нотаріуса завжди мають бути узгоджені із публічними інтересами держави, бути їм підпорядкованими та не суперечити їм.

Для більшості категорій державних службовців законодавець окреслив достатньо чіткі межі приватних інтересів, передбачивши досить жорсткі обмеження та заборони. Водночас, як відомо, на нотаріусів більшість із них не поширюється, а тому на практиці досить часто буває вкрай важко ідентифікувати ситуацію реального конфлікту інтересів. Більше того, величезна різноманітність приватних інтересів нотаріуса, фактична непідконтрольність державі його приватного життя, зводить нанівець будь-які спроби нормативного закріплення вичерпного переліку ситуацій, які можуть бути кваліфіковані як реальний конфлікт інтересів.

Узагальнивши результати проведеного нами опитування, ми визначили декілька ключових сфер діяльності нотаріуса, в яких з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів:

1. Надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій (66 % професійних нотаріусів і 75 % громадян). Це найбільш розповсюджена і типова ситуація, в якій може виникнути як реальний, так і потенційний конфлікт інтересів. Нею охоплюються і такі незначні діяння, як надання права позачергового обслуговування, так і більш серйозні порушення, як то недотримання встановленого Законом порядку вчинення конкретної нотаріальної дії.

2. Виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес (34 % і 62 % респондентів відповідно). Даний випадок характерний переважно для діяльності завідувачів державних нотаріальних контор і нотаріальних архівів. Однак, досить часто приватні інтереси виникають також і між нотаріусом та його помічником, або працівником, з яким він уклав трудовий договір.

3. Володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо (46 % і 58 % відповідно). Досить часто нотаріуси лояльно ставляться до перевірки дотримання вимог чинного законодавства під час нотаріального посвідчення тих правочинів, щодо об'єкта яких у нотаріуса є певний приватний інтерес.

4. Виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної (61 % та 54 %). Частина четверта ст. 3 Закону України «Про нотаріат» встановлює для нотаріусів певні обмеження та заборони щодо роботи за сумісництвом. Водночас навіть зайняття незабороненою даною нормою діяльністю досить часто призводить до виникнення ситуацій потенційного конфлікту інтересів. Наприклад, це може виражатись у «лояльному» відношенні до роботодавця, у якого нотаріус працює за сумісництвом, тощо.

5. Існування родинних чи дружніх стосунків із особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління (75 % та 81 % відповідно). Останнім часом усе більшого поширення набуває така форма протиправної поведінки, яка передбачає залучення представників відразу кількох правничих професій, що полегшує вчинення деяких видів злочинів та іноді навіть унеможлиблює їх розкриття. Зокрема, це може бути протиправна спільна діяльність нотаріусів і працівників правоохоронних органів, або адвокатів, або суддів тощо.

6. Наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невіршених судових спорів (38 % та 45 % відповідно). Наявність неприязних стосунків чи особистих образ досить часто є причиною

безпідставної відмови нотаріуса у вчиненні нотаріальної дії, або безпричинного затягування строків її вчинення чи встановлення інших бюрократичних перешкод.

7. Володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення (61 % та 82 % відповідно). Розголошення чи часткове розголошення інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням ним своїх професійних обов'язків, не завжди можна кваліфікувати як порушення нотаріальної таємниці. Водночас таке використання завжди слід розцінювати як реальний конфлікт інтересів.

Отже, нами наведено перелік лише найбільш очевидних сфер діяльності нотаріуса, в яких із високою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів. Звісно, їх рамками об'єктивно неможливо охопити усю різноманітність ситуацій, які, за наявності інших необхідних умов, можуть бути ідентифіковані як реальний конфлікт інтересів. Таких ситуацій безліч. І переважна більшість із них, окрім суто правової складової, включає в себе також і суб'єктивну складову, що залежить від рівня моральної культури нотаріуса, його чесності, сумлінності, вміння діяти об'єктивно, справедливо та неупереджено.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити такий проміжний висновок: оціночний характер законодавчо закріплених дефініцій, а також відсутність нормативно закріпленого переліку всіх життєвих ситуацій, які можуть потенційно або реально вплинути на виконання нотаріусом своїх професійних обов'язків, обумовлює ускладнення під час кваліфікацій його дій за ст. 172-7КУпАП, призводить до різного тлумачення антикорупційного законодавства як самими порушниками, так і суб'єктами правозастосування.

З метою усунення даного недоліку, на думку опитаних нами респондентів, необхідно:

По-перше, деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах (57 % представників нотаріального корпусу і 71 % громадян).

Розвиваючи дане положення, опитані нами респонденти пропонують:

– внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів (55 % і 68 % відповідно). Дійсно, як свідчить проведений нами аналіз чинного законодавства, на сьогодні Правила професійної етики містять лише два речення, присвячені конфлікту інтересів та його врегулюванню (п. 1 та п. 2 розділу VII [134]). Більше того, закріплені в цих Правилах положення не відображають справжню сутність відповідних норм антикорупційного законодавства, суттєво звужують і спотворюють їх зміст;

– Наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг» (32 % і 44 % відповідно). У такому Порядку має бути детально розписано підстави і порядок проведення контрольних заходів, спрямованих на виявлення ситуацій потенційного конфлікту інтересів у діяльності нотаріусів. Також, тут доцільно чітко прописати порядок врегулювання конфлікту інтересів, який би враховував специфіку сфери надання нотаріальних послуг.

По-друге, в головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів (44 % та 63 % відповідно). Зазначені структурні підрозділи мають вирішувати всі питання, пов'язані з виявленням і врегулюванням конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг, а також порушувати питання про притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за ст. 172-7 КУпАП.

Проаналізувавши сутність і зміст такої категорії, як «конфлікт інтересів», а також визначивши особливості її застосування у сфері здійснення нотаріальної діяльності, перейдемо до безпосереднього аналізу **об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП.**

Як свідчить проведений нами аналіз ст. 172-7 КУпАП, з об'єктивної сторони дане правопорушення може бути вчинене у двох формах:

1) у формі бездіяльності – «неповідомлення особою у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального конфлікту інтересів» (ч. 1);

2) у формі активної дії – «вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів» (ч. 2) [61].

Нижче пропонуємо розглянути ці форми більш детально.

1. Неповідомлення нотаріусом у встановлених законом випадках і порядку про наявність у нього реального конфлікту інтересів

Пункт 2 частини першої ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» покладає на нотаріусів обов'язок «повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього керівника, або в колегіальному органі – Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно» [124].

Дослівне тлумачення наведеної законодавчої норми, а також аналіз практики її застосування у сфері надання нотаріальних послуг, обумовлює необхідність розв'язання кількох важливих питань.

По-перше, у яких саме формах може виражатись об'єктивна сторона даного правопорушення? Більшість науковців наголошує, що дане правопорушення може бути вчинене виключно у формі бездіяльності, яка полягає у «неповідомленні нотаріусом про наявність у нього реального конфлікту інтересів» [56, с. 120]. Однак, ми не повною мірою підтримуємо зазначений підхід і вважаємо його таким, що безпідставно обмежує уявлення про характер аналізованого антикорупційного обмеження.

На нашу думку, з метою забезпечення максимально повної охорони адміністративними санкціями такого антикорупційного заходу, як «врегулювання конфлікту інтересів», нотаріусів (так само, як і інших осіб, на яких поширюється сфера його дії) необхідно притягувати до адміністративної відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне повідомлення» про нього. До речі, саме таку конструкцію формулювання об'єктивної сторони правопорушення законодавець використав у частині першій ст. 172-6 КУпАП і вона досить позитивно зарекомендувала себе на практиці.

Опитані нами респонденти теж наполягають на доцільності розширення законодавчо закріплених меж об'єктивної сторони в частині першій ст. 172-7 КУпАП, що, на їхню думку, сприятиме підвищенню профілактичного потенціалу аналізованого антикорупційного заходу (36 % представників нотаріального корпусу та 47 % громадян). Саме тому ми пропонуємо внести зміни до частини першої ст. 172-7 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення особою у встановлених законом випадках ...» і далі за текстом.

По-друге, чи зобов'язаний нотаріус дотримуватись якихось особливих вимог щодо змісту та форми повідомлення про конфлікт інтересів? Відразу ж зауважимо, що законодавець не висуває додаткових вимог ані до змісту, ані до форми такого повідомлення. У зв'язку з цим, нотаріус може обрати будь-яку зручну для себе форму повідомлення: як усну, в тому числі повідомлення засобами телефонного зв'язку, так і письмову, в тому числі передану засобами електронного зв'язку.

Однак, ми не підтримуємо такий підхід законодавця і вважаємо його занадто лояльним. Крім того, з урахуванням існування в нотаріальному середовищі досить міцних норм корпоративної етики, він фактично уможливило притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП. Дійсно, задокументувати відсутність

повідомлення нотаріуса досить складно, оскільки він завжди може посилатись на те, що відповідне повідомлення було ним зроблене завчасно в усній формі.

Зазначений недолік, на думку опитаних нами респондентів, може бути усунутий шляхом внесення змін до антикорупційного законодавства і доповнення його вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів (49 % і 60 % респондентів відповідно). Лише письмова форма та обов'язкова реєстрація повідомлення про конфлікт інтересів забезпечує максимальну ефективність та оперативність вжитих заходів, а також слугує додатковою гарантією, що унеможлиблює залишення такого повідомлення без належного реагування.

З метою практичної реалізації обґрунтованої нами пропозиції пропонуємо внести зміни до пункту 2 частини першої ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції», виклавши її в такій редакції: «2) письмово повідомляти не пізніше наступного робочого дня ...» і далі по тексту.

Як свідчить практика, а також узагальнення результатів проведеного нами опитування, письмове повідомлення дозволяє більш ефективно відреагувати на кожен факт виникнення конфлікту інтересів, а також захисту суддів від неправомірного обвинувачення в приховуванні зазначених фактів.

По-третє, за неповідомлення про наявність якого саме конфлікту інтересів нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП? Провівши порівняльно-правове дослідження нового антикорупційного Закону та КУпАП, ми дійшли висновку, що законодавець дає різні відповіді на поставлене питання.

Так, пункт 2 частини першої ст. 28 Закону зобов'язує нотаріуса «повідомляти ... про наявність у нього *реального* чи *потенційного* конфлікту інтересів ...» [124]. Водночас частина перша ст. 172-7 КУпАП передбачає притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності за неповідомлення про «... наявність у нього *реального* конфлікту

інтересів» [61]. На нашу думку, такі подвійні стандарти вносять лише неясність у розуміння справжнього призначення аналізованого антикорупційного заходу, а також обумовлюють неоднакове застосування судами положень чинного законодавства.

Ми відстоюємо принципову позицію з приводу того, що будь-якому законодавчо закріпленому обов'язку має кореспондуватись норма, яка передбачає відповідальність за його недотримання. Відтак, якщо антикорупційний закон покладає на нотаріуса обов'язок повідомляти про всі випадки конфлікту інтересів, то і відповідальність має наставати за неповідомлення про будь-який з таких випадків.

Схожу точку зору висловили також опитані нами респонденти, які вказали на необхідність розширення об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів (32 % та 48 % відповідно).

З метою практичної реалізації зроблених нами висновків пропонуємо внести зміни до частини першої ст. 172-7 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Неповідомлення особою у встановлених законом випадках і порядку про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів ...» і далі за текстом.

По-четверте, які саме органи (осіб) повинен повідомити нотаріус про наявність у нього потенційного і реального конфлікту інтересів?

Як ми уже зазначали вище, державні нотаріуси повідомляють про наявність у них конфлікту інтересів відповідного завідувача державної нотаріальної контори чи нотаріального архіву. Завідувачі, а також приватні нотаріуси повідомляють про наявний у них конфлікт інтересів відповідне головне територіальне управління юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі.

Водночас, за умови реалізації обґрунтованої нами вище пропозиції щодо створення при вказаних головних територіальних управліннях комісій з

етики та врегулювання конфлікту інтересів, доцільно встановити правило, відповідно до якого всі повідомлення про наявність у нотаріуса потенційного чи реального конфлікту інтересів мають надсилатись саме цій комісії.

По-н'яте, чи існують обставини, які виключають відповідальність нотаріуса за частиною першою ст. 172-7 КУпАП? Як свідчить дослівний аналіз нового антикорупційного Закону та КУпАП, на сьогодні в чинному законодавстві не закріплено жодної обставини, яка б унеможливила притягнення нотаріуса до адміністративної відповідальності за неповідомлення чи несвоєчасне повідомлення про конфлікт інтересів.

Абсолютно протилежний підхід ми можемо спостерігати при аналізі частини першої ст. 172-6 КУпАП, яка передбачає звільнення особи від відповідальності за несвоєчасне подання декларації у випадку наявності у неї «поважних причин» [180, с. 212].

На нашу думку, врахування наявності «поважних причин» при кваліфікації адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є важливою гарантією захисту особи від незаконного притягнення її до адміністративної відповідальності. На підтвердження такої точки зору свідчить наступне.

Зазвичай, в юридичній літературі термін «поважні причини» використовується для позначення обставин, що «діють на волю суб'єкта і з яким законодавець пов'язує звільнення цього суб'єкта від виконання покладених на нього обов'язків або від визначених законодавством негативних наслідків його поведінки» [20, с. 105].

Як правило, в адміністративному праві законодавець намагається уникати закріплення вичерпного чи навіть приблизного переліку причин, що можуть бути визнані поважними, і віддає оцінку цієї обставини на повний розсуд правозастосовувача. При цьому, як свідчить аналіз судової практики, при вирішенні питання про притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, поважними причинами найбільш часто визнаються: тяжка тривала хвороба, відрядження,

обмеження свободи пересування, надзвичайні ситуації різного характеру (землетруси, повені, масові заворушення) тощо.

На нашу думку, за умови визнання в кожному конкретному випадку тієї чи іншої життєвої ситуації поважною причиною, а також надання належним чином оформлених підтверджуючих документів, нотаріус не повинен бути притягнутий до адміністративної відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП.

Аналогічну точку зору висловили також опитані нами респонденти, більшість з яких (53 % і 59 % відповідно) наполягає на доцільності внесення змін до чинного законодавства, що передбачають звільнення особи від відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин.

З метою практичної реалізації зроблених нами висновків, пропонуємо внести зміни до частини першої ст. 172-1 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення особою без поважних причин у встановлених законом випадках ...» і далі за текстом.

2. Вчинення нотаріусом дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів

Пункт 3 частини першої ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» забороняє нотаріусам «вчиняти дії та приймати рішення в умовах реального конфлікту інтересів» [124]. Виконання нотаріусом даного публічного обов'язку забезпечується частиною другою ст. 172-7 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за «вчинення дій чи прийняття рішень в умовах реального конфлікту інтересів» [61].

Зауважимо, що під час кваліфікації дій нотаріуса за частиною другою ст. 172-7 КУпАП, насамперед, варто з'ясувати наявність причин, які є підставою для звільнення його від адміністративної відповідальності за цією статтею. А таких причин новий антикорупційний Закон 2014 р. передбачає відразу декілька:

По-перше, частина п'ята ст. 28 Закону надає нотаріусу право (а точніше зобов'язує його) звернутися за роз'ясненнями до територіального органу НАЗК у разі існування сумнівів щодо наявності в нього конфлікту інтересів, і НАЗК упродовж семи робочих днів має роз'яснити йому порядок дій щодо врегулювання такого конфлікту. Якщо ж нотаріус отримає підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, він звільняється від відповідальності навіть у тих випадках, коли в діях, щодо яких він звертався за роз'ясненням, пізніше було виявлено конфлікт інтересів [124].

Водночас нотаріус має пам'ятати, що у разі, коли він не отримає від НАЗК підтвердження про відсутність конфлікту інтересів, він повинен діяти відповідно до вимог, передбачених у Законі, тобто «вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів» [124].

І ще одне: отримане НАЗК підтвердження про відсутність конфлікту інтересів має суто індивідуальний характер і може бути застосовано лише одноразово. Тобто, навіть якщо у подальшому в нотаріуса виникнуть схожі чи навіть аналогічні ситуації, він у кожному конкретному випадку зобов'язаний звернутись за відповідним роз'ясненням до НАЗК.

По-друге, частина друга ст. 29 Закону надає нотаріусу право самостійно вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Самостійне врегулювання конфлікту інтересів передбачає позбавлення відповідного приватного інтересу з наданням підтверджуючих це документів. При цьому варто пам'ятати, що позбавлення приватного інтересу має виключати будь-яку можливість його приховування [124].

Вище ми проаналізували два випадки, за яких нотаріус не може бути притягнутий до адміністративної відповідальності за частиною другою ст. 172-7 КУпАП. В решті випадків, вчинення ним будь-яких дій чи прийняття будь-яких рішень в умовах реального конфлікту інтересів є адміністративно караним і передбачає накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [61].

Між тим, виникає запитання: *«Чи змінюється юридична сила документів, які були видані нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів?»*. Відповідаючи на поставлене питання, передусім, з негативного боку слід звернути увагу на той факт, що ані Закон України «Про нотаріат», ані КУПАП, ані розділ V нового антикорупційного Закону 2014 р. не дає відповіді на поставлене питання. А тому, нам необхідно проаналізувати інші законодавчі положення.

Як свідчать результати проведеного нами дослідження, в даному випадку необхідно керуватись загальними положеннями, які закріплені в ст. 67 антикорупційного Закону («Незаконні акти та правочини»): *«нормативно-правові акти, рішення, видані (прийняті) з порушенням вимог цього Закону, підлягають скасуванню органом або посадовою особою, уповноваженою на прийняття чи скасування відповідних актів, рішень, або можуть бути визнані незаконними в судовому порядку за заявою заінтересованої фізичної особи, об'єднання громадян, юридичної особи, прокурора, органу державної влади, зокрема Національного агентства, органу місцевого самоврядування»* [124].

Дослівний аналіз наведеного законодавчого положення дає нам підстави для висновку, що *рішення та акти, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів, не скасовуються, а визнаються незаконними в судовому порядку*.

Даний висновок має важливе практичне значення, оскільки прямо впливає на рівень забезпеченості прав і свобод громадян, які звернулись до нотаріуса за отриманням нотаріальних послуг. Аналогічну точку зору висловили також опитані нами респонденти, більшість з яких (59 % представників нотаріального корпусу та 82 % громадян) наполягають на необхідності деталізації законодавчих положень в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів.

З метою практичної реалізації такої пропозиції необхідно внести деякі доповнення до чинного законодавства: 1) останнє речення ст. 9 Закону України «Про нотаріат» викласти в такій редакції: ««Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, а також прийняті в умовах реального конфлікту інтересів, є недійсними»; 2) ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» доповнити новою частиною восьмою наступного змісту: «8. Рішення, прийняте особою, зазначеною у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, в умовах реального конфлікту інтересів визнається недійсним і підлягає скасуванню в порядку ст. 67 цього Закону».

Завершуючи характеристику об'єктивної сторони адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, ми можемо зробити такий висновок: *аналізована стаття не охоплює всі існуючі на сьогодні форми порушення такої антикорупційної заборони, як «недопущення конфлікту інтересів».*

Дійсно, якщо провести порівняльно-правовий аналіз V розділу нового антикорупційного Закону 2014 р. та ст. 172-7 КУпАП, то можна побачити, що за межами адміністративної охорони залишилась ціла низка законодавчих заборон, обмежень і обов'язків, недотримання чи порушення яких практично зводить нанівець увесь профілактичний потенціал, який був закладений законодавцем в аналізоване антикорупційне обмеження.

Зокрема, незрозуміло, за якою частиною ст. 172-7 КУпАП необхідно кваліфікувати порушення нотаріусом або завідувачем державної нотаріальної контори чи нотаріального архіву таких обов'язків і заборон:

- «вжити заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів» (п. 1 ч. 1 ст. 28 Закону [124]);
- «вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів» (п. 4 ч. 1 ст. 28 Закону [124]);
- «безпосередній керівник особи або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади

протягом двох робочих днів після отримання повідомлення про наявність у підлеглої йому особи реального чи потенційного конфлікту інтересів, приймає рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, про що повідомляє відповідну особу» (ч. 3 ст. 28 Закону) [124];

– «безпосередній керівник або керівник органу, до повноважень якого належить звільнення/ініціювання звільнення з посади, якому стало відомо про конфлікт інтересів підлеглої йому особи, зобов'язаний вжити передбачені цим Законом заходи для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів такої особи» (ч. 4 ст. 28 Закону [124]).

Як бачимо, на сьогодні ціла низка законодавчих заборон залишається незахищеною жодною правовою санкцією, що практично унеможлиблює їх ефективне застосування. З метою заповнення цієї прогалини, ми пропонуємо внести деякі зміни до КУпАП:

По-перше, ст. 172-7 КУпАП доповнити частиною третьою наступного змісту: «Порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів, – тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.».

По-друге, частину третю, відповідно, вважати частиною четвертою і викласти в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою, другою, або третьою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення,» і далі по тексту.

До речі, більшість опитаних нами респондентів (64 % представників нотаріального корпусу та 60 % громадян) схвально оцінили пропозицію розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів», що, на їхню думку, позитивно позначиться на профілактичному потенціалі аналізованого антикорупційного заходу.

Із *суб'єктивної сторони* правопорушення, передбачене ст. 172-7 КУпАП, характеризується умисною формою вини, що може виражатись як у прямому, так і в непрямому умислі.

Кваліфікованим складом даного правопорушення, як ми уже зазначили вище, є повторне протягом року вчинення будь-яких дій, які передбачені частинами першою та другою ст. 172-7 КУпАП.

3.3. Перспективні напрями підвищення ефективності превентивних антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні

У попередніх підрозділах дисертації ми досить детально проаналізували особливості притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за порушення таких превентивних антикорупційних обмежень, як одержання подарунків та недопущення конфлікту інтересів. Звісно, їх законодавче закріплення та практичне втілення в життя відіграє досить важливу роль у превентивному антикорупційному механізмі. Водночас, маємо констатувати, що вони, на жаль, не охоплюють усі сфери та напрями професійної діяльності нотаріусів, що характеризуються підвищеним рівнем корупціогенної загрози. Відтак, за межами охорони адміністративних санкцій залишається:

- по-перше, ціла низка положень Закону України «Про нотаріат», які, фактично, є антикорупційними, однак юридично такими не визнаються;
- по-друге, певні складові професійної діяльності нотаріусів, які можуть бути використані з корупційною метою;
- по-третє, деякі сфери позаслужбової діяльності нотаріуса, які потребують додаткового правового регулювання.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що існуючий на сьогодні адміністративно-правовий механізм протидії корупції у сфері надання

нотаріальних послуг є далеким від оптимального. При цьому, найбільше нарікань викликає не стільки його низька ефективність (оскільки вона залежить, насамперед, від правильної організації роботи правоохоронних органів), скільки його неповнота та обмежений характер.

Антикорупційні обмеження та заборони, що до нього входять, уже не задовольняють потреби практики, оскільки не враховують постійно зростаючу роль нотаріусів у публічно-правових відносинах та неспіврозмірні з тими правовими можливостями, які вони отримали останнім часом. Адже очевидним є той факт, що чим ширшим є коло службових повноважень нотаріуса, тим суворішою має бути міра відповідальності за їх невиконання чи зловживання ними.

У своїй сукупності наведені нами вище положення характеризують принцип пропорційності адміністративної відповідальності, під якою, зазвичай, розуміють «відповідність втрат, яких зазнає винна особа, її можливостям не з боку їх кількості, а з боку наявності певних додаткових (тобто таких, що відсутні в інших осіб) правомочностей, можливостей впливати певним чином на ті чи інші відносини, приймати певні рішення, наявності професійних обов'язків тощо» [74].

Водночас, як свідчить проведене нами порівняльно-правове дослідження Законів України «Про нотаріат», «Про запобігання корупції» та КУПАП, законодавцем не було повною мірою дотримано принципу співрозмірності можливостей (повноважень) нотаріуса та його відповідальності під час побудови адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріальній системі. З метою усунення зазначеного недоліку, на нашу думку, необхідно вжити низку заходів, чільне місце серед яких займають ті, що спрямовані на розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. Насамперед, до таких заходів, як свідчать результати проведеного нами опитування, необхідно віднести: 1) встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та

суміщення з іншими видами діяльності (48 % представників нотаріального корпусу та 81 % громадян); 2) встановлення адміністративної відповідальності за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень (56 % та 90 % респондентів відповідно). Нижче пропонуємо проаналізувати їх більш детально.

1. Встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності

На сьогодні адміністративна відповідальність за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності передбачена ст. 172-4 КУпАП [61]. Водночас, як ми уже зазначали в попередньому розділі даної роботи, нотаріуси не відносяться до переліку осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за цією статтею. На нашу думку, такий підхід законодавця не враховує сучасний рівень розвитку сфери надання нотаріальних послуг, безпідставно звужує можливості реалізації в ній превентивних антикорупційних механізмів, а тому має бути переглянутий. З цією метою, пропонуємо більш детально зупинитись на аналізі сутності та змісту такого антикорупційного обмеження, як «обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності», а також визначити перспективи його поширення на сферу надання нотаріальних послуг.

Передусім, нагадаємо, що обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності вперше з'явилися в антикорупційному Законі 1995 р. Зокрема, державним службовцям та іншим особам, уповноваженим на виконання функцій держави, заборонялось:

1) займатися підприємницькою діяльністю безпосередньо чи через посередників або підставних осіб, бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вона працює, а також виконувати роботу на

умовах сумісництва (крім наукової, викладацької, творчої діяльності, а також медичної практики) (п. б ч. 1 ст. 5 Закону [116]);

2) входить самостійно (крім випадків, коли державний службовець здійснює функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляє інтереси держави в раді товариства (спостережній раді) або ревізійній комісії господарського товариства), через представника або підставних осіб до складу правління чи інших виконавчих органів підприємств, кредитно-фінансових установ, господарських товариств тощо, організацій, спілок, об'єднань, кооперативів, що здійснюють підприємницьку діяльність (п. в ч. 1 ст. 5 Закону [116]).

Антикорупційний Закон 2009 р. суттєво розширив сутність і зміст такої антикорупційної заборони, як суміщення і сумісництво. Зокрема, ст. 4 цього Закону, серед іншого, забороняла особам, уповноваженим на виконання функцій держави або органів місцевого самоврядування:

1) займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю (крім викладацької, наукової та творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту, що здійснюються в позаробочий час) безпосередньо або через інших осіб, якщо інше не передбачено законом (п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону [126]);

2) входить, у тому числі через інших осіб, до складу органу управління чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі, та представляють інтереси держави в раді товариства (спостережній раді), ревізійній комісії господарського товариства), якщо інше не передбачено законом (п. 3 ч. 1 ст. 4 Закону [126]).

З позитивного боку слід відмітити той факт, що антикорупційний Закон 2009 р. вперше відніс нотаріусів до суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення (пп. «г» п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону). Щодо негативного боку, зауважимо, що законодавець так і не поширив на них обмеження

стосовно сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ч. 2 ст. 4 Закону).

Наступним антикорупційним Законом 2011 р. було внесено лише деякі незначні редакційні корективи у зміст аналізованого обмеження, не змінюючи при цьому його сутність і призначення, а також не поширюючи його на нотаріусів. Водночас, в аспекті нашого дослідження варто звернути увагу на одне цікаве доповнення. Мова йде про частину другу ст. 7 Закону, у якій зазначалось, що «у разі якщо Конституцією і законами України для окремих посад встановлено спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами» [125].

На перший погляд наведена законодавча норма не відіграє особливого практичного значення, оскільки прямо не передбачає адміністративну відповідальність нотаріуса за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Водночас вона відіграє важливу теоретичну роль, оскільки є підставою для розгляду деяких правообмежень, які закріплені в Законі України «Про нотаріат», як антикорупційних.

Як відомо, положення антикорупційного Закону 2011 р. так і не були реалізовані на практиці. І вже в 2014 р. ВРУ було прийнято новий антикорупційний Закон, у ст. 25 якого сформульовано актуальні на сьогодні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Зокрема, він забороняє особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

1) займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України;

2) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з

управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [124].

Водночас, так само як і всі попередники, новий антикорупційний Закон 2014 р. не поширює на нотаріусів жодне із визначених у ньому обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Ще одним його суттєвим недоліком є також те, що він не визнає спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, які передбачені іншими нормативно-правовими актами, антикорупційними.

Наведена вище коротка характеристика генезису розвитку такого антикорупційного обмеження, як сумісництво та суміщення з іншими видами діяльності, обумовлює необхідність вирішення таких основних питань:

1. Чи передбачено для нотаріусів згідно з чинним законодавством обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності?
2. Чи мають такі обмеження антикорупційний характер?
3. Чи виконують такі обмеження поставлені перед ними завдання?
4. Чи доцільно притягувати нотаріусів до адміністративної відповідальності за ст. 172-4 КУпАП за порушення таких обмежень?

Спробуємо послідовно відповісти на поставлені питання.

По-перше, згідно з чинним законодавством для нотаріусів на сьогодні встановлено цілу низку обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Обмеження щодо роботи за сумісництвом існували для нотаріусів завжди. Насамперед, це пов'язано з особливим характером і надзвичайною складністю виконуваних нотаріусом професійних функцій. Саме тому законодавець завжди контролював, щоб позаслужбова діяльність нотаріусів в жодному разі не становила конкуренцію нотаріальній ані за рівнем отриманої винагороди, ані за обсягом витраченого часу.

Сьогодні, згідно з частиною четвертою ст. 3 Закону України «Про нотаріат», нотаріусам заборонено: займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої діяльності [136].

По-друге, за своєю сутністю і змістом обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності мають чітко виражений профілактичний характер. Суміщення нотаріальної діяльності з іншою роботою (незалежно навіть від того, оплачуваною вона є чи ні), завжди створює умови для виникнення корупційних ризиків [24, с. 2], підвищує ймовірність виникнення конфлікту інтересів, знижує ефективність виконання нотаріусом своїх професійних обов'язків, а також негативно впливає на загальний професійний рівень нотаріуса.

У зв'язку з цим, з метою офіційного закріплення антикорупційного характеру обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, які встановлені для нотаріусів у частині четвертій ст. 3 Закону України «Про нотаріат», ми пропонуємо внести деякі доповнення до нового антикорупційного Закону 2014 р. Зокрема, ст. 25 Закону доцільно доповнити новим абзацом наступного змісту: «5. У разі якщо Конституцією і законами України для осіб, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 цього Закону, встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами. Порушення таких заборон кваліфікується як правопорушення, пов'язане з корупцією, і тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

По-третє, перелік і зміст таких правообмежень не дозволяє повною мірою виконувати поставлені перед ними завдання. Так, переважна більшість опитаних нами респондентів (70 % представників нотаріального корпусу та 82 % громадян) наголошує, що закріплені на сьогодні в чинному

законодавстві правообмеження є неефективними, а їх перелік – недостатнім для того, щоб максимально унеможливити виникнення ситуації конфлікту інтересів між приватними та службовими інтересами нотаріуса.

Так, опитані нами респонденти наполягають на необхідності включення до такого переліку наступних заборон: займатися підприємницькою діяльністю (91 % та 98 %); іншою оплачуваною діяльністю (88 % та 95 %); адвокатською діяльністю (80 % та 67 %); надавати посередницькі послуги під час укладання договорів (66 % та 81 %); бути засновником адвокатських об'єднань (70 % та 83 %); перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування (94 % та 97 %); перебувати у штаті інших юридичних осіб (75 % та 81 %); входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації) (62 % та 66 %).

Водночас повністю обмежувати коло позапрофесійних інтересів нотаріуса, а також ізолювати його від суспільного та громадського життя – недоцільно [60, с. 48]. Саме тому, законодавець підходить вибірково до встановлення правообмежень. На цьому наголошують також і опитані нами респонденти, які досить категорично висловились з приводу доцільності встановлення для нотаріусів заборон на зайняття викладацькою діяльністю (0 % та 3 %); науковою діяльністю (0 % та 1 %); творчою діяльністю (0 % та 1 %); медичною практикою (3 % та 5 %); інструкторською практикою (6 % та 11 %); суддівською практикою зі спорту (4 % та 2 %).

Таким чином, враховуючи результати проведеного нами опитування, а також з метою уніфікації та підвищення ефективності такого антикорупційного обмеження, як сумісництво та суміщення з іншими видами діяльності, пропонуємо внести зміни до частини четвертої ст. 3 Закону

України «Про нотаріат», виклавши її в такій редакції: «Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту), надавати посередницькі послуги під час укладання договорів, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)».

По-четверте, з метою забезпечення дотримання нотаріусами такого антикорупційного обмеження, як сумісництво та суміщення з іншими видами діяльності, необхідно встановити відповідні адміністративні стягнення за їх порушення. Дійсно, як свідчить аналіз правозастосовної практики, на сьогодні чинне законодавство не передбачає можливості застосування до нотаріусів жодних заходів юридичного впливу (окрім дисциплінарної відповідальності) за порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Звісно, такий стан речей суттєво знижує профілактичний потенціал аналізованого інституту, робить його недієвим і нерезультативним.

З метою усунення зазначеного недоліку, опитані нами респонденти (48 % та 86 % відповідно) пропонують передбачити для нотаріусів адміністративну відповідальність за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. З метою реалізації такої пропозиції на практиці необхідно внести деякі зміни до ст. 172-4 КУпАП.

По-перше, її варто доповнити частиною третьою наступного змісту: «Порушення іншими особами, на яких поширюється дія антикорупційного

законодавства, встановлених для них додаткових чи інших спеціальних обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, – тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом».

По-друге, частину третю, відповідно, вважати частиною четвертою та викласти в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою ..» і далі за текстом. По-третє, примітку до статті доповнити новим реченням наступного змісту: «Суб'єктом правопорушень у частинах третій та четвертій цієї статті також є особи, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» і щодо яких Законом встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності».

Отже, вище ми довели необхідність і практичну значимість встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Сподіваємось, що втілення у життя сформульованих нами пропозицій та рекомендацій позитивно вплине на стан протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг.

2. Встановлення адміністративної відповідальності за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень

Адміністративна відповідальність за незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень, передбачена ст. 172-8 КУпАП [61]. Водночас, як ми уже зазначали в попередньому розділі даної роботи, нотаріуси не відносяться до переліку осіб, які можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за цією статтею. На нашу думку, такий підхід законодавця має бути переглянутий, оскільки він не враховує сучасний рівень

інформатизації суспільства, а також ту вагому роль, яку відіграє інформація як засіб задоволення найрізноманітніших суспільних потреб.

З огляду на викладене вище, нижче пропонуємо більш детально зупинитись на аналізі сутності та змісту такої антикорупційної заборони, як «заборона на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень», а також визначити перспективи її поширення на сферу надання нотаріальних послуг.

Передусім, нагадаємо, що заборона на використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням нею службових повноважень, вперше з'явилися лише в антикорупційному Законі 2011 р. Зокрема, пункт 2 ст. 10 цього Закону забороняв особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пункті 1 частини першої ст. 4 цього Закону, які звільнилися з роботи (служби) або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, протягом року з дня її припинення – «розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, установлених законом» [125].

Дослівний аналіз наведеної законодавчої норми дозволяє нам вказати на три її основні недоліки:

- по-перше, вказана антикорупційна заборона не поширювалась на нотаріусів;
- по-друге, вона була пов'язана виключно зі звільненням з роботи (служби) або припиненням іншим чином діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування;
- по-третє, ця заборона мала обмежений строк дії – рік з дня припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

На жаль, маємо констатувати, що новий антикорупційний Закон 2014 р. не усунув зазначені недоліки, і в пункті 1 частини першої ст. 26 практично дослівно відтворив наведений вище зміст пункту 2 ст. 10 Закону 2011 р. Єдиною відмінністю між ними було скасування вказівки на річний термін дії «інформаційної заборони», яка відтепер набула безстрокового характеру. Також, окрема згадка про обмеження «інформаційних прав» осіб, уповноважених на виконання функцій держави, була закріплена в шостому розділі Закону (Правила етичної поведінки) [124]. Однак, через свою конструкцію дана норма має скоріше декларативний, ніж охоронний характер.

То чи варто розглядати заборону на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням професійних повноважень, як один із превентивних антикорупційних механізмів? Для того, щоб дати відповідь на поставлене питання, необхідно провести порівняльно-правове дослідження Законів України «Про нотаріат», «Про запобігання корупції», а також КУпАП.

По-перше, з негативного боку слід відмітити той факт, що чинний на сьогодні Закон України «Про нотаріат» практично не приділяє уваги охороні прав і свобод громадян від неправомірних дій нотаріусів, які пов'язані із незаконним розголошенням чи використанням в інший спосіб інформації, що стала відома їм у зв'язку із виконанням професійних повноважень.

Зокрема, як свідчить проведений нами дослівний аналіз Закону України «Про нотаріат», на сьогодні всі законодавчо встановлені обмеження «інформаційних прав» нотаріуса пов'язані з його обов'язком зберігати нотаріальну таємницю. Про це, зокрема, згадується і в тексті присяги нотаріуса (ч. 1 ст. 6) й досить детально розписано в окремій статті (ст. 8 [136]). Зважаючи на свою важливість, нотаріальна таємниця перебуває під охороною держави, а її порушення передбачає притягнення винної особи до встановленої законом відповідальності.

Однак, не всі відомості, які стали відомі нотаріусу під час здійснення своїх професійних обов'язків, відносяться до нотаріальної таємниці. Розуміючи це, законодавець покладає на нотаріуса ще один додатковий обов'язок: «зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій» (п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про нотаріат» [136]). Однак, і ця законодавча норма не є універсальною. Річ у тім, що з об'єктивної сторони аналізоване корупційне правопорушення може бути вчинене у формі «використання інформації», що, як відомо, не завжди пов'язано із її розголошенням. У цьому випадку протиправні дії нотаріуса не можуть бути кваліфіковані як порушення нотаріальної таємниці.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що проаналізовані законодавчі положення не повною мірою враховують сучасний рівень інформатизації сфери надання нотаріальних послуг, а також той характер і обсяг інформації, яка міститься у відкритих для нотаріуса реєстрах. З метою усунення даного недоліку опитані нами респонденти (55 % представників нотаріального корпусу та 38 % громадян) наполягають на необхідності внесення змін до галузевого законодавства і закріплення у ньому більш адекватних заходів запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації. Практична реалізація такої пропозиції передбачає внесення змін до частини першої ст. 5 Закону України «Про нотаріат», пункт 2 якої доцільно викласти в такій редакції: «не розголошувати та не використовувати в інший спосіб у своїх інтересах чи в інтересах третіх осіб інформацію, що стала відома їм у зв'язку з учиненням нотаріальних дій». Запропоноване нами формулювання є більш широке за змістом і охоплює всі відомі на сьогодні форми поводження з інформацією.

По-друге, з негативного боку слід відмітити той факт, що чинний на сьогодні антикорупційний Закон 2014 р. не приділяє належної уваги законодавчому регулюванню такого превентивного антикорупційного механізму, як «заборона на використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень».

На користь такого висновку свідчить хоча б той факт, що вказана заборона закріплена не в четвертому розділі Закону, що регулює порядок застосування заходів, спрямованих на запобігання корупційним і пов'язаним з корупцією правопорушенням, а в шостому розділі, який присвячений правилам етичної поведінки [124]. З огляду на це недоречною, на наше переконання, є форма викладення цієї правової норми, яка має не зобов'язуючий, а констатуючий характер: «Особи, зазначені у пункті 1, підпункті «а» пункту 2 частини першої статті 3 цього Закону, не розголошують і не використовують в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень та професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом». Пункт 2 частини першої ст. 26 антикорупційного Закону 2014 р. поширює цю заборону також на осіб, які звільнились або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування.

Аналіз наведених вище положень дозволяє звернути увагу ще на кілька негативних обставин. Насамперед, Закон безпідставно звужує предмет аналізованої антикорупційної заборони, оскільки поширює її не на будь-яку інформацію, а лише на конфіденційну та інформацію з обмеженим доступом. На нашу думку, нотаріуси не вправі використовувати в особистих інтересах будь-яку інформацію, навіть інформацію з відкритим доступом, оскільки це може викликати сумніви в їх доброчесності, відкриває шлях до корупції та знижує рівень суспільної довіри до нотаріальної системи в цілому.

Також, Закон не поширює антикорупційні «інформаційні заборони» на сферу надання нотаріальних послуг. На нашу думку, такий підхід законодавця не відповідає сучасному стану корумпованості нотаріальної системи, а також не враховує новітні форми незаконного збагачення представників нотаріального корпусу. Дійсно, надавши нотаріусу досить широкий доступ до різноманітних баз даних, законодавець не спромігся передбачити адекватних заходів реагування на допущені ними зловживання.

Найбільш оптимальним способом урегулювання окресленої проблеми, на думку опитаних нами респондентів (57 % та 81 %), є закріплення в антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширення сфери їх дії на максимально широке коло осіб. Практична реалізація цієї пропозиції передбачає внесення цілої низки змін і доповнень до Закону України «Про запобігання корупції»: 1) ст. 43 необхідно виключити з шостого розділу Закону; 2) четвертий розділ Закону доповнити ст. 25-1 наступного змісту: «Стаття 25-1. Обмеження, пов'язані з нерозголошенням інформації. 1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах або в інтересах інших осіб інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом»; 3) частину першу ст. 26 викласти в такій редакції: «Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється ...» і далі по тексту.

По-третє, з негативного боку слід відмітити відсутність адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення антикорупційних інформаційних заборон.

Як свідчить аналіз примітки до ст. 172-8 КУпАП, на сьогодні суб'єктами правопорушень за цією статтею можуть бути лише особи, зазначені в пункті 1 частини першої ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також особи, зазначені в частині другій ст. 17 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань». Однак, як ми уже неодноразово наголошували вище, такий підхід законодавця є невиправдано обмеженим і не задовольняє потреби практики.

Усі забороняючі норми, що закріплені в Законах України «Про нотаріат» і «Про запобігання корупції», в обов'язковому порядку мають охоронятися правовими санкціями. І заборона нотаріусам розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах або в інтересах інших осіб інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням професійних повноважень, у даному випадку не є винятком. Саме тому, більшість опитаних нами респондентів (38 % та 84 %) наполягає на необхідності розширення переліку суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів.

З метою практичної реалізації цієї пропозиції необхідно внести зміни у примітку до ст. 172-8 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 та статті 26 Закону України «Про запобігання корупції» ...» і далі за текстом. Запропоновані зміни дозволять уніфікувати положення антикорупційного законодавства (у запропонованій нами вище новій редакції) та КУпАП, а також забезпечать можливість притягнення до відповідальності за порушення «інформаційних заборон» не лише діючих нотаріусів, але й тих, хто уже припинив нотаріальну діяльність.

Також, деякі зауваження викликає формулювання диспозиції ст. 172-8 КУпАП. Нагадаємо, що з об'єктивної сторони дане правопорушення може бути вчинене у формі «незаконного розголошення або використання в інший спосіб особою у *своїх інтересах* інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень» [61]. Однак, на нашу думку, в даному випадку законодавець безпідставно обмежує мету незаконного використання інформації лише сферою «особистих інтересів». Як справедливо з даного приводу відмічає більшість опитаних нами респондентів (33 % та 69 %), на сьогодні нотаріуси все частіше працюють на задоволення інтересів третіх осіб, а тому заходи адміністративної відповідальності повинні охоплювати всі можливі прояви їх протиправних мотивів.

Викладене вище свідчить про доцільність внесення змін до ст. 172-8 КУпАП, частину першу якої необхідно викласти в такій редакції: «Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах, а також в інтересах інших осіб інформації, що стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень ...» і далі за текстом.

Вище ми розглянули лише найбільш перспективні напрями **підвищення ефективності превентивних антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності**, що переважно спрямовані на розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. Ми впевнені, що реалізація запропонованих нами змін на практиці не лише призведе до зменшення рівня латентності адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, але й дозволить удосконалити правозастосовну діяльність, забезпечивши її єдність та одноманітність. Водночас, варто пам'ятати, що адміністративно-правовий механізм протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг – це динамічна категорія, яка постійно оновлюється, вдосконалюється, доповнюється новими елементами. Саме тому, основним завданням юридичної науки на сьогодні є постійне наукове супроводження цього процесу, а також визначення та обґрунтування найбільш перспективних напрямів його розвитку.

Висновки до розділу 3

Загальні параметри «загально визнаних уявлень про гостинність» мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а, з іншого, – безпідставного уникнення ними справедливого покарання. Саме тому, ці параметри мають бути закріплені на законодавчому рівні, зокрема, шляхом

доповнення частини другої ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» новим абзацом наступного змісту: *«Такими, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність є подарунки, які: даруються відкрито, в урочистій обстановці чи під час офіційних заходів, візитів, свят; дарування яких передбачене нормами дипломатичного протоколу, загально визнаними нормами етикету чи національними традиціями; характер яких відповідає обстановці дарування та приводу, з якого він дарується; розмір яких не перевищує середньостатистичні показники».*

З метою розширення профілактичного потенціалу такого антикорупційного заходу, як обмеження щодо одержання подарунків, а також підвищення ефективності його застосування в сфері здійснення нотаріальної діяльності, мають бути внесені деякі зміни та доповнення до КУпАП. Зокрема:

- 1) назву ст. 172-5 КУпАП необхідно викласти в такій редакції: *«Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і правил поводження з ними»;*
- 2) частину першу ст. 172-5 КУпАП пропонуємо викласти в наступній редакції: *«Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і правил поводження з ними».* Також, необхідно внести деякі уточнюючі зміни до ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції», спрямовані на удосконалення законодавчо встановленого порядку поводження з подарунками. Зокрема: 1) пункт 4 частини першої ст. 24 необхідно викласти в такій редакції: *«4) невідкладно, але не пізніше одного робочого дня повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції»;* 2) абзац другий частини другої ст. 24 необхідно викласти в такій редакції: *«Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка безпосередній керівник або керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації у той же день зобов'язаний скласти акт, який підписується ним та особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок».*

Наявність у нотаріуса приватного інтересу в будь-якій сфері ще не є підставою для притягнення його до адміністративної відповідальності. Така підстава з'являється лише тоді, коли приватний інтерес вступає у суперечність із службовими повноваженнями нотаріуса. Саме за таких умов конфлікт інтересів переходить із потенційного в реальний, що впливає на об'єктивність і неупередженість виконання нотаріусом своїх службових повноважень. При цьому, з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів у таких ключових сферах діяльності нотаріуса: 1) надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій; 2) виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес; 3) володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо; 4) виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної; 5) існування родинних чи дружніх стосунків з особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління; 6) наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невирішених судових спорів; 7) володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення.

З метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок врегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг, необхідно вжити наступних заходів: 1) деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах: внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів; наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»; 2) в головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів; 3) розширити рамки об'єктивної сторони частини першої ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне»

повідомлення про нього; 4) доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів; 5) розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів; 6) внести зміни до чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин»; 7) деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів; 8) розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів».

Як свідчить порівняльно-правове дослідження Законів України «Про нотаріат», «Про запобігання корупції» та КУпАП, законодавцем не було повною мірою дотримано принципу співрозмірності можливостей (повноважень) нотаріуса та його відповідальності під час побудови адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріальній системі. З метою усунення зазначеного недоліку необхідно вжити низку заходів, чільне місце серед яких посідають ті, що спрямовані на розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. Насамперед, до таких заходів необхідно відносити: 1) встановлення адміністративної відповідальності за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; 2) встановлення адміністративної відповідальності за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень.

З метою офіційного закріплення антикорупційного характеру обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, які встановлені

для нотаріусів у частині четвертій ст. 3 Закону України «Про нотаріат», необхідно внести деякі доповнення до нового антикорупційного Закону 2014 р. Зокрема, ст. 25 Закону доцільно доповнити новим абзацом наступного змісту: «5. У разі якщо Конституцією і законами України для осіб, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 цього Закону, встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами. Порушення таких заборон кваліфікується як правопорушення, пов'язане з корупцією, і тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

З метою уніфікації та підвищення ефективності такого антикорупційного обмеження, як сумісництво та суміщення з іншими видами діяльності, необхідно внести зміни до частини четвертої ст. 3 Закону України «Про нотаріат», виклавши її в такій редакції: «Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту), надавати посередницькі послуги під час укладання договорів, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)».

З метою забезпечення дієвості та результативності такого антикорупційного обмеження, як сумісництво та суміщення з іншими видами діяльності, необхідно передбачити для нотаріусів адміністративну відповідальність за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. З цією метою доцільно внести деякі зміни до ст. 172-4

КУпАП. По-перше, її необхідно доповнити частиною третьою наступного змісту: «Порушення іншими особами, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства, встановлених для них додаткових чи інших спеціальних обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, – тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом.». По-друге, частину третю, відповідно, вважати частиною четвертою і викласти в такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою ...» і далі за текстом. По-третє, примітку до статті доповнити новим реченням наступного змісту: «Суб'єктом правопорушень у частинах третій та четвертій цієї статті також є особи, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» і щодо яких Законом встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності».

Положення Закону України «Про нотаріат» не повною мірою враховують сучасний рівень інформатизації сфери надання нотаріальних послуг, а також той характер і обсяг інформації, що міститься у відкритих для нотаріуса реєстрах. З метою усунення даного недоліку необхідно внести зміни до галузевого законодавства і закріпити у ньому більш адекватні заходи запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації. Практична реалізація такої пропозиції передбачає внесення змін до частини першої ст. 5 Закону України «Про нотаріат», пункт 2 якої доцільно викласти в такій редакції: «не розголошувати та не використовувати в інший спосіб у своїх інтересах чи в інтересах третіх осіб інформацію, що стала відома їм у зв'язку з учиненням нотаріальних дій».

З метою закріплення в антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширення сфери їх дії на максимально широке коло осіб, необхідно внести наступні зміни і доповнення до Закону України «Про запобігання корупції»: 1) ст. 43 необхідно виключити з шостого

розділу Закону; 2) четвертий розділ Закону доповнити ст. 25-1 наступного змісту: «Стаття 25-1. Обмеження, пов'язані з нерозголошенням інформації. 1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах або в інтересах інших осіб інформацію, що стала відома їм у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом»; 3) частину першу ст. 26 викласти в такій редакції: «Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється ...» і далі по тексту.

З метою удосконалення заходів адміністративної відповідальності за порушення антикорупційних «інформаційних заборон», необхідно: по-перше, розширити перелік суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів. З метою практичної реалізації цієї пропозиції, необхідно внести зміни у примітку до ст. 172-8 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 та статті 26 Закону України «Про запобігання корупції» ...» і далі за текстом. По-друге, внести зміни до ст. 172-8 КУпАП, частину першу якої викласти в такій редакції: «Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах, а також в інтересах інших осіб інформації, що стала відома їй у зв'язку з виконанням службових повноважень ...» і далі за текстом.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розробці проблеми адміністративно-правового регулювання протидії корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні, обґрунтування теоретичних узагальнень, а також пропозицій з удосконалення чинного законодавства. Найбільш важливими є такі висновки.

1. Досліджено поняття, ознаки та основні причини поширення корупції у сфері надання нотаріальних послуг.

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг обумовлена такими причинами: 1) сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг; 2) формальний характер і низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством; 3) сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг; 4) недоліки діяльності органів, на які, згідно з чинним законодавством, покладаються повноваження з протидії корупції; 5) низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення; б) незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства; 7) переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства; 8) високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг; 9) низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів; 10) наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень.

2. Проаналізовано основні форми корупції у сфері здійснення нотаріальної діяльності та визначено її вплив на розвиток нотаріальної системи.

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг характеризується такими рисами, як: 1) високий рівень латентності; 2) високий рівень правового нігілізму учасників нотаріального процесу; 3) системний характер; 4) кругова порука; 5) похідний характер.

Негативні наслідки корумпованості нотаріату можуть бути класифіковані на 6 груп: 1) політичні; 2) економічні; 3) управлінські; 4) правові; 5) соціальні; 6) морально-психологічні.

Корупція у сфері надання нотаріальних послуг може мати такі форми вираження: 1) корупція як засіб скорочення витрат часу; 2) корупція як засіб підвищення якості надання нотаріальних послуг; 3) корупція як спосіб отримання дефіцитної послуги; 4) корупція як засіб подолання законодавчо встановлених обмежень і заборон; 5) корупція як засіб виживання; б) корупція як спосіб незаконного особистого збагачення.

3. Розкрито особливості адміністративної відповідальності нотаріусів як засобу протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні.

Під адміністративною відповідальністю нотаріуса за правопорушення, пов'язане з корупцією, необхідно розуміти специфічну форму негативного реагування держави на допущене нотаріусом порушення встановлених антикорупційним законодавством вимог, обмежень і заборон, що полягає у застосуванні до нього в судовому порядку передбачених законом адміністративних стягнень.

Адміністративна відповідальність нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, характеризується такими особливостями: 1) адміністративна відповідальність у даному випадку спрямована не лише на захист певного кола суспільних відносин, але також на підтримання високого рівня довіри до нотаріату як основного інституту позасудового захисту прав і

законних інтересів громадян у цивільно-правових відносинах; 2) нотаріус може бути притягнутий до адміністративної відповідальності лише за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто за умови відсутності в його діях ознак корупції; 3) за вчинення правопорушення, пов'язаного з корупцією, окрім заходів адміністративної відповідальності до нотаріусів одночасно можуть бути застосовані також заходи дисциплінарної та цивільно-правової відповідальності; 4) нотаріуси несуть обмежену адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами лише деяких із них; 5) в законодавстві передбачено цілу низку додаткових умов, які мають бути дотримані під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією; 6) нормативно-правове регулювання порядку притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, є результатом поєднання норм КУпАП, Законів України «Про нотаріат» та «Про запобігання корупції», а також ще цілої низки законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів.

4. Охарактеризовано особливості притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене нотаріусом, – це вчинене нотаріусом (як державним, так і приватним) протиправне умисне діяння (дія чи бездіяльність), що не містить ознак корупції, але порушує встановлені в антикорупційному законодавстві вимоги, заборони та обмеження, за яке передбачено адміністративну відповідальність.

Загальний об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, вчинених нотаріусами, тотожний загальному об'єкту всіх інших адміністративних проступків. Зокрема, як випливає зі змісту ст. 9 КУпАП, це суспільні відносини, якими охороняється «громадський порядок, власність,

права і свободи громадян, встановлений порядок управління». У результаті порушення нотаріусом антикорупційного законодавства, відбувається дестабілізація вказаних суспільних відносин, заподіюється, або створюється загроза заподіяння соціальної шкоди їх учасникам. Під родовим об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, необхідно розуміти суспільні відносини, що виникають у сфері запобігання корупції і охороняються адміністративними санкціями. Оскільки нотаріуси несуть адміністративну відповідальність лише за ст.ст. 172-5 та ст. 172-7 КУпАП, говорячи про видовий об'єкт адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які були вчинені нотаріусами, необхідно мати на увазі лише два можливих об'єкти: 1) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень і заборон; 2) суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю виконання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог. Безпосереднім об'єктом адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, які вчинені нотаріусами, є: 1) за ст. 172-5 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством обмежень щодо одержання подарунків; 2) за ст. 172-7 КУпАП – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з необхідністю дотримання нотаріусами встановлених антикорупційним законодавством вимог щодо недопущення конфлікту інтересів.

5. З'ясовано специфіку адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Специфіка адміністративно-правового статусу нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, полягає в наступному: 1) суб'єктами усіх без винятку адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, є виключно спеціальні суб'єкти; 2) перелік спеціальних суб'єктів для даної категорії

адміністративних правопорушень не є сталим і залежить від характеру та специфіки конкретного проступку; 3) нотаріуси, у зв'язку зі своїм особливим адміністративно-правовим статусом, належать до спеціальних суб'єктів адміністративної відповідальності; 4) у зв'язку з особливим характером виконуваних нотаріусами функцій, вони несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією, тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких адміністративних проступків, які передбачені главою 13-А КУпАП; 5) відмінності в адміністративно-правовому статусі державних, приватних нотаріусів, а також завідувачів державних нотаріальних контор обумовлюють різний обсяг їх адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Специфіка адміністративно-правового статусу нотаріуса як суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, визначається такими ознаками: 1) нотаріус є «носієм» публічної влади, учасником публічних правовідносин; 2) нотаріус є представником держави і діє від її імені; 3) нотаріус є представником «вільної професії».

Нотаріуси несуть «обмежену» адміністративну відповідальність за порушення антикорупційного законодавства, тобто можуть бути суб'єктами не всіх, а лише деяких правопорушень, які передбачені главою 13-А КУпАП: 1) порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5); 2) порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КУпАП). Встановлення обмеженого обсягу адміністративної деліктоздатності нотаріусів у цілому є виправданим і відповідає тим завданням і функціям, що покладаються на них як на представників держави, які надають публічні послуги.

Термін «нотаріус», який вживається в п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції», включає в себе лише уповноважених державою осіб, які здійснюють нотаріальну діяльність, тобто державних і приватних нотаріусів. Усі нотаріуси (як державні, так і приватні) мають однаковий обсяг адміністративної деліктоздатності, а тому вони однаковою мірою

несуть адміністративну відповідальність, у тому числі за правопорушення, пов'язані з корупцією. Обсяг адміністративної деліктоздатності нотаріусів залежить від виконання ними додаткових адміністративних функцій. Зокрема, додатковими обов'язками щодо дотримання антикорупційного законодавства наділені дві категорії представників нотаріального корпусу: 1) завідувач державною нотаріальною конторою; 2) завідувач державним нотаріальним архівом.

6. Визначено основні проблеми, що виникають під час притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за порушення встановлених обмежень щодо одержання подарунків.

Подарунок і неправомірну вигоду не можна розглядати як ціле і частину. Це самостійні правові категорії, які відрізняються між собою як за змістом, так і за характером й способом учинення. Визначення «подарунку», яке закріплене в антикорупційному Законі 2014 р., і тлумачення подарунку як предмета договору дарування, теж не є тотожними і суттєво відрізняються між собою.

Загальні параметри «загальноновизнаних уявлень про гостинність» мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а, з іншого, – безпідставного уникнення ними справедливого покарання. Саме тому, ці параметри мають бути закріплені на законодавчому рівні, зокрема, в частині другій ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції» новим абзацом наступного змісту: *«Такими, що відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність, є подарунки, які: даруються відкрито, в урочистій обстановці чи під час офіційних заходів, візитів, свят; дарування яких передбачене нормами дипломатичного протоколу, загальноновизнаними нормами етикету чи національними традиціями; характер яких відповідає обстановці дарування та приводу, з якого він дарується; розмір яких не перевищує середньостатистичні показники»*.

З метою розширення профілактичного потенціалу такого антикорупційного заходу, як обмеження щодо одержання подарунків, а також підвищення ефективності його застосування в сфері здійснення нотаріальної діяльності, мають бути внесені такі зміни та доповнення до КУпАП. Зокрема: 1) назву ст. 172-5 КУпАП необхідно викласти в такій редакції: «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і правил поведження з ними»; 2) частину першу ст. 172-5 КУпАП необхідно викласти в такій редакції: «Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків і правил поведження з ними».

Також, необхідно внести деякі уточнюючі зміни до ст. 24 Закону України «Про запобігання корупції», спрямовані на удосконалення законодавчо встановленого порядку поведження з подарунками. Зокрема: 1) пункт 4 частини першої ст. 24 необхідно викласти в такій редакції: «4) невідкладно, але не пізніше одного робочого дня повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції»; 2) абзац 2 частини другої ст. 24 необхідно викласти в такій редакції: «Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка безпосередній керівник або керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації у той же день зобов'язаний скласти акт, який підписується ним та особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок».

7. Проаналізовано особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів.

Наявність у нотаріуса приватного інтересу в будь-якій сфері ще не є підставою для притягнення його до адміністративної відповідальності. Така підстава з'являється лише тоді, коли приватний інтерес вступає у суперечність із службовими повноваженнями нотаріуса. Саме за таких умов конфлікт інтересів переходить із потенційного в реальний, що впливає на

об'єктивність і неупередженість виконання нотаріусом своїх службових повноважень. З найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів у таких ключових сферах діяльності нотаріуса: 1) надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій; 2) виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес; 3) володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо; 4) виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної; 5) існування родинних чи дружніх стосунків з особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління; 6) наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невіршених судових спорів; 7) володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення.

З метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок урегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг, необхідно вжити наступних заходів: 1) деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах: внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів; затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»; 2) створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів; 3) розширити рамки об'єктивної сторони частини першої ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне» повідомлення про нього; 4) доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів; 5) розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів; 6) внести зміни до

чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за частиною першою ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин; 7) деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів; 8) розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів».

8. Визначено перспективні напрями підвищення ефективності превентивних антикорупційних механізмів у сфері здійснення нотаріальної діяльності.

З метою забезпечення принципу співрозмірності можливостей (повноважень) нотаріуса та його відповідальності під час побудови адміністративно-правового механізму протидії корупції в нотаріальній системі необхідно: 1) передбачити адміністративну відповідальність за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; 2) передбачити адміністративну відповідальність за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень.

З метою офіційного закріплення антикорупційного характеру обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, які встановлені для нотаріусів в Законі України «Про нотаріат», необхідно: 1) ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» доповнити новим абзацом наступного змісту: «5. У разі якщо Конституцією та законами України для осіб, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 цього Закону, встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами. Порушення таких заборон кваліфікується як правопорушення, пов'язане з корупцією, і тягне за собою відповідальність, встановлену

законом»; 2) внести зміни до частини четвертої ст. 3 Закону України «Про нотаріат», виклавши її в такій редакції: «Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту), надавати посередницькі послуги під час укладання договорів, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)»; 3) передбачити для нотаріусів адміністративну відповідальність за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності шляхом внесення змін до ст. 172-4 КУпАП.

З метою закріплення в антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширення сфери їх дії на максимально широке коло осіб, необхідно: 1) внести зміни до частини першої ст. 5 Закону України «Про нотаріат», пункт 2 якої доцільно викласти в такій редакції: «не розголошувати та не використовувати в інший спосіб у своїх інтересах чи в інтересах третіх осіб інформацію, яка стала відома їм у зв'язку з учиненням нотаріальних дій»; 2) внести зміни і доповнення до Закону України «Про запобігання корупції»: а) ст. 43 виключити з шостого розділу Закону, а четвертий розділ доповнити ст. 25-1 – «Обмеження, пов'язані з нерозголошенням інформації»; б) частину першу ст. 26 викласти в такій редакції: «Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність,

пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється ...» і далі по тексту; 3) внести зміни: а) у примітку до ст. 172-8 КУпАП, виклавши її в такій редакції: «Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 та статті 26 Закону України «Про запобігання корупції» ...» і далі за текстом; б) до ст. 172-8 КУпАП, частину першу якої викласти в такій редакції: «Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах, а також в інтересах інших осіб інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень ...» і далі за текстом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Ю. В. Правове регулювання адміністративної відповідальності : навч. посіб. Запоріжжя : КПУ, 2008. 216 с.
2. Абашидзе А. Х., Дударев А. В. Роль и содержание деятельности Международного союза латинского нотариата в современных условиях. *Государство и право*. 2001. № 1. С. 82–85.
3. Агапов А. Б. Административная ответственность : учебник. М. : Статут, 2000. 251 с.
4. Административное право Украины : учебник / [Ю. П. Битяк, В. В. Богуцкий, В. Н. Гаращук и др.] ; под ред. Ю. П. Битяка. [2-е изд., перераб. и доп.]. Харків : Право, 2003. 576 с.
5. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / [В. А. Гуменюк, Г. В. Джагунов, А. Т. Комзюк та ін.] ; за заг. ред. А. Т. Комзюка. [2-е вид., перероб. і допов.]. Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.
6. Адміністративна відповідальність за правопорушення пов'язані з корупцією : наук.-практ. посіб. / [К. Л. Бугайчук, О. І. Безпалова, О. В. Джафарова та ін.]. Харків : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 98 с.
7. Адміністративне право : навч. посіб. / [О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів та ін.]. Київ : Правова єдність, 2008. 536 с.
8. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
9. Адміністративне право України : словник термінів / [Д. Є. Андреева, А. В. Басов, Ю. Ю. Басова, В. М. Бевзенко та ін.] ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова ; Держ. вищ. навч. закл. «Запоріз. нац. ун-т». Київ : Ін Юре, 2014. 520 с.
10. Адміністративне право України в сучасних умовах (виклики початку ХХІ століття) : монографія / Галуцько В. В. та ін. ; за заг. ред. д-ра

юрід. наук, доцента В. В. Галунька. Херсон : Херсон. міська друкарня, 2010. 378 с.

11. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юрид. літ., 2003. 896 с.

12. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [ред. колегія: В.Б. Авер'янов (голова)]. Київ : Юрид. думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.

13. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / [В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін.] ; за ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юридична думка, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.

14. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / [С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін]. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.

15. Адміністративні проступки, підвідомчі міліції: кваліфікація, доказування, особливості провадження : навч. посіб. [2-ге вид.]. Київ : ДиректЛайн, 2014. 240 с.

16. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2009. 20 с.

17. Алфьоров С. М. Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 38 с.

18. Бабанли Р. Ш., Оніщук О. М. Суб'єктивні ознаки злочину, який полягає у зловживанні нотаріусом. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2013. № 2 (11). С. 118–127.

19. Базові принципи системи латинського нотаріату : затв. 18 січ. 1986 р. Бюро при Комісії з міжнародного співробітництва МСЛН та Постійною Радою в Гаазі 13, 14 і 15 берез. 1986 р. URL : <http://vol-notpalata.wixsite.com/index/-ct3a>

20. Бару М. И. Оценочные понятия в трудовом законодательстве. *Советское государство и право*. 1970. № 7. С. 104–108.
21. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Административное право Украины (Общая часть) : учеб. пособ. Харьков : Одиссей, 1999. 224 с.
22. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 462 с.
23. Васирина Н. Професійний ризик у нотаріальній діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. Київ, 2010. № 84. С. 71–73.
24. Васьковцов А. О. Кваліфікація корупційних правопорушень, які пов'язані із порушенням встановлених законом обмежень. *Часопис Академії адвокатури України*. Київ, 2013. № 3 (20). С. 1–6.
25. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К. Адміністративне право : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 336 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
27. Висеканцев О. О. Адміністративна відповідальність державного нотаріуса. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* : зб. наук. пр. 2012. № 25. С. 190–197.
28. Висновок науково-правової експертизи Ради науково-правових експертиз при Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України від 29 квіт. 2016 р. № 126/50-е.
29. Відповідальність за корупційні діяння, правові засади відшкодування збитків, завданих внаслідок їх вчинення : навч.-метод. матеріали / [Ю. В. Баскакова, В. М. Гаврилюк, П. В. Качанова, Г. О. Усатий ; упоряд. О. В. Жур]. Київ : НАДУ, 2013. 108 с.
30. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2004. 631 с.

31. Выступление заместителя председателя Ассоциации юристов России В. Ф. Яковлева на IV Конгрессе нотариусов России. URL : <http://www.notariat.ru>
32. Гарбуз К. С. Правове регулювання статусу суб'єктів нотаріальної діяльності в Україні. *Правова держава*. 2015. № 20. С. 191–194.
33. Герасименко Е. С. Питання реформування інституту адміністративної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2000. 21 с.
34. Гладун З. С. Адміністративне право України : навч. посіб. Тернопіль : ТНЕУ, 2008. 579 с.
35. Голосніченко І. П., Стахурський М. Ф. Адміністративний процес : навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. І. П. Голосніченко. Київ : ГАН, 2003. 256 с.
36. Гончаренко О. В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина перша). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 1 (5). С. 77–92.
37. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України. Адміністративно-юрисдикційні повноваження органів внутрішніх справ : навч. посіб. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. 78 с.
38. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність : навч.-метод. посіб. / Нац. авіаційний ун-т. Київ : НАУ, 2005. 118 с.
39. Горбань Н. Реалізація конституційного принципу верховенства права у нотаріальному процесі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. К., 2012. Вип. 91. С. 86–89.
40. Господарський кодекс України : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

41. Данчук М. Д. Психологічні особливості виникнення і подолання корупційного делікту правоохоронців : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2007. 20 с.
42. Данюк Л. Статус нотаріату у сфері соціального управління. *Віче*. 2010. № 2. С. 7–9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2010_2_4.
43. Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, А. М. Школик та ін.] ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юстиніан, 2007. 288 с.
44. Дмитриев Ю. А., Полянский И. А., Трофимов Е. В. Административное право Российской Федерации : учеб. для юрид. вузов. М. : Гарант, 2008. 714 с.
45. Долинська М. С. Деякі аспекти правового статусу державного нотаріуса. *Форум права*. 2014. № 2. С. 108–114. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_20.
46. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
47. Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 8. С. 8–15.
48. Єфіменко Л. В. Теоретико-методологічні засади нотаріату України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 9. С. 30–36.
49. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / НАН України ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
50. Желіховська Ю. В. Нотаріус як особливий суб'єкт відносин щодо охорони цивільних прав та охоронюваних законом інтересів у цивільному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 7. С. 84–90.

51. За хабарництво затримали завідувача Перемишлянської нотаріальної контори. URL : <http://varta1.com.ua/za-habarnytstvo-zatrymaly-zaviduvacha-peremyshlyanskoyi-notarialnoyi-kontory/>.

52. Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції». Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» : наук.-практ. комент. / відп. ред.: С. В. Ківалов і Є. Л. Стрельцов. Харків : Одиссей, 2011. 344 с.

53. Запара С. І. Категорія «інтерес» в цивільних та трудових правовідносинах. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2015. № 2. С. 136–140.

54. Зелена О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2007. 216 с.

55. Йосифович Д. І. Адміністративна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2009. 20 с.

56. Іванюк В. І. Адміністративна відповідальність суддів за правопорушення, пов'язані з корупцією : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 286 с.

57. Ільєва Н. В. Щодо визначення правового статусу нотаріату в Україні. *Форум права*. 2010. № 3. С. 152–156. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10invnvu.pdf>

58. Ільєнок Т. В. Адміністративне корупційне правопорушення: поняття, склад, ознаки. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. Одеса, 2012. Вип. 68. С. 511–516.

59. Кашуба Я. М. Корупція та відповідальність за корупційні діяння : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2007. 109 с.

60. Кирилюк Д. Правова позиція Нотаріальної Палати України № 4 від 19 квіт. 2017 р. Щодо можливості нотаріуса бути учасником (засновником) господарських товариств, отримувати дивіденди, брати участь у

прийнятті рішень, голосуванні тощо (в контексті норми статті 3 Закону України «Про нотаріат»). *Нотаріат України*. 2017. № 1–2 (25) (червень). С. 47–48.

61. Кодекс України про адміністративні правопорушення : прийнятий 7 груд. 1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

62. Кодекс України про адміністративні правопорушення : наук.-практ. комент. / [Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк, О. О. Погрібний та ін.]. Київ : Правова єдність, 2008. 781 с.

63. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Постатейні матеріали. Ужгород : Інформаційно-видавниче агентство ІВА, 2002. 724 с.

64. Коломінський Н. Л. Психологія педагогічного менеджменту : навч. посіб. Київ : МАУП, 1996. 176 с.

65. Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 256 с.

66. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.

67. Колпаков В. К. Предмет адміністративного права: сучасний вимір. *Юридична наука*. 2008. № 3. С. 33–38.

68. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

69. Колпаков В. К. Адміністративне правопорушення (проступок): поняття і співвідношення з іншими деліктами. *Підприємництво, господарство і право* : наук.-практ. господарсько-правовий журн. 2003. № 7. С. 47–51.

70. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права : учеб.-метод. пособ. Краткий учебник для вузов. М. : НОРМА-ИНФРА-М, 1999. 448 с. *Економіко-правова бібліотека* : [сайт]. URL: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z2209_page_61.html

71. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : підпис. 31 жовт. 2003 р. ; ратифік. 18. жовт. 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 49. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/page

72. Конституційне право України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Наук. думка, 2000. 732 с.

73. Коротюк О. В. Кримінально-правова характеристика нотаріуса як спеціального суб'єкта злочину. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ, 2012. № 2 (24). С. 114–118.

74. Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат». Київ : ОВК, 2013. 765 с.

75. Кримінальний кодекс України : прийнятий 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

76. Кузьменко О. В. Теоретичні засади адміністративного процесу : монографія. Київ : Атіка, 2005. 352 с.

77. Курило Т. С. «Подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, вчиненого нотаріусом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. Херсон, 2017. Вип. 2, т. 3. С. 88-92.

78. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 2. С. 123–128.

79. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина друга). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки*. Херсон, 2016. Вип. 6–2, т. 1. С. 88–92.

80. Курило Т. С. Корупція в органах нотаріату: стан, тенденції та причини поширення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 83–87.

81. Курило Т. С. Наслідки поширення корупції в нотаріальній системі. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10-11 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 65–68.

82. Курило Т. С. Особенности объективной стороны административного правонарушения, предусмотренного ст. 172-5 КУоАП, совершаемые нотариусами в Украине. *Право и Закон*. 2017. № 2. С. 107–112.

83. Курило Т. С. Особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Ужгород, 2016. Вип. 41, т. 3. С. 84–89.

84. Курило Т. С. Передумови поширення антикорупційних обмежень і заборон на сферу надання нотаріальних послуг. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 58–63.

85. Курило Т. С. Специфічні риси корупції в нотаріальній системі. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28–29 жовт. 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 65–67.

86. Курило Т. С. Форми корупції в нотаріальній системі. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12–13 серп. 2016 р.). Одеса, 2016. С. 90–92.

87. Курс адміністративного права України : підручник / за ред. В. В. Коваленка. Київ : Юринком Інтер, 2012. 808 с.

88. Ладика Ю. В. До питання про визначення адміністративно-правового статусу працівників органів внутрішніх справ України. *Митна справа* : наук.-аналіт. журн. 2011. № 6 (78), ч. 2, кн. 2. С. 609–616.
89. Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
90. Левченко І. В., Клемпарська В. В. Етика нотаріальної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 44–49.
91. Леліков Г. І. Організаційно-правові засади формування і функціонування державної служби в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 1999. 20 с.
92. Лихачев Б. Т. О конфликте в детском коллективе. *Воспитание в труде и коллективе*. Вологда, 1964. С. 58–62.
93. Літошенко О. С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 16 с.
94. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.
95. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина : підручник. Київ : Алерта, 2012. Т. 1 : Вступ в цивільне право. 472 с.
96. Маляренко С. Щодо окремих підстав анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. Київ, 2013. № 1. С. 71–76.
97. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. Київ : Атіка, 2001. 304 с.
98. Мельник М. Протидія корупції : поняття, мета, напрями. *Право України*. 2002. № 4. С. 22–26.
99. Методичні рекомендації з питань запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб : затв.

рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 14 лип.
2016 р. № 2. URL:

https://nazk.gov.ua/sites/default/files/metodychni_rekomendaciyi.pdf

100. Молчанова О. О. Уголовная ответственность нотариусов за злоупотребление полномочиями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2010. 24 с.

101. Нелін О. І. Історико-правовий аналіз юридичної відповідальності нотаріуса. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 228–235.

102. Нелін О. І. Юридична відповідальність нотаріуса: теоретичний аспект і практичні виміри. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 89–96.

103. Нижник Н., Плахотнюк Н. Відповідальність – інструмент управління. *Віче*. 2001. № 5 (110). С. 64–75.

104. Нотаріат в Україні : підручник / [В. В. Комаров, В. В. Баранкова та ін.] ; ред. В. В. Комаров. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

105. Ожегов С. И. Словарь русского языка : около 53 000 слов / под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. [24-е изд., испр.]. М. : Оникс ; Мир и Образование, 2010. 1200 с.

106. Остапенко О. І. Кваліфікація адміністративних правопорушень : навч.-практ. посіб. Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Укр. акад. внутр. справ, 2000. 173 с.

107. Охотнікова О. М. Адміністративна відповідальність керівника державного підприємства, установи, організації в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 20 с.

108. Павлик П. М., Кілічава Т. М. Нотаріат України : навч. посіб. для дистанційного навчання. Київ : Університет «Україна», 2007. 201 с.

109. Палієнко У. О. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Форум права*. 2010. № 2. С. 355–358. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-2/10puonvu.pdf>

110. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2003. 367 с.
111. Податковий кодекс України : прийнятий 02 груд. 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
112. Попченко Т. П. Розвиток державно-управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 20 с.
113. Посібник з європейського права. URL: <http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-handbook-data-protection-ukr.pdf>.
114. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
115. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 груд. 2000 р. № 2121-II. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
116. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05 жовт. 1995 р. № 356/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 34. Ст. 266.
117. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07 квіт. 2011 р. № 3207-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 41. Ст. 414.
118. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лют. 2015 р. № 198-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 17. Ст. 118.
119. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики : Закон України від 14 трав. 2013 р. № 224-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 132.

120. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1797-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 5–6. Ст. 48.

121. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1801-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 3. Ст. 31.

122. Про державні лотереї в Україні : Закон України від 6 верес. 2012 р. № 5204-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 31. Ст. 369.

123. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань : Закон України від 03 лист. 2015 р. № 743-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 51. Ст. 472.

124. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18?test=.m3MfRILabsc/qpoZic64Nx.HI4C.s80msh8Ie6>

125. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 7 квіт. 2011 р. № 3206-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 40. Ст. 404.

126. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11 черв. 2009 р. № 1506-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 45. Ст. 691.

127. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку депозитних операцій установ комерційних банків України : Постанова Національного банку України від 20 серп. 1999 р. № 418. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0612-99>.

128. Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : Постанова Національного банку України від 21 січ. 2004 р. № 22. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

129. Про затвердження Інструкції про ведення касових операцій банками в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 01 черв. 2011 р. № 174. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>
130. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : наказ Міністерства фінансів України від 07 лют. 2013 р. № 73. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
131. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України : Постанова Правління Національного банку України від 10 серп. 2005 р. № 281. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>
132. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку : наказ Міністерства фінансів України від 18 жовт. 1999 р. № 242. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
133. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 15 груд. 2004 р. № 637. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>
134. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 04 жовт. 2013 р. № 2104/5. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1730-13/para7#n7>
135. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1991. № 30. Ст. 379.
136. Про нотаріат : Закон України від 2 верес. 1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>
137. Про Правила етичної поведінки : Закон України від 17 трав. 2012 р. № 4722-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 14. Ст. 94.
138. Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 лип. 1999 р. № 966-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 38. Ст. 348.

139. Про ціни і ціноутворення : Закон України від 21 черв. 2012 р. № 5007-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 19–20. Ст. 190.
140. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03. Київ, 2004. 20 с.
141. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : посібник. Київ : Рад. шк., 1994. 236 с
142. Радзівська Л. К., Пасічник С. Г. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за відп. ред. Л. К. Радзівської. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 528 с.
143. Рогульський С. С. Адміністративно-правові заходи боротьби з корупцією в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2005. 19 с.
144. Родионова Е. В. Социальная природа ответственности. *Социальное и пенсионное право*. 2006. № 3. С. 16–22.
145. Роз'яснення НАЗК щодо декларування нотаріусів від 03 лют. 2017 р. URL: <https://nazk.gov.ua/news/rozyasnennya-nazk-shchodo-deklaruvannya-notariusiv>
146. Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю : затв. рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 11 серп. 2016 р. № 3. URL : https://nazk.gov.ua/sites/default/files/rozyasnennya_15.08.16_15.30_14_0.pdf
147. Роль нотариата в противодействии коррупции и теневой экономике : доклад / Региональный общественный фонд ИНДЕМ. М., 2003. 49 с. URL: <http://www.anti-corr.ru/project.htm>
148. Рудницький С. Сучасні інтерпретації категорії «інтерес» у суспільно – орієнтованих науках в Україні. *Освіта регіону. Політологія, психологія, соціальні комунікації* : укр. наук. журн. 2012. № 2. URL: <http://social-science.com.ua/article/785>

149. Саламатова М. В. Нотаріат України як об'єкт кримінологічного дослідження. *Право та державне управління*. 2014. № 1–2 (14–15). С. 127–132.
150. Саламатова М. В. Проблемні питання визначення рівня латентної злочинності у сфері нотаріальної діяльності. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2014. № 2 (44). С. 99–103.
151. Саламатова М. В. Соціальна обумовленість криміналізації суспільно небезпечних діянь у сфері нотаріальної діяльності. *Право і безпека*. Харків, 2014. № 1 (52). С. 126–131.
152. Святецька І. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. *Юридичний радник*. 2013. № 2 (68) (квітень). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/> або *Мала енциклопедія нотаріуса : наук.-практ. журн.* 2013. № 2. С. 1–4.
153. Серьогін С. С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Харків, 2010. 20 с.
154. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / [пер. з рос.]. Харків : Консум, 2001. 656 с.
155. Словник української мови : в 11 т. / [редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]; Акад. наук Укр. РСР ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1971. Т. 2. 552 с.
156. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011 ТА 2015 / Київ. міжнар. ін.-т соціології. Київ, 2015. 69 с.
157. Старцев О. В. Адміністративно-правове регулювання відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 20 с.
158. Стаття 27. Відповідальність приватного нотаріуса. URL : http://protokol.com.ua/ua/pro_notariat_stattya_27/
159. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 624 с.

160. Тарасова І. В. Особливості нормативно-правового статусу інституту нотаріату в Україні. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Київ, 2014. Вип. 19. С. 84–89.
161. Теорія держави і права : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінформ, 1995. 189 с.
162. Терегейло Ю. Нагальні проблеми системи нотаріату в Україні. *Віче*. 2011. № 12. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2610/>.
163. Ткаченко О. В. Адміністративно-правові засади протидії корупції в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.
164. Файер О. А. Правове регулювання страхування професійної відповідальності нотаріусів в Україні та за кордоном. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2013. № 1042. С. 64–68.
165. Фрис І. П. Уголовная ответственность нотариуса как лица, предоставляющего публичные услуги по УК Украины. *LegasiViata : publicatięstiintifico-practica*. 2014. Nr. 9/2 (273). P. 180–186.
166. Фріс І. П. Кримінально-правове забезпечення охорони нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2015. 231 с.
167. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 40 с.
168. Фурса С. Я. Теоретичні передумови створення правил етики нотаріусів. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2005. № 5. С. 8–13.
169. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Київ : Атіка, 2011. 424 с.
170. Хімченко С. Особливості цивільної відповідальності нотаріуса. *Нотаріат для вас*. 2010. № 3. С. 81–85.

171. Цивільний кодекс України : прийнятий 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
172. Цуканов С. С. Роль нотариата в забезпеченні прав і законних інтересів громадян і підприємців в Російській Федерації. *Евразійський юридический журнал*. 2010. № 2. С. 118–121.
173. Черемных И. Г. Нотариат и нотариальное право России : учеб. пособ. М. : ЕКСМО, 2007. 272 с.
174. Черниш В. М. Історико-правовий аспект вітчизняного нотаріату. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2010. № 1. С. 49–51.
175. Чигвінцева Л. «Ми зробимо все, щоб робота системи нотаріату стала прозорою, а нотаріальні послуги – доступнішими» / бесіду вела Л. Арнаутова. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 11. С. 41–48.
176. Чижмар К. І. Підвищення кваліфікації нотаріусів: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Ужгород, 2014. Вип. 24. Т. 1. С. 162–165.
177. Шабас І. Поняття та ознаки адміністративних корупційних правопорушень за законодавством України. *Юридичний вісник*. 2014. № 6. С. 306–311.
178. Шемшученко Ю. С. Відповідальність юридична. *Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін.]*. К., 1998. Т. 1 : А–Г. С. 437.
179. Шиндель Ю. І. Зловживання повноваженнями на здійснення нотаріальних дій у структурі складу злочину, передбаченого ст. 365-2 КК України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпропетровськ, 2013. № 3. С. 385–392.
180. Шруб І. В. Забезпечення дотримання вимог фінансового контролю суддями як один із основних напрямів боротьби з корупцією в судовій гілці влади. *Актуальні проблеми виявлення та припинення злочинів : матеріали*

круглого столу (Київ, 27 листоп. 2014 р.) / НАВС ; ННПФПСКМ. Київ, 2014. С. 211–213.

181. Шупта І. М. Конфлікт як предмет міждисциплінарних досліджень. *Наука і освіта* : наук.-практ. журн. Південного наукового Центру АПН України. Одеса, 2009. Спецвип. № 7. С. 233–238.

182. Щодо результатів розгляду звернення : лист Міністерства юстиції України від 29 верес. 2011 р. № К-32004-13.1.

183. Kurilo T. S. Location and the role of legal responsibility of notaries in the mechanism of anti-corruption in the sphere of activity of non-commercial activity in Ukraine. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 6/2. P. 62–66.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких висвітлено основні наукові результати дисертації:

1. Курило Т. С. Корупція в органах нотаріату: стан, тенденції та причини поширення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 3 (9). Т. 3. С. 83-87.
2. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Частина 2. С. 123-128.
3. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина друга). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Випуск 6-2. Т. 1. С. 88-92.
4. Курило Т. С. Особливості адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Випуск 41. Т. 3. С. 84-89.
5. Курило Т. С. Особенности объективной стороны административного правонарушения, предусмотренного ст. 172-5 КУоАП, совершаемые нотариусами в Украине. *Право и Закон*. 2017. № 2. С. 107-112. (Киргизька Республіка).
6. Kurilo T. S. Location and the role of legal responsibility of notaries in the mechanism of anti-corruption in the sphere of activity of non-commercial activity in Ukraine. *Visegrad journal on human rights*. 2015. № 6/2. P. 62-66. (Словацька Республіка).

7. Курило Т. С. «Подарунок» як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУпАП, вчиненого нотаріусом. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Випуск 2. Т. 3. С. 88-92.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Курило Т. С. Форми корупції в нотаріальній системі. *Актуальні питання правової теорії та юридичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 12-13 серп. 2016 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2016. С. 90-92.

9. Курило Т. С. Специфічні риси корупції в нотаріальній системі. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 28-29 жовт. 2016 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2016. С. 65-67.

10. Курило Т. С. Наслідки поширення корупції в нотаріальній системі. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція* (м. Київ, 10-11 берез. 2017 р.). К.: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65- 68.

11. Курило Т. С. Передумови поширення антикорупційних обмежень і заборон на сферу надання нотаріальних послуг. *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 24-25 лют. 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2017. С. 58-63.

Додаток Б

ПРОЕКТ

Закон України

«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо посилення адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією»

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення:

1) Статтю 172-4 доповнити ч. 3 наступного змісту:

«Порушення іншими особами, на яких поширюється дія антикорупційного законодавства, встановлених для них додаткових чи інших спеціальних обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, –

тягне за собою накладення штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією отриманого доходу від підприємницької діяльності чи винагороди від роботи за сумісництвом».

2) частину 3 вважати частиною 4 і викласти в такій редакції:

«Дії, передбачені частиною першою, другою або третьою ...» і далі за текстом.

3) Примітку до статті 172-4 доповнити новим реченням наступного змісту:

«Суб'єктом правопорушень у частинах третій та четвертій цієї статті є також особи, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» і щодо яких Законом встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності».

4) Назву статті 172-5 викласти в такій редакції:

«Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків та правил поводження з ними»

5) Частину 1 статті 172-5 викласти в такій редакції:

«Порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків та правил поводження з ними».

6) Частину 1 статті 172-7 викласти в такій редакції:

«Неповідомлення або несвоєчасне повідомлення особою без поважних причин у встановлених законом випадках та порядку про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів ...» і далі за текстом.

7) Статтю 172-7 доповнити ч. 3 наступного змісту:

«Порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів, - тягнуть за собою накладення штрафу від двохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.».

8) Частину 3 статті 172-7 вважати частиною 4 і викласти в такій редакції:

«Дії, передбачені частиною першою, другою, або третьою, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за такі ж порушення,» і далі по тексту.

9) Частину 1 статті 172-8 викласти в такій редакції:

«Незаконне розголошення або використання в інший спосіб особою у своїх інтересах, а також в інтересах інших осіб інформації, яка стала їй відома у зв'язку з виконанням службових повноважень ...» і далі за текстом.

10) Примітку до статті 172-8 викласти в такій редакції:

«Примітка. Суб'єктом правопорушень у цій статті є особи, зазначені у пункті 1, 2 частини першої статті 3 та статті 26 Закону України «Про запобігання корупції» ...» і далі за текстом.

II. Внести зміни до Закону України «Про запобігання корупції»:

1) Частина 2 статті 23 доповнити новим абзацом наступного змісту:

«Такими, що відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність є подарунки, які даруються відкрито, в урочистій обстановці чи під час офіційних заходів, візитів, свят; дарування яких передбачене нормами дипломатичного протоколу, загальноновизнаними нормами етикету чи національними традиціями; характер яких відповідає обстановці дарування та приводу, з якого він дарується; розмір яких не перевищує середньостатистичні показники».

2) Пункт 4 частини 1 статті 24 викласти в такій редакції:

«4) невідкладно, але не пізніше одного робочого дня повідомити про пропозицію безпосереднього керівника (за наявності) або керівника відповідного органу, підприємства, установи, організації, спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції».

3) Абзац 2 частини 2 статті 24 викласти в такій редакції:

«Про виявлення майна, що може бути неправомірною вигодою, або подарунка безпосередній керівник або керівник відповідного органу, підприємства, установи, організації у той же день зобов'язаний скласти акт, який підписується ним та особою, яка виявила неправомірну вигоду або подарунок».

4) Статтю 25 доповнити новим абзацом наступного змісту:

«5. У разі якщо Конституцією і законами України для осіб, які зазначені у пунктах 1–5 частини першої статті 3 цього Закону, встановлено додаткові чи інші спеціальні обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, то їх додержання забезпечується за спеціальними процедурами. Порушення таких заборон кваліфікується як правопорушення, пов'язане з корупцією, і тягне за собою відповідальність, встановлену законом».

5) Четвертий розділ доповнити статтею 25-1 наступного змісту:

«Стаття 25-1. Обмеження, пов'язані із нерозголошенням інформації.

1. Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пункті 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, забороняється розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах або в інтересах інших осіб інформацію, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових повноважень, крім випадків, встановлених законом».

6) Частина 1 статті 26 викласти в такій редакції:

«Особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначеним у пункті 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, які звільнилися або іншим чином припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється ...» і далі по тексту.

7) Пункт 2 частини 1 статті 28 викласти в такій редакції:

«2) письмово повідомляти не пізніше наступного робочого дня ...» і далі по тексту.

8) Статтю 28 доповнити новою частиною 8 наступного змісту:

«8. Рішення, прийняте особою, зазначеною у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, в умовах реального конфлікту інтересів визнається недійсним і підлягає скасуванню в порядку ст. 67 цього Закону».

9) Статтю 43 виключити з шостого розділу.

III. Внести зміни до Закону України «Про нотаріат»:

1) Частина 4 статті 3 викласти в такій редакції:

«Нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською чи іншою оплачуваною діяльністю (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту), надавати посередницькі послуги під час укладання договорів, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)».

2) Частину 1 статті 5 викласти в такій редакції:

«не розголошувати та не використовувати в інший спосіб у своїх інтересах чи в інтересах третіх осіб інформацію, яка стала відома їм у зв'язку з учиненням нотаріальних дій».

3) Доповнити главу 1 розділу I статтею 5-1 наступного змісту:

«Стаття 5-1. Відповідальність нотаріусів.

У разі вчинення протиправних діянь нотаріуси несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність, установлену законом.

За вчинення корупційного правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією, нотаріуси несуть відповідальність згідно Закону України «Про запобігання корупції».

За невиконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу нотаріуси несуть відповідальність згідно Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій нотаріуса, відшкодовується в порядку, встановленому цим Законом.».

4) Останнє речення статті 9 викласти в такій редакції:

«Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, а також прийняті в умовах реального конфлікту інтересів, є недійсними».

5) Назву статті 21 викласти в такій редакції:

«Стаття 21. Цивільно-правова відповідальність державного нотаріуса».

6) Назву статті 27 викласти в такій редакції:

«Стаття 27. Цивільно-правова відповідальність приватного нотаріуса».

Додаток В**АНКЕТА**

вивчення думки представників нотаріату (державних та приватних нотаріусів, їх помічників, державних службовців Міністерства юстиції України та його територіальних органів) з питань удосконалення інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією

Шановні респонденти!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному опитуванні, що проводиться з метою вироблення рекомендацій з удосконалення інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Анкета анонімна. Ваше прізвище ніде не фіксується. Отримані результати будуть використовуватися в узагальненому вигляді лише з науковою метою.

Для заповнення анкети необхідно прочитати питання та запропоновані варіанти відповідей, вибрати ті з них, що найбільш повно відповідають Вашій думці та поставити відмітку у клітинці біля їх порядкового номера або запропонувати власний варіант.

Ваша допомога буде більш вагомим, якщо Ви намагатиметесь об'єктивно відповідати на поставлені запитання.

1. Яким, на Вашу думку, є рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Сфера надання нотаріальних послуг є занадто корумпованою;
- 2) Рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг у цілому відповідає загальному рівню поширеності корупції в інших сферах публічних відносин;
- 3) Сфера надання нотаріальних послуг є менш корумпованою, ніж інші сфери публічних відносин;
- 4) Корупція у сфері надання нотаріальних послуг відсутня;
- 5) Інша відповідь _____.

2. Що Вам відомо про корупцію в системі нотаріату?

- 1) Найбільш корумпованими є державні нотаріуси;
- 2) Найбільш корумпованими є приватні нотаріуси;
- 3) Найбільш корумпованими є інші суб'єкти, які уповноважені надавати нотаріальні послуги;
- 4) Рівень і масштаби корупції в системі нотаріату не залежать від суб'єкта, який надає нотаріальні послуги;
- 5) Інша відповідь _____.

3. Що Вам відомо про вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги?

- 1) Мені особисто пропонували неправомірну вигоду під час отримання нотаріальних послуг;
- 3) Я особисто приймав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг;
- 4) Я особисто вимагав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг;
- 2) Особи, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг, використовували особисті зв'язки;
- 5) Мені з достовірних джерел відомі випадки вчинення корупційних правопорушень моїми колегами;

- 6) Мені не відомі випадки вчинення корупційних правопорушень моїми колегами;
- 7) Інша відповідь _____.

4. Які з перерахованих причин, на Вашу думку, обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень;
- 2) Недоліки діяльності органів, на які, згідно чинного законодавства, покладаються повноваження з протидії корупції;
- 3) Формальний характер та низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством;
- 4) Низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення;
- 5) Сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг;
- 6) Сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг;
- 7) Незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства;
- 8) Низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів;
- 9) Переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства;
- 10) Високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг;
- 11) Інша відповідь _____.

5. Чи звернулися б Ви до правоохоронних органів із відповідним повідомленням у випадку, коли Вам стало відомо про факт порушення антикорупційного законодавства Вашими колегами?

- 1) Так, обов'язково;
- 2) Ні, тому що таке звернення буде безрезультативним;
- 3) Ні, тому що працівники правоохоронних органів використовують таке звернення для неправомірного особистого збагачення;
- 4) Інша відповідь _____.

6. На Вашу думку, на скільки ефективними є антикорупційні заходи, які передбачені чинним законодавством і застосовуються з метою протидії корупції в нотаріальній системі?

- 1) Такі антикорупційні заходи є достатньо дієвими і відповідають сучасному рівню та поширеності корупції в нотаріальній системі;
- 2) Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи є малоефективними, а тому їх система має бути суттєво розширена і доповнена більш суворими заходами впливу;
- 3) Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи неправомірно обмежують деякі професійні права і свободи нотаріусів, а тому мають бути скорочені і послаблені;
- 5) Інша відповідь _____.

7. Яке Ваше особисте ставлення до корумпованості нотаріату?

- 1) Корупція в нотаріаті є звичним і досить поширеним явищем, а тому я сприймаю її абсолютно нейтрально;
- 2) Корупція в нотаріаті – це найбільш прийнятний, надійний та оптимальний спосіб вирішення проблемних питань, а тому я сприймаю її позитивно;

- 3) Без надання неправомірної вигоди нотаріусу неможливо вирішити більшість проблемних питань, а тому корупція в нотаріаті - об'єктивно необхідна;
- 4) Корупція в нотаріаті – це неприйнятний шлях вирішення питань, а тому я сприймаю її негативно;
- 5) Інша відповідь _____.

8. Як Ви можете оцінити ефективність антикорупційної діяльності суб'єктів, покликаних протидіяти корупції в органах нотаріату?

- 1) Діяльність суб'єктів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є досить ефективною і такою, що спроможна подолати корупцію в зазначеній сфері;
- 2) Органи, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, виконують свої обов'язки формально, безініціативно, а тому лише фіксують стан корупції в нотаріаті, а не протидіють їй;
- 3) Діяльність органів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є неефективною, безсистемною, та деструктивною;
- 4) Інша відповідь _____.

9. На які з перерахованих суб'єктів, на Вашу думку, має бути покладено відповідальність за стан протидії корупції в органах нотаріату?

- 1) На вищі органи державної влади (Президента України, ВРУ, КМУ, ВСУ);
- 2) На Мін'юст;
- 3) На прокуратуру;
- 4) На правоохоронні органи;
- 5) На спеціально створені антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, САП тощо);
- 6) На органи професійного самоврядування нотаріусів;
- 7) На громадськість, у тому числі ЗМІ;
- 8) Інша відповідь _____.

10. Чи порушували Ви антикорупційне законодавства під час надання нотаріальних послуг?

- 1) Ні. Я завжди намагаюсь вчасно та якісно надавати нотаріальні послуги, не вимагаючи від клієнтів додаткових фінансових витрат;
- 2) Так. Я особисто вимагав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг;
- 3) Так. Я погодився прийняти запропоновану мені неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг;
- 4) Під час надання нотаріальних послуг я не вимагаю неправомірну вигоду, водночас, пропоную клієнту «прискорити» роботу чи подолати певні бюрократичні перешкоди за додаткову плату;
- 5) Особисто я не порушував антикорупційне законодавство, однак мені відомі випадки вчинення корупційних правопорушень моїми колегами;
- 6) Інша відповідь _____.

11. На скільки добре Ви обізнані із положеннями антикорупційного законодавства, а також з вимогами, обмеженнями та заборонами, які ним встановлені для нотаріусів?

- 1) Мені відомі положення антикорупційного законодавства і я добре розумію зміст вимог, обмежень та заборон, які ним встановлюються для нотаріусів;
- 2) Я не достатньо обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства, а також не розумію деяких вимог, обмежень та заборон, які ним встановлені для нотаріусів;

- 3) Я не обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства і мені не відомі вимоги, обмеження та заборони, які ним встановлені для нотаріусів;
- 4) Інша відповідь _____.

12. Як з перерахованих нижче факторів стримують Вас від порушення антикорупційного законодавства?

- 1) Вірність присязі, прагнення чесно та сумлінно виконувати свої обов'язки;
- 2) Страх перед можливістю притягнення до відповідальності;
- 3) Страх перед можливим анулюванням свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- 4) Негативний досвід колег, які були притягнуті до відповідальності;
- 5) Інша відповідь _____.

13. На Вашу думку, чи достатньо конкретизованими є законодавчі норми, які регулюють порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності?

- 1) Так, в Законі України «Про нотаріат» чітко прописано підстави та порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності;
- 2) Закон України «Про нотаріат» в достатній мірі регулює порядок притягнення нотаріусів лише до цивільно-правової відповідальності й практично не визначає особливості їх адміністративної та дисциплінарної відповідальності;
- 3) Ні, а тому Закон України «Про нотаріат» необхідно доповнити окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності;
- 4) Інша відповідь _____.

14. На Вашу думку, які органи (посадових осіб) доцільно наділити повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, з метою забезпечення їх об'єктивного, справедливого та кваліфікованого розгляду?

- 1) Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 2) Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише органи юстиції;
- 3) Правом складання таких протоколів має бути наділене широке коло суб'єктів: і правоохоронні органи, і органи юстиції, і спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 4) Інша відповідь _____.

15. На вашу думку, встановлення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є виправданим?

- 1) Оскільки нотаріуси на сьогодні не відносяться до переліку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вони повинні нести «обмежену» відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Перелік статей глави 13-А КУпАП, за якими нотаріуси можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, не відповідає нинішньому рівню корумпованості нотаріальної системи, а тому має бути розширений;
- 3) У зв'язку з тим, що нотаріуси не є державними службовцями, їх взагалі не доцільно відносити до переліку суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 4) Інша відповідь _____.

16. На вашу думку, яку роль у протидії корупції відіграють законодавчо закріплені обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків?

- 1) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків, у зв'язку із низьким рівнем ефективності його реалізації, суттєво не впливає на стан корумпованості нотаріальної системи;
- 2) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків відіграє важливу роль та особливе значення в механізмі протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг;
- 3) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків може відігравати важливу роль у протидії корупції, однак лише за умови забезпечення його належного і безумовного виконання;
- 4) Інша відповідь _____.

17. На Вашу думку, чи є необхідність у закріпленні на законодавчому рівні офіційних параметрів «подарунків, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність»?

- 1) Так, такі параметри мають важливе практичне значення і дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а з іншого – випадків безпідставного уникнення ними справедливого покарання;
- 2) Ні, оскільки це поняття має оціночний характер і з'ясування відповідності подарунка загально визнаним уявленням про гостинність має відбуватись у кожному конкретному випадку;
- 3) Інша відповідь _____.

18. На Вашу думку, чи існує необхідність у розширенні диспозиції ст. 172-5 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, і доповнення її окремим положенням про «порушення встановленого порядку поведінки з подарунками»?

- 1) Так, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП суттєво обмежує профілактичний потенціал аналізованого антикорупційного обмеження і дозволяє багатьом порушникам безпідставно уникати адміністративної відповідальності;
- 2) Ні, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП достатньо чітке та лаконічне, й охоплює всі передбачені антикорупційним законодавством обмеження щодо одержання подарунків;
- 3) Інша відповідь _____.

19. На Вашу думку, в яких сферах діяльності нотаріуса з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів?

- 1) Надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій;
- 2) Виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес;
- 3) Володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо;
- 4) Виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної;
- 5) Існування родинних чи дружніх стосунків із особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління;
- 6) Наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невіршених судових спорів;
- 7) Володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення;
- 8) Інша відповідь _____.

20. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок врегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах:
 - А) внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів;
 - Б) наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»;
 - В) Інша відповідь _____;
- 2) В головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів;
- 3) Розширити рамки об'єктивної сторони ч. 1 ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне» повідомлення про нього;
- 4) Доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів;
- 5) Необхідно розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів;
- 6) Необхідно внести зміни до чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за ч. 1 ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин»;
- 7) Необхідно деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів;
- 8) Необхідно розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів»;
- 9) Інша відповідь _____.

21. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією?

- 1) На сьогодні немає необхідності у розширенні меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Передбачити адміністративну відповідальність за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;
- 3) Передбачити адміністративну відповідальність за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень;
- 4) Поширити на нотаріусів вимоги фінансового контролю;
- 5) Інша відповідь _____.

22. На Вашу думку, чи необхідно розширювати перелік і зміст встановлених для нотаріусів обмежень і заборон щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності?

- 1) Ні, оскільки закріплений на сьогодні в чинному законодавстві перелік і зміст таких правообмежень дозволяє в повній мірі виконувати поставлені перед ними завдання;

- 2) Так, оскільки закріплені на сьогодні в чинному законодавстві правообмеження є неефективними, а їх перелік – не достатнім для того, щоб максимально унеможливити виникнення ситуації конфлікту інтересів між приватними та службовими інтересами нотаріуса;
- 3) Інша відповідь _____.

23. На Вашу думку, які з перерахованих нижче обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності доцільно встановити для нотаріусів?

- 1) займатися підприємницькою діяльністю;
- 2) займатися іншою оплачуваною діяльністю;
- 3) займатися адвокатською діяльністю;
- 4) надавати посередницькі послуги під час укладання договорів;
- 5) займатися викладацькою діяльністю;
- 6) займатися науковою діяльністю;
- 7) займатися творчою діяльністю;
- 8) займатися медичною практикою;
- 9) займатись інструкторською практикою;
- 10) займатися суддівською практикою зі спорту;
- 11) бути засновником адвокатських об'єднань;
- 12) перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування;
- 13) перебувати у штаті інших юридичних осіб
- 14) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації);
- 15) Інша відповідь _____.

24. На Вашу думку, чи доцільно відносити нотаріусів до переліку суб'єктів, які несуть адміністративну відповідальність за ст. 172-4 КУпАП?

- 1) Ні, оскільки нотаріуси не відносяться до переліку суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а тому розширення меж їх адміністративної деліктоздатності є прямим порушенням їх прав і свобод;
- 2) Так, оскільки встановлення для нотаріусів адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності суттєво підвищить дієвість та результативність даного антикорупційного обмеження;
- 3) Інша відповідь _____.

25. Які заходи, на Вашу думку, необхідно вжити з метою підвищення ефективності такого превентивного антикорупційного механізму, як «заборона на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням професійних повноважень»?

- 1) Внести зміни до галузевого законодавства і закріпити у ньому більш адекватні заходи запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації;
- 2) Закріпити антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширити сферу їх дії на максимально широке коло осіб;
- 3) Розширити перелік суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів;

- 4) Оскільки нотаріуси все частіше працюють на задоволення інтересів третіх осіб, заходи адміністративної відповідальності повинні охоплювати всі можливі прояви їх протиправних мотивів;
- 5) Інша відповідь _____.

26. Які з перерахованих антикорупційних заходів, спрямованих на протидію корупції в нотаріаті, на Вашу думку, є найбільш ефективними?

- 1) Притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Притягнення нотаріусів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 3) Притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 4) Притягнення нотаріусів до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 5) Встановлення для нотаріусів обмежень і заборон, пов'язаних із їх професійною діяльністю;
- 9) Інша відповідь _____.

27. На Вашу думку, які способи протидії корупції в нотаріальній системі є найбільш ефективними на сьогодні?

- 1) Скарга до відповідного територіального управління юстиції;
- 2) Скарга до Міністерства юстиції України;
- 3) Звернення до органів професійного самоврядування нотаріусів (нотаріальної палати);
- 4) Звернення до суду;
- 5) Звернення із заявою до правоохоронних органів (поліція, прокуратура, СБУ тощо);
- 6) Звернення із заявою до спеціальних антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, САП тощо);
- 7) Висвітлення події в ЗМІ (радіо, телебачення, преса, Інтернет);
- 8) Звернення за допомогою до відповідних громадських організацій;
- 9) Інша відповідь _____.

ДЯКУЄМО ЗА НАДАНУ ІНФОРМАЦІЮ!

Додаток Г

Зведені дані

результатів соціологічного опитування представників нотаріату (державних та приватних нотаріусів, їх помічників, державних службовців Міністерства юстиції України та його територіальних органів) з питань удосконалення інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, проведеного в рамках дисертаційного дослідження на тему «Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної діяльності в Україні»

Всього опитано:

300 представників нотаріату – державних та приватних нотаріусів, їх помічників, державних службовців Міністерства юстиції України та його територіальних органів

№ з/п	Питання	Представники нотаріату	
		Кількість осіб	Питома вага у %
1	Яким, на Вашу думку, є рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Сфера надання нотаріальних послуг є занадто корумпованою	35	12
	Рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг у цілому відповідає загальному рівню поширеності корупції в інших сферах публічних відносин	92	31
	Сфера надання нотаріальних послуг є менш корумпованою, ніж інші сфери публічних відносин	145	48
	Корупція у сфері надання нотаріальних послуг відсутня	24	8
	Інша відповідь	4	1
2	Що Вам відомо про корупцію в системі нотаріату?		
	Найбільш корумпованими є державні нотаріуси	202	67
	Найбільш корумпованими є приватні нотаріуси	129	43
	Найбільш корумпованими є інші суб'єкти, які уповноважені надавати нотаріальні послуги	17	6
	Рівень і масштаби корупції в системі нотаріату не залежать від суб'єкта, який надає нотаріальні послуги	77	26
	Інша відповідь	7	2
3	Що Вам відомо про вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги?		
	Мені особисто пропонували неправомірну вигоду під час отримання нотаріальних послуг	46	15
	Я особисто приймав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг	15	5
	Я особисто вимагав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг	4	1
	Особи, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг, використовували особисті зв'язки	83	28
	Мені з достовірних джерел відомі випадки вчинення	63	21

	корупційних правопорушень моїми колегами		
	Мені не відомі випадки вчинення корупційних правопорушень моїми колегами	83	28
	Інша відповідь	6	2
4	Які з перерахованих причин, на Вашу думку, обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень	94	31
	Недоліки діяльності органів, на які, згідно чинного законодавства, покладаються повноваження з протидії корупції	104	35
	Формальний характер та низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством	107	36
	Низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення	64	21
	Сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг	192	64
	Сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг	140	47
	Незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства	63	31
	Низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів	121	40
	Переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства	83	28
	Високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг	79	26
5	Чи звернулися б Ви до правоохоронних органів із відповідним повідомленням у випадку, коли Вам стало відомо про факт порушення антикорупційного законодавства Вашими колегами?		
	Так, обов'язково	25	8
	Ні, тому що таке звернення буде без результативним	188	63
	Ні, тому що працівники правоохоронних органів використають таке звернення для неправомірного особистого збагачення	39	13
	Інша відповідь	48	16
6	На Вашу думку, на скільки ефективними є антикорупційні заходи, які передбачені чинним законодавством і застосовуються з метою протидії корупції в нотаріальній системі?		
	Такі антикорупційні заходи є достатньо дієвими і відповідають сучасному рівню та поширеності корупції в нотаріальній системі	116	39

	Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи є малоефективними, а тому їх система має бути суттєво розширена і доповнена більш суворими заходами впливу	39	13
	Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи неправомірно обмежують деякі професійні права і свободи нотаріусів, а тому мають бути скорочені і послаблені	124	41
	Інша відповідь	21	7
7	Яке Ваше особисте ставлення до корумпованості нотаріату?		
	Корупція в нотаріаті є звичним і досить поширеним явищем, а тому я сприймаю її абсолютно нейтрально	98	33
	Корупція в нотаріаті – це найбільш прийнятний, надійний та оптимальний спосіб вирішення проблемних питань, а тому я сприймаю її позитивно	63	21
	Без надання неправомірної вигоди нотаріусу неможливо вирішити більшість проблемних питань, а тому корупція в нотаріаті - об'єктивно необхідна	22	7
	Корупція в нотаріаті – це неприйнятний шлях вирішення питань, а тому я сприймаю її негативно	95	32
	Інша відповідь	22	7
8	Як Ви можете оцінити ефективність антикорупційної діяльності суб'єктів, покликаних протидіяти корупції в органах нотаріату?		
	Діяльність суб'єктів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є досить ефективною і такою, що спроможна подолати корупцію в зазначеній сфері	82	27
	Органи, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, виконують свої обов'язки формально, безініціативно, а тому лише фіксують стан корупції в нотаріаті, а не протидіють їй	123	41
	Діяльність органів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є неефективною, безсистемною, та деструктивною	95	32
	Інша відповідь	0	0
9	На які з перерахованих суб'єктів, на Вашу думку, має бути покладено відповідальність за стан протидії корупції в органах нотаріату?		
	На вищі органи державної влади (Президента України, ВРУ, КМУ, ВСУ)	64	21
	На Мін'юст	153	51
	На прокуратуру	110	37
	На правоохоронні органи	210	70
	На спеціально створені антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, САП тощо)	236	79
	На органи професійного самоврядування нотаріусів	111	37
	На громадськість, у тому числі ЗМІ	72	24
Інша відповідь	37	12	
10	Чи порушували Ви антикорупційне законодавства під час надання нотаріальних послуг?		
	Ні. Я завжди намагаюсь вчасно та якісно надавати	257	86

	нотаріальні послуги, не вимагаючи від клієнтів додаткових фінансових витрат		
	Так. Я особисто вимагав неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг	4	1
	Так. Я погодився прийняти запропоновану мені неправомірну вигоду від осіб, які звернулись за отриманням нотаріальних послуг	14	5
	Під час надання нотаріальних послуг я не вимагаю неправомірну вигоду, водночас, пропоную клієнту «прискорити» роботу чи подолати певні бюрократичні перешкоди за додаткову плату	83	28
	Особисто я не порушував антикорупційне законодавство, однак мені відомі випадки вчинення корупційних правопорушень моїми колегами	67	22
	Інша відповідь	61	20
11	На скільки добре Ви обізнані із положеннями антикорупційного законодавства, а також з вимогами, обмеженнями та заборонами, які ним встановлені для нотаріусів?		
	Мені відомі положення антикорупційного законодавства і я добре розумію зміст вимог, обмежень та заборон, які ним встановлюються для нотаріусів	127	42
	Я не достатньо обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства, а також не розумію деяких вимог, обмежень та заборон, які ним встановлені для нотаріусів	111	37
	Я не обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства і мені не відомі вимоги, обмеження та заборони, які ним встановлені для нотаріусів	27	9
	Інша відповідь	35	12
12	Як з перерахованих нижче факторів стримують Вас від порушення антикорупційного законодавства?		
	Вірність присяги, прагнення чесно та сумлінно виконувати свої обов'язки	53	18
	Страх перед можливістю притягнення до відповідальності	108	36
	Страх перед можливим анулюванням свідчення про право на зайняття нотаріальною діяльністю	68	23
	Негативний досвід колег, які були притягнуті до відповідальності	64	21
	Інша відповідь	7	2
13	На Вашу думку, чи достатньо конкретизованими є законодавчі норми, які регулюють порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності?		
	Так, в Законі України «Про нотаріат» чітко прописано підстави та порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності	65	22
	Закон України «Про нотаріат» в достатній мірі регулює порядок притягнення нотаріусів лише до цивільно-правової відповідальності й практично не визначає особливості їх адміністративної та дисциплінарної відповідальності	63	21
	Ні, а тому Закон України «Про нотаріат» необхідно	163	54

	доповнити окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності		
	Інша відповідь	9	3
14	На Вашу думку, які органи (посадових осіб) доцільно наділити повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, з метою забезпечення їх об'єктивного, справедливого та кваліфікованого розгляду?		
	Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції	233	78
	Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише органи юстиції	33	11
	Правом складання таких протоколів має бути наділене широке коло суб'єктів: і правоохоронні органи, і органи юстиції, і спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції	24	8
	Інша відповідь	10	3
15	На Вашу думку, встановлення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є виправданим?		
	Оскільки нотаріуси на сьогодні не відносяться до переліку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вони повинні нести «обмежену» відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією	169	56
	Перелік статей глави 13-А КУпАП, за якими нотаріуси можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, не відповідає нинішньому рівню корумпованості нотаріальної системи, а тому має бути розширений	81	27
	У зв'язку з тим, що нотаріуси не є державними службовцями, їх взагалі не доцільно відносити до переліку суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією	38	13
	Інша відповідь	12	4
16	На Вашу думку, яку роль у протидії корупції відіграють законодавчо закріплені обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків?		
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків, у зв'язку із низьким рівнем ефективності його реалізації, суттєво не впливає на стан корумпованості нотаріальної системи	34	11
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків відіграє важливу роль та особливе значення в механізмі протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг	234	78
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків може відігравати важливу роль у протидії корупції, однак лише за умови забезпечення його належного і безумовного виконання	23	8

	Інша відповідь	9	3
17	На Вашу думку, чи є необхідність у закріпленні на законодавчому рівні офіційних параметрів «подарунків, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність»?		
	Так, такі параметри мають важливе практичне значення і дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а з іншого – випадків безпідставного уникнення ними справедливого покарання	169	56
	Ні, оскільки це поняття має оціночний характер і з'ясування відповідності подарунка загально визнаним уявленням про гостинність має відбуватись у кожному конкретному випадку	105	35
	Інша відповідь	26	9
18	На Вашу думку, чи існує необхідність у розширенні диспозиції ст. 172-5 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, і доповнення її окремим положенням про «порушення встановленого порядку поведження з подарунками»?		
	Так, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП суттєво обмежує профілактичний потенціал аналізованого антикорупційного обмеження і дозволяє багатьом порушникам безпідставно уникати адміністративної відповідальності	148	49
	Ні, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП достатньо чітке та лаконічне, й охоплює всі передбачені антикорупційним законодавством обмеження щодо одержання подарунків	129	43
	Інша відповідь	23	8
19	На Вашу думку, в яких сферах діяльності нотаріуса з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів?		
	Надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій	199	66
	Виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес	101	34
	Володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо	139	46
	Виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної	183	61
	Існування родинних чи дружніх стосунків із особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління	226	75
	Наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невіршених судових спорів	113	38
	Володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення	184	61

	Інша відповідь	47	16
20	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок врегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах	172	57
	А) внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів	165	55
	Б) наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»	95	32
	В) Інша відповідь	36	12
	В головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів	133	44
	Розширити рамки об'єктивної сторони ч. 1 ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне» повідомлення про нього	142	47
	Доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів	148	49
	Необхідно розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів	95	32
	Необхідно внести зміни до чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за ч. 1 ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин»	158	53
	Необхідно деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів	177	59
	Необхідно розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів»	193	64
Інша відповідь	62	21	
21	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією?		
	На сьогодні немає необхідності у розширенні меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією	65	22
	Передбачити адміністративну відповідальність за	145	48

	порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності		
	Передбачити адміністративну відповідальність за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень	169	56
	Поширити на нотаріусів вимоги фінансового контролю	78	26
	Інша відповідь	17	6
22	На Вашу думку, чи необхідно розширювати перелік і зміст встановлених для нотаріусів обмежень і заборон щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності?		
	Ні, оскільки закріплений на сьогодні в чинному законодавстві перелік і зміст таких правообмежень дозволяє в повній мірі виконувати поставлені перед ними завдання	74	25
	Так, оскільки закріплені на сьогодні в чинному законодавстві правообмеження є неефективними, а їх перелік – не достатнім для того, щоб максимально унеможливити виникнення ситуації конфлікту інтересів між приватними та службовими інтересами нотаріуса	211	70
	Інша відповідь	15	5
23	На Вашу думку, які з перерахованих нижче обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності доцільно встановити для нотаріусів?		
	займатися підприємницькою діяльністю	274	91
	займатися іншою оплачуваною діяльністю	265	88
	займатися адвокатською діяльністю	241	80
	надавати посередницькі послуги під час укладання договорів	197	66
	займатися викладацькою діяльністю	0	0
	займатися науковою діяльністю	1	0
	займатися творчою діяльністю	0	0
	займатися медичною практикою	10	3
	займатись інструкторською практикою	17	6
	займатися суддівською практикою зі спорту	12	4
	бути засновником адвокатських об'єднань	211	70
	перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування	283	94
	перебувати у штаті інших юридичних осіб	224	75
входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)	185	62	
Інша відповідь	28	9	
24	На Вашу думку, чи доцільно відносити нотаріусів до переліку суб'єктів, які несуть адміністративну відповідальність за ст. 172-4 КУпАП?		

	Ні, оскільки нотаріуси не відносяться до переліку суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а тому розширення меж їх адміністративної деліктоздатності є прямим порушенням їх прав і свобод	118	39
	Так, оскільки встановлення для нотаріусів адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності суттєво підвищить дієвість та результативність даного антикорупційного обмеження	144	48
	Інша відповідь	38	13
25	Які заходи, на Вашу думку, необхідно вжити з метою підвищення ефективності такого превентивного антикорупційного механізму, як «заборона на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням професійних повноважень»?		
	Внести зміни до галузевого законодавства і закріпити у ньому більш адекватні заходи запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації	166	55
	Закріпити антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширити сферу їх дії на максимально широке коло осіб	170	57
	Розширити перелік суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів	113	38
	Оскільки нотаріуси все частіше працюють на задоволення інтересів третіх осіб, заходи адміністративної відповідальності повинні охоплювати всі можливі прояви їх протиправних мотивів	99	33
	Інша відповідь	43	14
26	Які з перерахованих антикорупційних заходів, спрямованих на протидію корупції в нотаріаті, на Вашу думку, є найбільш ефективними?		
	Притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією	158	53
	Притягнення нотаріусів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	64	21
	Притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	125	42
	Притягнення нотаріусів до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	142	47
	Встановлення для нотаріусів обмежень і заборон, пов'язаних із їх професійною діяльністю	151	50
	Інша відповідь	50	17
27	На Вашу думку, які способи протидії корупції в нотаріальній системі є найбільш ефективними на сьогодні?		

скарга до відповідного територіального управління юстиції	104	35
скарга до Міністерства юстиції України	123	41
звернення до органів професійного самоврядування нотаріусів (нотаріальної палати)	37	12
звернення до суду	146	49
звернення із заявою до правоохоронних органів (поліція, прокуратура, СБУ тощо)	267	89
звернення із заявою до спеціальних антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, САП тощо)	224	75
висвітлення події в ЗМІ (радіо, телебачення, преса, Інтернет)	196	65
звернення за допомогою до відповідних громадських організацій	74	25
Інша відповідь	38	13

Додаток Д

АНКЕТА

вивчення думки пересічних громадян, які безпосередньо отримували нотаріальні послуги, з питань удосконалення інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією

Шановні респонденти!

Просимо Вас взяти участь у соціологічному опитуванні, що проводиться з метою вироблення рекомендацій з удосконалення інституту адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією.

Анкета анонімна. Ваше прізвище ніде не фіксується. Отримані результати будуть використовуватися в узагальненому вигляді лише з науковою метою.

Для заповнення анкети необхідно прочитати питання та запропоновані варіанти відповідей, вибрати ті з них, що найбільш повно відповідають Вашій думці та поставити відмітку у клітинці біля їх порядкового номера або запропонувати власний варіант.

Ваша допомога буде більш вагомю, якщо Ви намагатиметесь об'єктивно відповідати на поставлені запитання.

1. Яким, на Вашу думку, є рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Сфера надання нотаріальних послуг є занадто корумпованою;
- 2) Рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг у цілому відповідає загальному рівню поширеності корупції в інших сферах публічних відносин;
- 3) Сфера надання нотаріальних послуг є менш корумпованою, ніж інші сфери публічних відносин;
- 4) Корупція у сфері надання нотаріальних послуг відсутня;
- 5) Інша відповідь _____.

2. Що Вам відомо про корупцію в системі нотаріату?

- 1) Найбільш корумпованими є державні нотаріуси;
- 2) Найбільш корумпованими є приватні нотаріуси;
- 3) Найбільш корумпованими є інші суб'єкти, які уповноважені надавати нотаріальні послуги;
- 4) Рівень і масштаби корупції в системі нотаріату не залежать від суб'єкта, який надає нотаріальні послуги;
- 5) Інша відповідь _____.

3. Що Вам відомо про вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги?

- 1) Я особисто давав (пропонував) неправомірну вигоду під час отримання нотаріальних послуг;
- 2) З мене вимагали надання неправомірної вигоди під час отримання нотаріальних послуг;
- 3) Я особисто використовував особисті зв'язки під час отримання нотаріальної послуги;
- 4) Мені з достовірних джерел відомі випадки вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги;
- 5) Мені не відомі випадки вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги;
- 6) Інша відповідь _____.

4. Які з перерахованих причин, на Вашу думку, обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень;
- 2) Недоліки діяльності органів, на які, згідно чинного законодавства, покладаються повноваження з протидії корупції;
- 3) Формальний характер та низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством;
- 4) Низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення;

- 5) Сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг;
- 6) Сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг;
- 7) Незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства;
- 8) Низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів;
- 9) Переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства;
- 10) Високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг;
- 11) Інша відповідь _____.

5. Чи звернулися б Ви до правоохоронних органів із відповідним повідомленням з метою захисту своїх прав, як би під час надання нотаріальних послуг у Вас вимагали надати неправомірну вигоду?

- 1) Так, обов'язково;
- 2) Ні, тому що правоохоронці не вирішать моєї проблеми;
- 3) Ні, тому що таке звернення лише ускладнить процес отримання нотаріальних послуг;
- 4) Інша відповідь _____.

6. На Вашу думку, на скільки ефективними є антикорупційні заходи, які передбачені чинним законодавством і застосовуються з метою протидії корупції в нотаріальній системі?

- 1) Такі антикорупційні заходи є достатньо дієвими і відповідають сучасному рівню та поширеності корупції в нотаріальній системі;
- 2) Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи є малоефективними, а тому їх система має бути суттєво розширена і доповнена більш суворими заходами впливу;
- 3) Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи неправомірно обмежують деякі професійні права і свободи нотаріусів, а тому мають бути скорочені і послаблені;
- 5) Інша відповідь _____.

7. Яке Ваше особисте ставлення до корумпованості нотаріату?

- 1) Корупція в нотаріаті є звичним і досить поширеним явищем, а тому я сприймаю її абсолютно нейтрально;
- 2) Корупція в нотаріаті – це найбільш прийнятний, надійний та оптимальний спосіб вирішення проблемних питань, а тому я сприймаю її позитивно;
- 3) Без надання неправомірної вигоди нотаріусу неможливо вирішити більшість проблемних питань, а тому корупція в нотаріаті - об'єктивно необхідна;
- 4) Корупція в нотаріаті – це неприйнятний шлях вирішення питань, а тому я сприймаю її негативно;
- 5) Інша відповідь _____.

8. Як Ви можете оцінити ефективність антикорупційної діяльності суб'єктів, покликаних протидіяти корупції в органах нотаріату?

- 1) Діяльність суб'єктів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є досить ефективною і такою, що спроможна подолати корупцію в зазначеній сфері;
- 2) Органи, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, виконують свої обов'язки формально, безініціативно, а тому лише фіксують стан корупції в нотаріаті, а не протидіють їй;
- 3) Діяльність органів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є неефективною, безсистемною, та деструктивною;
- 4) Інша відповідь _____.

9. На які з перерахованих суб'єктів, на Вашу думку, має бути покладено відповідальність за стан протидії корупції в органах нотаріату?

- 1) На вищі органи державної влади (Президента України, ВРУ, КМУ, ВСУ);

- 2) На Мін'юст;
- 3) На прокуратуру;
- 4) На правоохоронні органи;
- 5) На спеціально створені антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, САП тощо);
- 6) На органи професійного самоврядування нотаріусів;
- 7) На громадськість, у тому числі ЗМІ;
- 8) Інша відповідь _____.

10. Чи зіштовхувалися Ви із випадками порушення антикорупційного законодавства під час отримання нотаріальних послуг?

- 1) Ні. Нотаріус вчасно та якісно надавав нотаріальні послуги, не вимагаючи від мене додаткових фінансових витрат;
- 2) Так. Під час надання нотаріальних послуг нотаріус прямо вимагав від мене сплатити додаткові кошти, які не передбачені чинним законодавством;
- 3) Під час надання нотаріальних послуг нотаріус прямо не вимагав від мене неправомірну вигоду, водночас створював умови, за яких необхідно було сплачувати додаткові кошти за «прискорення» його роботи чи подолання певних бюрократичних перешкод;
- 4) Інша відповідь _____.

11. На скільки добре Ви обізнані із положеннями антикорупційного законодавства, а також з вимогами, обмеженнями та заборонами, які ним встановлені для нотаріусів?

- 1) Мені відомі положення антикорупційного законодавства і я добре розумію зміст вимог, обмежень та заборон, які ним встановлюються для нотаріусів;
- 2) Я не достатньо обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства, а також не розумію деяких вимог, обмежень та заборон, які ним встановлені для нотаріусів;
- 3) Я не обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства і мені не відомі вимоги, обмеження та заборони, які ним встановлені для нотаріусів;
- 4) Інша відповідь _____.

12. Чи будете Ви захищати свої права у випадку їх порушення неправомірними діями нотаріуса?

- 1) Так, в повній мірі, оскільки законодавцем передбачено ефективні засоби захисту порушених прав;
- 2) Залежно від ситуації, оскільки не всім зловживанням нотаріусів можна протидіяти законними способами;
- 3) Ні, оскільки чинне законодавство не містить дійсно дієвих і ефективних засобів протидії корупції в нотаріальній системі;
- 4) Інша відповідь _____.

13. На Вашу думку, чи достатньо конкретизованими є законодавчі норми, які регулюють порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності?

- 1) Так, в Законі України «Про нотаріат» чітко прописано підстави та порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності;
- 2) Закон України «Про нотаріат» в достатній мірі регулює порядок притягнення нотаріусів лише до цивільно-правової відповідальності й практично не визначає особливості їх адміністративної та дисциплінарної відповідальності;
- 3) Ні, а тому Закон України «Про нотаріат» необхідно доповнити окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності;
- 4) Інша відповідь _____.

14. На Вашу думку, які органи (посадових осіб) доцільно наділити повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, з метою забезпечення їх об'єктивного, справедливого та кваліфікованого розгляду?

- 1) Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 2) Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише органи юстиції;

- 3) Правом складання таких протоколів має бути наділене широке коло суб'єктів: і правоохоронні органи, і органи юстиції, і спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 4) Інша відповідь _____.

15. На Вашу думку, встановлення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є виправданим?

- 1) Оскільки нотаріуси на сьогодні не відносяться до переліку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вони повинні нести «обмежену» відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Перелік статей глави 13-А КУпАП, за якими нотаріуси можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, не відповідає нинішньому рівню корумпованості нотаріальної системи, а тому має бути розширений;
- 3) У зв'язку з тим, що нотаріуси не є державними службовцями, їх взагалі не доцільно відносити до переліку суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 4) Інша відповідь _____.

16. На Вашу думку, яку роль у протидії корупції відіграють законодавчо закріплені обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків?

- 1) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків, у зв'язку із низьким рівнем ефективності його реалізації, суттєво не впливає на стан корумпованості нотаріальної системи;
- 2) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків відіграє важливу роль та особливе значення в механізмі протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг;
- 3) Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків може відігравати важливу роль у протидії корупції, однак лише за умови забезпечення його належного і безумовного виконання;
- 4) Інша відповідь _____.

17. На Вашу думку, чи є необхідність у закріпленні на законодавчому рівні офіційних параметрів «подарунків, що відповідають загальноновизнаним уявленням про гостинність»?

- 1) Так, такі параметри мають важливе практичне значення і дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності, а з іншого – випадків безпідставного уникнення ними справедливого покарання;
- 2) Ні, оскільки це поняття має оціночний характер і з'ясування відповідності подарунка загальноновизнаним уявленням про гостинність має відбуватись у кожному конкретному випадку;
- 3) Інша відповідь _____.

18. На Вашу думку, чи існує необхідність у розширенні диспозиції ст. 172-5 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, і доповнення її окремим положенням про «порушення встановленого порядку поводження з подарунками»?

- 1) Так, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП суттєво обмежує профілактичний потенціал аналізованого антикорупційного обмеження і дозволяє багатьом порушникам безпідставно уникати адміністративної відповідальності;
- 2) Ні, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП достатньо чітке та лаконічне, й охоплює всі передбачені антикорупційним законодавством обмеження щодо одержання подарунків;
- 3) Інша відповідь _____.

19. На Вашу думку, в яких сферах діяльності нотаріуса з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів?

- 1) Надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій;
- 2) Виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес;

- 3) Володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо;
- 4) Виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної;
- 5) Існування родинних чи дружніх стосунків із особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління;
- 6) Наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невіршених судових спорів;
- 7) Володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення;
- 8) Інша відповідь _____.

20. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок врегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг?

- 1) Деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах:
 - А) внести відповідні доповнення до Правил професійної етики нотаріусів;
 - Б) наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»;
 - В) Інша відповідь _____;
- 2) В головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів.
- 3) Розширити рамки об'єктивної сторони ч. 1 ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне» повідомлення про нього;
- 4) Доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів;
- 5) Необхідно розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів;
- 6) Необхідно внести зміни до чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за ч. 1 ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин»;
- 7) Необхідно деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів;
- 8) Необхідно розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів»;
- 9) Інша відповідь _____.

21. На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією?

- 1) На сьогодні немає необхідності у розширенні меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Передбачити адміністративну відповідальність за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності;
- 3) Передбачити адміністративну відповідальність за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень;
- 4) Поширити на нотаріусів вимоги фінансового контролю;
- 5) Інша відповідь _____.

22. На Вашу думку, чи необхідно розширювати перелік і зміст встановлених для нотаріусів обмежень і заборон щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності?

- 1) Ні, оскільки закріплений на сьогодні в чинному законодавстві перелік і зміст таких правообмежень дозволяє в повній мірі виконувати поставлені перед ними завдання;
- 2) Так, оскільки закріплені на сьогодні в чинному законодавстві правообмеження є неефективними, а їх перелік – не достатнім для того, щоб максимально

унеможливити виникнення ситуації конфлікту інтересів між приватними та службовими інтересами нотаріуса;

- 3) Інша відповідь _____.

23. На Вашу думку, які з перерахованих нижче обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності доцільно встановити для нотаріусів?

- 1) займатися підприємницькою діяльністю;
- 2) займатися іншою оплачуваною діяльністю;
- 3) займатися адвокатською діяльністю;
- 4) надавати посередницькі послуги під час укладання договорів;
- 5) займатися викладацькою діяльністю;
- 6) займатися науковою діяльністю;
- 7) займатися творчою діяльністю;
- 8) займатися медичною практикою;
- 9) займатись інструкторською практикою;
- 10) займатися суддівською практикою зі спорту;
- 11) бути засновником адвокатських об'єднань;
- 12) перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування;
- 13) перебувати у штаті інших юридичних осіб;
- 14) входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації);
- 15) Інша відповідь _____.

24. На Вашу думку, чи доцільно відносити нотаріусів до переліку суб'єктів, які несуть адміністративну відповідальність за ст. 172-4 КУпАП?

- 1) Ні, оскільки нотаріуси не відносяться до переліку суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а тому розширення меж їх адміністративної деліктоздатності є прямим порушенням їх прав і свобод;
- 2) Так, оскільки встановлення для нотаріусів адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності суттєво підвищить дієвість та результативність даного антикорупційного обмеження;
- 3) Інша відповідь _____.

25. Які заходи, на Вашу думку, необхідно вжити з метою підвищення ефективності такого превентивного антикорупційного механізму, як «заборона на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням професійних повноважень»?

- 1) Внести зміни до галузевого законодавства і закріпити у ньому більш адекватні заходи запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації.
- 2) Закріпити антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширити сферу їх дії на максимально широке коло осіб.
- 3) Розширити перелік суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів;
- 4) Оскільки нотаріуси все частіше працюють на задоволення інтересів третіх осіб, заходи адміністративної відповідальності повинні охоплювати всі можливі прояви їх протиправних мотивів;
- 5) Інша відповідь _____.

26. Які з перерахованих антикорупційних заходів, спрямованих на протидію корупції в нотаріаті, на Вашу думку, є найбільш ефективними?

- 1) Притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 2) Притягнення нотаріусів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 3) Притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;

- 4) Притягнення нотаріусів до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією;
- 5) Встановлення для нотаріусів обмежень і заборон, пов'язаних із їх професійною діяльністю;
- 9) Інша відповідь _____.

27. На Вашу думку, які способи протидії корупції в нотаріальній системі є найбільш ефективними на сьогодні?

- 1) скарга до відповідного територіального управління юстиції;
- 2) скарга до Міністерства юстиції України;
- 3) звернення до органів професійного самоврядування нотаріусів (нотаріальної палати);
- 4) звернення до суду;
- 5) звернення із заявою до правоохоронних органів (поліція, прокуратура, СБУ тощо);
- 6) звернення із заявою до спеціальних антикорупційних органів (НАЗК, НАБУ, САП тощо);
- 7) висвітлення події в ЗМІ (радіо, телебачення, преса, Інтернет);
- 8) звернення за допомогою до відповідних громадських організацій;
- 9) Інша відповідь _____.

ДЯКУЄМО ЗА НАДАНУ ІНФОРМАЦІЮ!

Додаток Е

Зведені дані
результатів соціологічного опитування пересічних громадян, які безпосередньо
отримували нотаріальні послуги, з питань удосконалення інституту
адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з
корупцією, проведеного в рамках дисертаційного дослідження на тему
«Адміністративно-правові засади протидії корупції в сфері здійснення нотаріальної
діяльності в Україні»

Всього опитано:
500 пересічних громадян, які безпосередньо отримували нотаріальні послуги

№ з/п	Питання	Пересічні громадяни	
		Кількість осіб	Питома вага у %
1	Яким, на Вашу думку, є рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Сфера надання нотаріальних послуг є занадто корумпованою	262	52
	Рівень корупції у сфері надання нотаріальних послуг у цілому відповідає загальному рівню поширеності корупції в інших сферах публічних відносин	104	21
	Сфера надання нотаріальних послуг є менш корумпованою, ніж інші сфери публічних відносин	130	26
	Корупція у сфері надання нотаріальних послуг відсутня	9	2
	Інша відповідь	90	18
2	Що Вам відомо про корупцію в системі нотаріату?		
	Найбільш корумпованими є державні нотаріуси	291	58
	Найбільш корумпованими є приватні нотаріуси	221	44
	Найбільш корумпованими є інші суб'єкти, які уповноважені надавати нотаріальні послуги	20	4
	Рівень і масштаби корупції в системі нотаріату не залежать від суб'єкта, який надає нотаріальні послуги	153	31
	Інша відповідь	55	11
3	Що Вам відомо про вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги?		
	Я особисто давав (пропонував) неправомірну вигоду під час отримання нотаріальних послуг	67	13
	З мене вимагали надання неправомірної вигоди під час отримання нотаріальних послуг	21	5
	Я особисто використовував особисті зв'язки під час отримання нотаріальної послуги	92	18
	Мені з достовірних джерел відомі випадки вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги	174	35
	Мені не відомі випадки вчинення корупційних правопорушень особами, які надають нотаріальні послуги	85	17

	Інша відповідь	58	12
4	Які з перерахованих причин, на Вашу думку, обумовлюють поширеність корупції у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Наділення суб'єктів, які надають нотаріальні послуги, різним обсягом повноважень	81	16
	Недоліки діяльності органів, на які, згідно чинного законодавства, покладаються повноваження з протидії корупції	253	51
	Формальний характер та низька ефективність більшості антикорупційних заходів, які передбачені чинним законодавством	276	55
	Низький рівень професійної етики нотаріусів та їх прагнення до незаконного особистого збагачення	241	48
	Сприйняття громадянами і представниками нотаріального корпусу корупції в нотаріальній системі як невід'ємної складової процесу отримання нотаріальних послуг	256	51
	Сприяння поширенню корупції в нотаріальній системі шляхом надання (пропозиції) неправомірної вигоди чи використання особистих зв'язків під час отримання нотаріальних послуг	213	43
	Незнання громадянами та представниками нотаріального корпусу вимог антикорупційного законодавства	192	38
	Низький рівень заробітної плати та матеріально-технічного забезпечення нотаріусів	124	25
	Переконаність у неможливості притягнення нотаріусів до відповідальності за порушення антикорупційного законодавства	255	51
	Високий рівень бюрократії та тяганини під час отримання нотаріальних послуг	214	43
5	Чи звернулися б Ви до правоохоронних органів із відповідним повідомленням з метою захисту своїх прав, як би під час надання нотаріальних послуг у Вас вимагали надати неправомірну вигоду?		
	Так, обов'язково	47	9
	Ні, тому що правоохоронці не вирішать моєї проблеми	279	56
	Ні, тому що таке звернення лише ускладнить процес отримання нотаріальних послуг	139	28
	Інша відповідь	0	0
6	На Вашу думку, на скільки ефективними є антикорупційні заходи, які передбачені чинним законодавством і застосовуються з метою протидії корупції в нотаріальній системі?		
	Такі антикорупційні заходи є достатньо дієвими і відповідають сучасному рівню та поширеності корупції в нотаріальній системі	123	25
	Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи є малоефективними, а тому їх система має бути суттєво розширена і доповнена більш суворими заходами впливу	286	57
	Передбачені чинним законодавством антикорупційні заходи	45	9

	неправомірно обмежують деякі професійні права і свободи нотаріусів, а тому мають бути скорочені і послаблені		
	Інша відповідь	46	9
7	Яке Ваше особисте ставлення до корумпованості нотаріату?		
	Корупція в нотаріаті є звичним і досить поширеним явищем, а тому я сприймаю її абсолютно нейтрально	236	47
	Корупція в нотаріаті – це найбільш прийнятний, надійний та оптимальний спосіб вирішення проблемних питань, а тому я сприймаю її позитивно	81	16
	Без надання неправомірної вигоди нотаріусу неможливо вирішити більшість проблемних питань, а тому корупція в нотаріаті - об'єктивно необхідна	25	5
	Корупція в нотаріаті – це неприйнятний шлях вирішення питань, а тому я сприймаю її негативно	115	23
	Інша відповідь	43	9
8	Як Ви можете оцінити ефективність антикорупційної діяльності суб'єктів, покликаних протидіяти корупції в органах нотаріату?		
	Діяльність суб'єктів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є досить ефективною і такою, що спроможна подолати корупцію в зазначеній сфері	62	12
	Органи, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, виконують свої обов'язки формально, безініціативно, а тому лише фіксують стан корупції в нотаріаті, а не протидіють їй	174	35
	Діяльність органів, які уповноважені протидіяти корупції в органах нотаріату, є неефективною, безсистемною, та деструктивною	220	44
	Інша відповідь	9	2
9	На які з перерахованих суб'єктів, на Вашу думку, має бути покладено відповідальність за стан протидії корупції в органах нотаріату?		
	На вищі органи державної влади (Президента України, ВРУ, КМУ, ВСУ)	187	37
	На Мін'юст	133	27
	На прокуратуру	206	41
	На правоохоронні органи	412	82
	На спеціально створені антикорупційні органи (НАЗК, НАБУ, САП тощо)	324	65
	На органи професійного самоврядування нотаріусів	56	11
	На громадськість, у тому числі ЗМІ	242	48
Інша відповідь	81	16	
10	Чи зіштовхувалися Ви із випадками порушення антикорупційного законодавства під час отримання нотаріальних послуг?		
	Ні. Нотаріус вчасно та якісно надавав нотаріальні послуги, не вимагаючи від мене додаткових фінансових витрат	117	23
	Так. Під час надання нотаріальних послуг нотаріус прямо вимагав від мене сплатити додаткові кошти, які не	26	5

	передбачені чинним законодавством		
	Під час надання нотаріальних послуг нотаріус прямо не вимагав від мене неправомірну вигоду, водночас створював умови, за яких необхідно було сплачувати додаткові кошти за «прискорення» його роботи чи подолання певних бюрократичних перешкод	229	46
	Інша відповідь	128	26
11	На скільки добре Ви обізнані з положеннями антикорупційного законодавства, а також з вимогами, обмеженнями та заборонами, які ним встановлені для нотаріусів?		
	Мені відомі положення антикорупційного законодавства і я добре розумію зміст вимог, обмежень та заборон, які ним встановлюються для нотаріусів	71	14
	Я не достатньо обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства, а також не розумію деяких вимог, обмежень та заборон, які ним встановлені для нотаріусів	151	30
	Я не обізнаний із положеннями антикорупційного законодавства і мені не відомі вимоги, обмеження та заборони, які ним встановлені для нотаріусів	260	52
	Інша відповідь	18	4
12	Чи будете Ви захищати свої права у випадку їх порушення неправомірними діями нотаріуса?		
	Так, в повній мірі, оскільки законодавцем передбачено ефективні засоби захисту порушених прав	77	15
	Залежно від ситуації, оскільки не всім зловживанням нотаріусів можна протидіяти законними способами	264	53
	Ні, оскільки чинне законодавство не містить дійсно дієвих і ефективних засобів протидії корупції в нотаріальній системі	108	22
	Інша відповідь	51	10
13	На Вашу думку, чи достатньо конкретизованими є законодавчі норми, які регулюють порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності?		
	Так, в Законі України «Про нотаріат» чітко прописано підстави та порядок притягнення нотаріусів до юридичної відповідальності	82	16
	Закон України «Про нотаріат» в достатній мірі регулює порядок притягнення нотаріусів лише до цивільно-правової відповідальності й практично не визначає особливості їх адміністративної та дисциплінарної відповідальності	101	20
	Ні, а тому Закон України «Про нотаріат» необхідно доповнити окремою статтею, що визначає підстави та порядок притягнення нотаріусів до кримінальної, адміністративної та цивільно-правової відповідальності	303	61
	Інша відповідь	14	3
14	На Вашу думку, які органи (посадових осіб) доцільно наділити повноваженнями складати протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, з метою забезпечення їх об'єктивного, справедливого та кваліфікованого розгляду?		

	Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції	411	82
	Правом складання таких протоколів мають бути наділені лише органи юстиції	44	9
	Правом складання таких протоколів має бути наділене широке коло суб'єктів: і правоохоронні органи, і органи юстиції, і спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції	41	9
	Інша відповідь	1	0
15	На Вашу думку, встановлення «обмеженої» адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією, є виправданим?		
	Оскільки нотаріуси на сьогодні не відносяться до переліку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, вони повинні нести «обмежену» відповідальність за правопорушення, пов'язані з корупцією	152	30
	Перелік статей глави 13-А КУпАП, за якими нотаріуси можуть бути притягнуті до відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією, не відповідає нинішньому рівню корумпованості нотаріальної системи, а тому має бути розширений	321	64
	У зв'язку з тим, що нотаріуси не є державними службовцями, їх взагалі не доцільно відносити до переліку суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією	9	2
	Інша відповідь	18	4
16	На Вашу думку, яку роль у протидії корупції відіграють законодавчо закріплені обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків?		
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків, у зв'язку із низьким рівнем ефективності його реалізації, суттєво не впливає на стан корумпованості нотаріальної системи	46	9
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків відіграє важливу роль та особливе значення в механізмі протидії корупції у сфері надання нотаріальних послуг	411	82
	Законодавче закріплення обмеження щодо одержання нотаріусами подарунків може відігравати важливу роль у протидії корупції, однак лише за умови забезпечення його належного і безумовного виконання	38	8
	Інша відповідь	5	1
17	На Вашу думку, чи є необхідність у закріпленні на законодавчому рівні офіційних параметрів «подарунків, що відповідають загально визнаним уявленням про гостинність»?		
	Так, такі параметри мають важливе практичне значення і дозволяють уніфікувати правозастосовчу практику, а також не допустити, з одного боку, випадків безпідставного притягнення нотаріусів до адміністративної	356	71

	відповідальності, а з іншого – випадків безпідставного уникнення ними справедливого покарання		
	Ні, оскільки це поняття має оціночний характер і з'ясування відповідності подарунка загально визнаним уявленням про гостинність має відбуватись у кожному конкретному випадку	111	22
	Інша відповідь	33	7
18	На Вашу думку, чи існує необхідність у розширенні диспозиції ст. 172-5 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, і доповнення її окремим положенням про «порушення встановленого порядку поведження з подарунками»?		
	Так, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП суттєво обмежує профілактичний потенціал аналізованого антикорупційного обмеження і дозволяє багатьом порушникам безпідставно уникати адміністративної відповідальності	431	86
	Ні, оскільки закріплене на сьогодні формулювання ст. 172-5 КУпАП достатньо чітко та лаконічне, й охоплює всі передбачені антикорупційним законодавством обмеження щодо одержання подарунків	64	13
	Інша відповідь	5	1
19	На Вашу думку, в яких сферах діяльності нотаріуса з найбільшою ймовірністю можна очікувати виникнення конфлікту інтересів?		
	Надання особистих переваг при вчиненні нотаріальних дій	372	75
	Виконання деяких адміністративних функцій щодо осіб, з якими у нотаріуса є приватний інтерес	310	62
	Володіння цінними паперами, корпоративними правами, часткою у спільній власності тощо	291	58
	Виконання іншої незабороненої законом діяльності, у тому числі оплачуваної	269	54
	Існування родинних чи дружніх стосунків із особами, які працюють в суміжних галузях чи сферах державного управління	403	81
	Наявність майнових зобов'язань чи особистих конфліктів, невирішених судових спорів	222	45
	Володіння значним обсягом інформації, яка може бути використана з протиправною метою або з метою особистого збагачення	411	82
	Інша відповідь	113	23
20	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою підвищення ефективності законодавчих норм, які регулюють порядок врегулювання конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг?		
	Деталізувати та конкретизувати рамкові положення нового антикорупційного Закону в підзаконних нормативно-правових актах	357	71
	А) внести відповідні доповнення до Правил професійної	341	68

	етики нотаріусів		
	Б) наказом Міністерства юстиції України затвердити «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у сфері надання нотаріальних послуг»	218	44
	В) Інша відповідь	64	13
	В головних територіальних управліннях юстиції Міністерства юстиції України в АРК, в областях, містах Києві та Севастополі створити комісії з етики та врегулювання конфлікту інтересів	316	63
	Розширити рамки об'єктивної сторони ч. 1 ст. 172-7 КУпАП, зокрема, передбачити адміністративну відповідальність не лише за «неповідомлення» про конфлікт інтересів, але також і за «несвоєчасне» повідомлення про нього	234	47
	Доповнити антикорупційне законодавство вказівкою на необхідність обов'язкового дотримання саме письмової форми повідомлення про конфлікт інтересів	302	60
	Необхідно розширити об'єктивну сторону правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї випадків неповідомлення нотаріусом про наявність у нього потенційного конфлікту інтересів	238	48
	Необхідно внести зміни до чинного законодавства, які передбачають звільнення особи від відповідальності за ч. 1 ст. 172-7 КУпАП за умови наявності у неї поважних причин»	297	59
	Необхідно деталізувати законодавчі положення в частині визнання у судовому порядку незаконними актів і рішень, які були прийняті нотаріусом в умовах реального конфлікту інтересів	411	82
	Необхідно розширити об'єктивну сторону адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 КУпАП, за рахунок включення до неї такої форми, як «порушення встановленого законом порядку самостійного чи зовнішнього врегулювання конфлікту інтересів»	300	60
	Інша відповідь	83	17
21	На Вашу думку, які заходи необхідно вжити з метою розширення меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією?		
	На сьогодні немає необхідності у розширенні меж адміністративної відповідальності нотаріусів за правопорушення, пов'язані з корупцією	107	21
	Передбачити адміністративну відповідальність за порушення нотаріусами обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності	403	81
	Передбачити адміністративну відповідальність за незаконне використання нотаріусом інформації, що стала йому відома у зв'язку з виконанням службових повноважень	451	90
	Поширити на нотаріусів вимоги фінансового контролю	329	66
	Інша відповідь	80	16
22	На Вашу думку, чи необхідно розширювати перелік і зміст встановлених для нотаріусів обмежень і заборон		

	щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності?		
	Ні, оскільки закріплений на сьогодні в чинному законодавстві перелік і зміст таких правообмежень дозволяє в повній мірі виконувати поставлені перед ними завдання	71	14
	Так, оскільки закріплені на сьогодні в чинному законодавстві правообмеження є неефективними, а їх перелік – не достатнім для того, щоб максимально унеможливити виникнення ситуації конфлікту інтересів між приватними та службовими інтересами нотаріуса	411	82
	Інша відповідь	18	4
23	На Вашу думку, які з перерахованих нижче обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності доцільно встановити для нотаріусів?		
	займатися підприємницькою діяльністю	492	98
	займатися іншою оплачуваною діяльністю	473	95
	займатися адвокатською діяльністю	334	67
	надавати посередницькі послуги під час укладання договорів	406	81
	займатися викладацькою діяльністю	16	3
	займатися науковою діяльністю	4	1
	займатися творчою діяльністю	6	1
	займатися медичною практикою	26	5
	займатись інструкторською практикою	54	11
	займатися суддівською практикою зі спорту	10	2
	бути засновником адвокатських об'єднань	416	83
	перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування	483	97
	перебувати у штаті інших юридичних осіб	407	81
входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації)	332	66	
Інша відповідь	41	8	
24	На Вашу думку, чи доцільно відносити нотаріусів до переліку суб'єктів, які несуть адміністративну відповідальність за ст. 172-4 КУпАП?		
	Ні, оскільки нотаріуси не відносяться до переліку суб'єктів, які уповноважені на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, а тому розширення меж їх адміністративної деліктоздатності є прямим порушенням їх прав і свобод	42	8
	Так, оскільки встановлення для нотаріусів адміністративної відповідальності за порушення вимог щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності суттєво підвищить дієвість та результативність даного антикорупційного	429	86

	обмеження		
	Інша відповідь	29	6
25	Які заходи, на Вашу думку, необхідно вжити з метою підвищення ефективності такого превентивного антикорупційного механізму, як «заборона на розголошення або використання в інший спосіб у своїх інтересах інформації, яка стала відома нотаріусу у зв'язку з виконанням професійних повноважень»?		
	Внести зміни до галузевого законодавства і закріпити у ньому більш адекватні заходи запобігання неправомірному використанню нотаріусом службової інформації	192	38
	Закріпити антикорупційному законодавстві більш жорстких «інформаційних заборон», а також поширити сферу їх дії на максимально широке коло осіб	403	81
	Розширити перелік суб'єктів адміністративної відповідальності за ст. 172-8 КУпАП за рахунок включення до нього нотаріусів	421	84
	Оскільки нотаріуси все частіше працюють на задоволення інтересів третіх осіб, заходи адміністративної відповідальності повинні охоплювати всі можливі прояви їх протиправних мотивів	344	69
	Інша відповідь	70	14
26	Які з перерахованих антикорупційних заходів, спрямованих на протидію корупції в нотаріаті, на Вашу думку, є найбільш ефективними?		
	Притягнення нотаріусів до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією	287	57
	Притягнення нотаріусів до кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	253	51
	Притягнення нотаріусів до дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	172	34
	Притягнення нотаріусів до цивільно-правової відповідальності за корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією	273	55
	Встановлення для нотаріусів обмежень і заборон, пов'язаних із їх професійною діяльністю	346	69
	Інша відповідь	94	19
27	На Вашу думку, які способи протидії корупції в нотаріальній системі є найбільш ефективними на сьогодні?		
	скарга до відповідного територіального управління юстиції	62	12
	скарга до Міністерства юстиції України	181	36
	звернення до органів професійного самоврядування нотаріусів (нотаріальної палати)	101	20
	звернення до суду	193	39
	звернення із заявою до правоохоронних органів (поліція, прокуратура, СБУ тощо)	391	78
звернення із заявою до спеціальних антикорупційних	404	81	

	органів (НАЗК, НАБУ, САП тощо)		
	висвітлення події в ЗМІ (радіо, телебачення, преса, Інтернет)	273	55
	звернення за допомогою до відповідних громадських організацій	155	31
	Інша відповідь	54	11